

Munich Personal RePEc Archive

**Empirical approach of absolute poverty
in Greece: the needs for housing,
nutrition, clothing, footwear, transport**

Labrinidis, George and Maniatis, Thanasis and Bassiakos,
Yannis and Oikonomou, Aris and Papadopoulou, Marianna
and Passas, Costas

Univeristy of Athens

December 2010

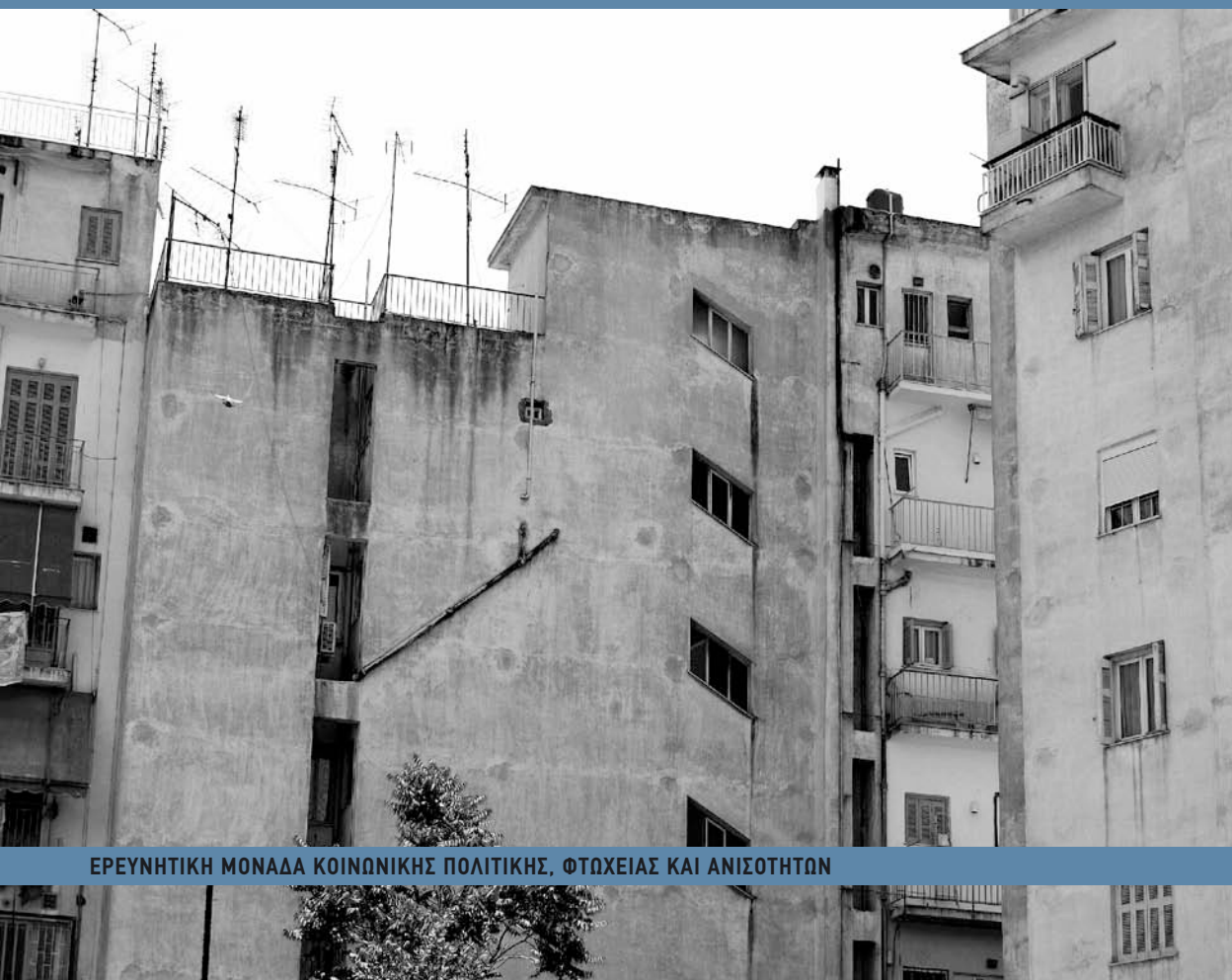
Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/57809/>
MPRA Paper No. 57809, posted 07 Aug 2014 17:20 UTC

Μελέτες (Studies) / 5

Εμπειρική προσέγγιση της απόλυτης φτώχειας στην Ελλάδα

Οι ανάγκες για κατοικία, διατροφή, ένδυση, υπόδηση, μεταφορά

ΓΙΩΡΓΟΣ ΛΑΜΠΡΙΝΙΔΗΣ, ΘΑΝΑΣΗΣ ΜΑΝΙΑΤΗΣ, ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΑΣΙΑΚΟΣ,
ΑΡΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΚΑΙ ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΣΣΑΣ

**Εμπειρική προσέγγιση της
απόλυτης φτώχειας στην Ελλάδα:
Οι ανάγκες για κατοικία, διατροφή,
ένδυση, υπόδηση, μεταφορά**

Εμπειρική προσέγγιση της απόλυτης φτώχειας στην Ελλάδα: Οι ανάγκες για κατοικία, διατροφή, ένδυση, υπόδηση, μεταφορά

Γιώργος Λαμπρινίδης
Θανάσης Μανιάτης
Γιάννης Μπασιάκος
Άρης Οικονόμου
Μαριάννα Παπαδοπούλου
Κώστας Πασσάς

Δεκέμβριος 2010

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων

Εμμανουήλ Μπενάκη 71Α
106 81, Αθήνα
Τηλ. +30 2103327779
Fax +30 2103327770
www.ineobservatory.gr

Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν κείμενο
είναι των συγγραφέων και δεν εκφράζουν κατ' ανάγκη
τις θέσεις της ΓΣΕΕ.

Επιμέλεια εξωφύλλου: Βάσω Αβραμοπούλου

Γλωσσική επιμέλεια - Διορθώσεις: Κατερίνα Μινέσχου

Φωτογραφία εξωφύλλου: www.shutterstock.com

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση: Γιάννης Παπαδημητρόπουλος

Εκτύπωση - Παραγωγή: ΚΑΜΠΥΛΗ ΑΕΒΕ

© ΙΝΕ ΓΣΕΕ

ISBN: 978-960-9571-07-4

Η παρούσα έρευνα χρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» 2007-2013.

Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων

Το Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ αποτελεί έναν χώρο έρευνας και δράσης που απευθύνεται στους εργαζομένους, στην ακαδημαϊκή κοινότητα, στους φορείς χάραξης πολιτικής και στο σύνολο των πολιτών. Στόχος του είναι να προσφέρει επιστημονικά τεκμηριωμένες αναλύσεις για μια σειρά κοινωνικών και οικονομικών ζητημάτων που βρίσκονται στο επίκεντρο της τρέχουσας συγκυρίας και που έχουν άμεση σχέση με τα συμφέροντα του κόσμου της εργασίας. Το Παρατηρητήριο είναι σημείο συνάντησης και δημιουργικού διαλόγου πληθώρας ερευνητών, με απώτερο στόχο την ανάδειξη διαστάσεων των σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων που έχουν ιδιαίτερη αξία για την οπτική των εργαζομένων και των συνδικάτων. Παράλληλα, η ερευνητική του δραστηριότητα εντάσσεται σε μια ευρύτερη προσπάθεια καταγραφής πολιτικών που δύνανται να συνεισφέρουν με ουσιαστικό τρόπο στην επίλυση των σημαντικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει στην τρέχουσα περίοδο ο κόσμος της εργασίας.

Η δραστηριότητα του Παρατηρητηρίου επικεντρώνεται σε τρεις βασικούς τομείς: α) στην οικονομία και την ανάπτυξη, β) στο κοινωνικό κράτος και το μέλλον της εργασίας και γ) στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού σε περιβάλλον δημοκρατίας και ισότητας. Ο πρώτος τομέας αφορά τα αίτια και τις επιπτώσεις της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, τις σύγχρονες προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει ο δημόσιος τομέας και η δημοσιονομική πολιτική στην Ελλάδα, καθώς και τις αλλαγές που είναι αναγκαίο να πραγματοποιηθούν στο αναπτυξιακό πρότυπο της χώρας. Ο δεύτερος τομέας αναφέρεται στην ασκούμενη κοινωνική πολιτική, στα ζητήματα της φτώχειας και των ανισοτήτων, στις εργασιακές σχέσεις και στο θεσμικό πλαίσιο των αγορών εργασίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνει στην ανάλυση της τρέχουσας συγκυρίας και στην αποδόμηση που επιχειρείται σε μια σειρά δικαιω-

μάτων και κατακτήσεων των εργαζομένων. Τέλος, ο τρίτος τομέας επικεντρώνεται σε θέματα που αφορούν την εκπαίδευση και την κατάρτιση των εργαζομένων, τις ποιοτικές και ποσοτικές διαστάσεις της ανεργίας, τον κοινωνικό αποκλεισμό και το ρατσισμό που βιώνει σημαντική μερίδα των εργαζομένων και των ανέργων στη χώρα.

Είναι προφανές ότι οι τρεις προαναφερθέντες τομείς έχουν επικαλύψεις μεταξύ τους. Μέσα από τα κείμενά του το Παρατηρητήριο επιδιώκει να αναδείξει αυτές τις επικαλύψεις και να φέρει στην επιφάνεια τα οφέλη που μπορεί να προκύψουν από την πολύπλευρη ανάλυση των σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων. Στο πλαίσιο της προσπάθειας που επιχειρείται, θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική η κατάθεση παρατηρήσεων, προτάσεων αλλά και εναλλακτικών προσεγγίσεων από όσους και όσες επιθυμούν να συνεισφέρουν στην ερευνητική δραστηριότητα του Παρατηρητηρίου.

Γιάννης Παναγόπουλος

Πρόεδρος ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Περιεχόμενα

1	Εισαγωγή	9
2	Προσέγγιση της φτώχειας	15
2.1	Σχετική φτώχεια	17
2.2	Απόλυτη φτώχεια	19
2.3	Η πρότασή μας	26
2.4	Η μονάδα αναφοράς: Τα νοικοκυριά	31
3	Κατοικία: Ενοίκιο	39
3.1	Ενιαία επεξεργασία όλων των παρατηρήσεων	41
3.2	Επεξεργασία των παρατηρήσεων ανά ευρύτερη περιοχή	42
4	Κατοικία: Σχετιζόμενες ανάγκες	49
4.1	Υδρευση και αποχέτευση	49
4.2	Ενέργεια	53
4.2.1	Ηλεκτρική ενέργεια	53
4.2.2	Θέρμανση και κοινόχρηστα	60
4.2.3	Θέρμανση	64
4.3	Αναγκαίες αξίες χρήσης, σχετιζόμενες με την κατοικία	66
4.4	Πάγιες δαπάνες που σχετίζονται με την κατοικία	79
4.4.1	Ελληνική Ραδιοφωνία και Τηλεόραση	79
4.4.2	Δημοτικά Τέλη - Δημοτικοί Φόροι	80
4.4.3	Τέλος Ακίνητης Περιουσίας	85
5	Διατροφή	87
6	Υπόδηση και ένδυση	97
6.1	Υπόδηση	97
6.1.1	Ποιοτικός προσδιορισμός της ανάγκης	97

6.1.2	Ποσοτικός προσδιορισμός και αποτίμηση	102
6.2	Ένδυση	104
6.2.1	Διαφοροποιήσεις στον ποιοτικό προσδιορισμό	104
6.2.2	Ποσοτικός προσδιορισμός και αποτίμηση	105
6.3	Σύνοψη της δαπάνης για ένδυση και υπόδηση	113
7	Μεταφορές	115
7.1	Ποιοτικός προσδιορισμός της ανάγκης	115
7.2	Ποσοτικός προσδιορισμός της ανάγκης	120
7.2.1	Μέσα Μαζικής Μεταφοράς	120
7.2.2	Ιδιωτικό μέσο μεταφοράς	121
7.3	Σύνοψη της δαπάνης για μεταφορά	126
8	Σύνοψη των αποτελεσμάτων	127
8.1	Τα μέχρι τώρα αποτελέσματα και σύγκριση των αποτελεσμάτων	127
8.2	Διάφορες αναγωγές	132
	Βιβλιογραφία	137

1. Εισαγωγή

Η συγκυρία στην οποία η έρευνα αυτή βλέπει το φως της δημοσιότητας είναι επικίνδυνη και, σαν τέτοια, ανησυχητική. Πρόκειται οπωσδήποτε για μια μεταβατική περίοδο, με αμφίβολη κατεύθυνση και εξέλιξη.

Η τελευταία παγκόσμια οικονομική κρίση ακόμη εξελίσσεται, περνώντας από διάφορες φάσεις. Έχοντας εκδηλωθεί αρχικά σαν χρηματοπιστωτική κρίση, στη συνέχεια μεταβλήθηκε σε δημοσιονομική και κρίση δημοσίου χρέους, ενώ τώρα πλέον γίνεται εμφανές ότι πρόκειται για συστημική κρίση, που έχει να κάνει με τα θ εμελιώδη μεγέθη και τη δομή της «πραγματικής οικονομίας», αλλά κυρίως με την ελλιπή κερδοφορία και την αναιμική συσσώρευση κεφαλαίου.¹ Στην τρέχουσα φάση της καπιταλιστικής κρίσης αναζητούνται οι τρόποι με τους οποίους μπορεί να γίνει καταστροφική ή απαξίωση κεφαλαίου, η οποία θα λειτουργήσει σαν αναγκαίο στάδιο για την αναδιάρθρωση του κεφαλαίου και την επιδιωκόμενη εξυγίανση, που θα οδηγήσει στην καπιταλιστική ανάκαμψη. Αυτή η διαδικασία είναι επίπονη και φαίνεται ότι δεν μπορεί να εξελιχθεί απρόσκοπτα χωρίς να θέσει σε κίνδυνο την ίδια την ύπαρξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ενιαίου νομίσματος (Λαπαβίτσας κ.ά., 2010). Λόγω της εξαιρετικής δυσκολίας συναίνεσης των κεφαλαιοκρατών στην καταστροφική μέρους του κεφαλαίου τους και, με την αξιοποίηση της πολιτικής υπεροχής της τάξης τους, προς το παρόν, η καταστροφή κεφαλαίου έχει περιοριστεί στη συνέχιση με πιο έντονο τρόπο της γνωστής διαδικασίας, της χαρακτηριστικής της νεοφιλελεύθερης περιόδου, μείωσης της αξίας της εργασιακής δύναμης και του μεταβλητού κεφαλαίου που δαπανάται γ'

1. Για τη φύση της παρούσας κρίσης σαν συνέχεια της κρίσης της δεκαετίας του 1970 και της αποτυχίας του νεοφιλελευθερισμού να αποκαταστήσει τις απαραίτητες συνθήκες για την ταχύρρυθμη συσσώρευση κεφαλαίου, βλέπε Μανιάτης (2009), Μαουρουδάς (2010α, 2010β), Maniatis (2010), Shaikh (2010).

αυτήν (ό.π.). Η έκταση του φαινομένου της φτώχειας αναπόφευκτα επηρεάζεται σημαντικά από αυτές τις εξελίξεις.

Η Ελλάδα υπήρξε η πρώτη χώρα στην ευρωζώνη που αντιμετώπισε την καπιταλιστική κρίση με τη μορφή της κρίσης δημόσιου χρέους, με την Ιρλανδία να ακολουθεί και την Πορτογαλία να είναι η τελευταία που αναγνώρισε επίσημα την αδυναμία της να αντεπεξέλθει στις δανειακές της υποχρεώσεις, με αποτέλεσμα να ενταχθεί και αυτή στο μηχανισμό στήριξης. Είναι πλέον πιθανό ότι θα ακολουθήσουν και άλλες χώρες με υποψήφιες το Βέλγιο, την Ιταλία και την Ισπανία. Πέρα από τη σημασία αυτής της εξέλιξης για το ίδιο το μέλλον του κοινού νομίσματος και του ευρωπαϊκού εγχειρήματος, οι εργαζόμενοι σε όλες τις προαναφερόμενες χώρες, και κυρίως στην Ελλάδα, έχουν ήδη βιώσει τη σημασία αυτής της κρίσης για τους ίδιους: μειώσεις ονομαστικών μισθών για πρώτη φορά στη μεταπολιτευτική περίοδο, σοβαρές μειώσεις σε επιδόματα, συντάξεις, κοινωνικές παροχές από τη μία, θεαματική για τα μέχρι τώρα δεδομένα αύξηση των τιμών των καυσίμων, αύξηση των έμμεσων φόρων και των τιμών μιας σειράς εμπορευμάτων που συγκαταλέγονται στα μέσα συντήρησής τους, από την άλλη. Επιπλέον, έχουν θεσμοθετηθεί αυξήσεις στα όρια της ηλικίας συνταξιοδότησης και στους άμεσους φόρους για τα φυσικά πρόσωπα, παράλληλα με μειώσεις των φορολογικών συντελεστών για επιχειρήσεις.

Οι μισθωτοί εργαζόμενοι και οι συνταξιούχοι, οι μικροί εμποροβιοτέχνες και οι μικροί αγρότες έχουν ήδη κληθεί να επωμισθούν αποκλειστικά το βάρος της κρίσης και να πληρώσουν για το ξεπέρασμά της. Είναι σίγουρο ότι αυτή η διαδικασία θα οδηγήσει σε αρκετές εξελίξεις, κυριότερη των οποίων είναι η όξυνση των κοινωνικών συγκρούσεων και της ταξικής πάλης, που έχει ήδη αρχίσει να ξεδιπλώνεται. Αυτό που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον από τη σκοπιά αυτής της έρευνας είναι ότι ο μηχανισμός διαχείρισης της κρίσης έχει θέσει σε αμφισβήτηση το ύψος και την έκταση των βασικών αναγκών, υποχρεώνοντας τους μισθωτούς εργαζομένους, αλλά και ευρύτερα λαϊκά στρώματα, να τις συμπίεσουν σε πρωτόγνωρο βαθμό. Ταυτόχρονα με την εκτίναξη της φτώχειας, όπως προκύπτει με βάση τη μέθοδό μας, τείνει να αλλάξει και το ίδιο το όριο απόλυτης φτώχειας, μέσα από τη γενική υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου για την πλειονότητα του πληθυσμού της χώρας. Αυτό συμβαίνει, επειδή μια γενική υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου οδηγεί στη συμπίεση των αναγκών τόσο σε έκταση όσο και σε από-

λυτο ύψος, με αποτέλεσμα την απόλυτη μείωση του ορίου φτώχειας.² Με άλλα λόγια, μπορεί να οδηγηθούμε τα επόμενα χρόνια στη γενίκευση και διεύρυνση της φτώχειας, ακόμη και με χαμηλότερο όριο φτώχειας. Ένα σοβαρό πισωγύρισμα της ιστορίας είναι ante portas.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, πιστεύουμε ότι η έρευνα αυτή θα αποτελέσει μια αντικειμενική αποτύπωση της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας αλλά και ένα χρήσιμο εργαλείο για τους σύγχρονους και μελλοντικούς αγώνες της εργατικής τάξης. Παραπέρα, ελπίζουμε ότι θα συνεισφέρει στον δημόσιο διάλογο γύρω από το φλέγον ζήτημα των αναγκών, όπως έχουν οριστεί σύγχρονα και κοινωνικά, χρησιμεύοντας ως βάση για την οργάνωση και το σχεδιασμό μιας καλύτερης, πιο ορθολογικής και δίκαιης κοινωνίας.

Στο τμήμα της συνολικής έρευνας που δημοσιεύεται σε αυτήν τη μελέτη, εμβαθύνουμε τη θεωρητική μας προσέγγιση και επεκτείνουμε την εφαρμογή της, σε σχέση με την πρώτη μορφή της και τα αποτελέσματα που παρουσιάστηκαν στο Λαμπρινίδης κ.ά. (2009). Αναπτύχθηκε διεξοδικά η κατηγορία της ανάγκης για κατοικία και προσεγγίστηκαν επαρκώς οι ανάγκες διατροφής, ένδυσης και υπόδησης, καθώς και αυτή για μεταφορές.

Η παρούσα μελέτη χωρίζεται σε 8 ενότητες, συμπεριλαμβανομένης αυτής της εισαγωγής. Η επόμενη ενότητα παραθέτει μια σύντομη επισκόπηση της βιβλιογραφίας αναφορικά με τις διάφορες προσεγγίσεις της φτώχειας και παρουσιάζει τη θεωρητική μας πρόταση, αποσαφηνίζοντας πτυχές της και τοποθετώντας τη στο πλαίσιο της σχετικής με το θέμα διεθνούς βιβλιογραφίας. Η ενότητα κλείνει με μια κρίσιμη για την προσέγγισή μας θεωρητική πρόταση σχετικά με τη βασική μονάδα αναφοράς που είναι το τετραμελές νοικοκυριό με δύο παιδιά. Στην τρίτη και τέταρτη ενότητα ολοκληρώνεται η προσέγγιση της κατοικίας. Στην τρίτη ενότητα παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από τα δεδομένα που συλλέξαμε εκ νέου για το ενοίκιο. Η παρουσίαση ακολούθησε σε πολλά σημεία το Λαμπρινίδης κ.ά. (2009) και τα αποτελέσματα έδειξαν ότι προς το παρόν τα ενοίκια, όχι μόνο δεν δείχνουν τάση μείωσης εν μέσω κρίσης, αλλά αντίθετα έχουν ελαφρά αυξηθεί. Υπήρξαν όμως και αρκετές βελτιώσεις στον τρόπο οργάνωσης των δεδομένων, σε σχέση με το Λαμπρινίδης κ.ά. (2009). Στο τέταρτο μέρος, αντιμετωπίζονται οι

2. Στην ενότητα 6 παρακάτω, αναφέρεται μια εκτίμηση για το πώς θα μπορούσε να συμβεί αυτό συγκεκριμένα.

σχετιζόμενες με την κατοικία ανάγκες, οι οποίες περιλαμβάνουν την ύδρευση και αποχέτευση, την παροχή ενέργειας (ηλεκτρικής και για θέρμανση), καθώς και αναγκαίες αξίες χρήσης που σχετίζονται με την κατοικία (οικοσκευές, αναλώσιμα κ.λπ.). Τέλος, υπολογίστηκαν εκ νέου οι πάγιες δαπάνες που σχετίζονται με την κατοικία και αφορούν Δημοτικά Τέλη, Δημοτικούς Φόρους κ.ά.

Στην πέμπτη ενότητα παρουσιάζεται το τμήμα της μελέτης μας που αφορά τη διατροφή. Στην έκτη προσδιορίστηκε ποιοτικά και ποσοτικά η ανάγκη για ένδυση και υπόδηση και στην έβδομη, η ανάγκη για μεταφορές. Για την προσέγγιση των αναγκών αυτών, αξιοποιήθηκαν ήδη υπάρχουσες έρευνες και πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με ανθρώπους που σχετίζονται άμεσα με τις παραπάνω κατηγορίες αναγκών από διάφορες θέσεις και με διαφορετική οπτική. Επιπλέον, χρησιμοποιήθηκαν εναλλακτικά σενάρια, με χαρακτηριστικότερο την ανάλυση της χρήσης ιδιωτικού μέσου, στην κατηγορία των μεταφορών. Με όλους αυτούς τους τρόπους, η μελέτη κατέληξε σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο αφαίρεσης, δείχνοντας επί της αρχής, και ανεξάρτητα από το συγκεκριμένο τελικό αποτέλεσμα, ότι η προσέγγιση των κοινωνικών αναγκών μπορεί να γίνει αντικειμενικά σε έναν ικανοποιητικό βαθμό. Η εξαγωγή ενός προσωρινού και μη ολοκληρωμένου ορίου φτώχειας στη βάση του καθορισμού αυτών των αναγκών προκύπτει με εντελώς φυσιολογικό τρόπο. Θεωρούμε αυτό το συμπέρασμα μια από τις πιο σημαντικές συνεισφορές αυτής της έρευνας.

Ακολουθούν, στην όγδοη ενότητα, η σύνθεση των αποτελεσμάτων των ενοτήτων 3 έως 7, η σύγκριση του προσωρινού ορίου φτώχειας της μελέτης μας με το όριο της φτώχειας, όπως εκτιμάται από την ΕΣΥΕ στη βάση του ορίου της σχετικής φτώχειας, καθώς και με το μισθό της Εθνικής Γενικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας. Επίσης παρουσιάζονται διάφορες αναγωγές από τις οποίες προκύπτουν δύο άλλες γραμμές φτώχειας, που σχολιάζονται και συγκρίνονται με το προσωρινό όριο φτώχειας της μελέτης μας.

Σχολιάζοντας σύντομα τα μέχρι τώρα αποτελέσματα της έρευνας, θεωρούμε ότι είναι αποκαλυπτικά και αρκετά ενδιαφέροντα. Ο συνολικός δείκτης φτώχειας, χωρίς να είναι ολοκληρωμένος, εφόσον δεν έχει γίνει η προσέγγιση μιας σειράς αναγκών (π.χ. υγεία, εκπαίδευση κ.ά.), διαμορφώνεται περίπου στα €1.724 το μήνα για τη βασική μονάδα αναφοράς αυτής της έρευνας, το τετραμελές νοικοκυριό με δύο παιδιά. Το αντίστοιχο ποσό για ένα άτομο είναι €777, ενώ για νεαρό ζευγάρι ξεπερνάει τα €1.125. Τα ευρήματα αυτά γίνονται πιο αποκα-

λυπτικά όταν συγκριθούν αφενός με το όριο φτώχειας της ΕΣΥΕ³, αφετέρου με το μισθό της Εθνικής Γενικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας.⁴

Επίσης, αξιολοιώντας τα προσωρινά αποτελέσματα της μελέτης, μπορούν να εξαχθούν δείκτες φτώχειας παρόμοιοι με αυτούς που χρησιμοποιούνται στις ΗΠΑ. Η γραμμή φτώχειας που προκύπτει για την Ελλάδα ανέρχεται σε €2.380 για την τετραμελή οικογένεια, με βάση τη γραμμή Orshansky (επίσημη εκτίμηση), και €1.765 με βάση τον εναλλακτικό δείκτη NAS (National Academy of Sciences). Τα αντίστοιχα ποσά για το μονομελές νοικοκυριό είναι €627,5 και €718 το μήνα.

Τέλος, υπολογίζονται δύο δείκτες όπου γίνεται προσπάθεια να ληφθεί υπόψη η ιδιοκατοίκηση. Σύμφωνα με τον πρώτο, σταθμίζεται ο συνολικός δείκτης φτώχειας με το ποσοστό ιδιοκατοίκησης στο λεκανοπέδιο, το οποίο εκτιμάται γύρω στο 50% των νοικοκυριών. Με βάση αυτόν το δείκτη, το όριο της φτώχειας διαμορφώνεται στα €1.440 το μήνα για την τετραμελή οικογένεια, και στα €630 για το μονομελές νοικοκυριό. Σύμφωνα με τον δεύτερο δείκτη, αφαιρείται εξ ολοκλήρου το ενοίκιο από το συνολικό όριο φτώχειας, αλλά διατηρούνται οι υπόλοιποι υποδείκτες της κατοικίας. Ο δείκτης αυτός ανέρχεται στα €1.156 και €486 αντίστοιχα, για τα δύο προαναφερόμενα μεγέθη νοικοκυριών.

Από τα παραπάνω είναι φανερό ότι α) ανεξάρτητα από τον τρόπο μέτρησης, το φαινόμενο της απόλυτης φτώχειας φαίνεται να είναι αρκετά διαδεδομένο στην ελληνική κοινωνία, β) το «επίσημο» όριο της φτώχειας (δηλαδή αυτό που μετράται και ανακοινώνεται από την ΕΣΥΕ με βάση τον ορισμό της σχετικής φτώχειας) υποτιμά την πραγματική έκταση του φαινομένου για όλα τα μεγέθη νοικοκυριών, γ) ότι ο βασικός μισθός δεν επαρκεί για την κάλυψη βασικών αναγκών, ενώ δ) αναδεικνύεται η δύναμη που έχει ένας δείκτης απόλυτης φτώχειας, στην περίπτωση που ο τελευταίος στηρίζεται σε έναν στέρεο θεωρητικό ισχυρισμό σχετικά με την έκταση και το ύψος των σύγχρονων βασικών αναγκών.

3. Το όριο της φτώχειας της ΕΣΥΕ, που ορίζεται σαν το 60% του ισοδύναμου διάμεσου εισοδήματος στο σύνολο του πληθυσμού, ανέρχεται στα € 1.134 για την τετραμελή οικογένεια και στα €540 για το μονομελές νοικοκυριό. Πρόκειται για όρια φτώχειας με βάση τα οποία η ΕΣΥΕ εκτιμά ότι πάνω από δύο εκατομμύρια Έλληνες διαβιώνε σε συνθήκες φτώχειας.

4. Η Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας προβλέπει οριακά μισθό € 650 για τον έγγαμο και €590 για τον άγαμο.

Οι συγγραφείς φέρουν προφανώς όλη την ευθύνη για το κείμενο, αλλά οφείλουν να αναγνωρίσουν την ουσιαστική συμβολή σε αυτό αρκετών ανθρώπων που από διαφορετικές θέσεις συνεισέφεραν στη μελέτη αυτή και να τους ευχαριστήσουν. Κατ' αρχάς, στη βοήθεια του συνεργάτη και φίλου Γιώργου Μαγγανά, οικονομολόγου, οφείλουμε τη διαμόρφωση της θέσης μας για το τυπικό νοικοκυριό αναφοράς. Στη βοήθεια της Βάσως Βруνιώτη, στατιστικού, στηρίχτηκε η διαμόρφωση του τμήματος για τις πάγιες δαπάνες, οι οποίες σχετίζονται με την κατοικία, καθώς και η επεξεργασία των στοιχείων για τα δημοτικά τέλη και τους δημοτικούς φόρους, την ΕΡΤ και το ΤΑΠ.

Η Ελένη Στεργιοπούλου (Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας, Μονάδα Προστασίας Καταναλωτών & Περιβάλλοντος) μας βοήθησε στο ζήτημα της αναγκαίας κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας με την εμπειρία της και την παροχή σχετικού υλικού που έχει προκύψει από μελέτες της υπηρεσίας στην οποία βρίσκεται.

Η Μαίρη Γιαννακούλια, Επίκουρη Καθηγήτρια στο Τμήμα Επιστήμης Διαιτολογίας – Διατροφής του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου Αθηνών και η Αγγελική Παυλή, σεφ, βοήθησαν στη διαμόρφωση της προσέγγισής μας για τη διατροφή.

Οι Κοσμάς Γκιώνης, Γιώργος Γώγος, Αλέξανδρος Λαμπρινίδης και Ζωή Λαμπρινίδου, επαγγελματίες σε διάφορες θέσεις στην κυκλοφορία των εμπορευμάτων που σχετίζονται με την υπόδηση και την ένδυση, μας βοήθησαν να αντικειμενοποιήσουμε την αντίστοιχη ανάγκη και συνεισέφεραν στην όσο το δυνατόν καλύτερη αποτίμηση των συγκεκριμένων αξιών χρήσης.

Τέλος, ο Παναγιώτης Κοντογιάννης, Γενικός Διευθυντής Συγκοινωνιακού Έργου, ΟΑΣΑ, και η Νέλλη Τζιβέλου (Γενική Διεύθυνση Συγκοινωνιακού Έργου, ΟΑΣΑ) μας προμήθευσαν με τα αποτελέσματα σχετικής έρευνας για τις μεταφορές και ήταν πάντα πρόθυμοι να μας παράσχουν οποιεσδήποτε διευκρινήσεις ή βοήθεια τους ζητήσαμε για το θέμα.

Με την πεποίθηση ότι η ερευνητική μας δουλειά θα φανεί χρήσιμη στην ελληνική κοινωνία συνολικά, αλλά και ειδικότερα στους μισθωτούς εργαζομένους, στους εργαζόμενους φτωχούς, στους φτωχούς που δεν αναγνωρίζονται ως τέτοιοι ακόμη, είτε ηθελημένα είτε από έλλειψη στοιχείων, ευελπιστούμε να ολοκληρώσουμε σύντομα αυτή την προσπάθεια, καθώς πιστεύουμε ότι θα καλύψει ένα σημαντικό κενό στην κατανόηση και αποτύπωση της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας στην Ελλάδα.

2. Προσέγγιση της φτώχειας

Έχουμε ήδη διατυπώσει το θεωρητικό πλαίσιο για την έρευνα στο Λαμπρινίδης κ.ά. (2009). Συνοπτικά, εκεί αναφέρονται τα εξής: «Η εργασία, λοιπόν, και ειδικότερα η αξία της εργασιακής δύναμης, είναι ένα αξιόπιστο μέσο για τη μέτρηση της φτώχειας, καθώς μέσω αυτής ο εργάτης μπορεί να λάβει τα απαραίτητα εκείνα υλικά εφόδια, ώστε να ικανοποιήσει τις ανάγκες του. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο άλλωστε ο κύριος όγκος αυτών που αποκαλούνται φτωχοί προέρχεται από την ίδια την εργατική τάξη» (Λαμπρινίδης κ.ά., 2009, σελ. 9-10). Σχετικά με την εργασιακή δύναμη επισημαίνεται ότι «[Σ]ε αντίθεση όμως με τα υπόλοιπα εμπορεύματα, η εργατική δύναμη διαφέρει ως προς τον προσδιορισμό της αξίας της, κατά το ότι περιέχει ένα ιστορικό, κοινωνικό και ηθικό στοιχείο. [...] Σε αυτόν τον γενικό ορισμό για το βιοτικό επίπεδο της εργατικής τάξης και της πλειονότητας του πληθυσμού, και την αξία της εργασιακής δύναμης θα στηριχτούμε, προκειμένου να καθορίσουμε με χρηματικούς όρους το πώς διαμορφώνεται σήμερα το κατώτατο όριο εισοδήματος ώστε να είναι σε θέση ένας κάτοικος του Δεκανοπεδίου να αντεπεξέλθει στις ανάγκες εκείνες που μπορεί να ικανοποιήσει η σύγχρονη ελληνική κοινωνία, ώστε να μη θεωρείται φτωχός» (ό.π., σελ. 10-12).

Στη σχετική βιβλιογραφία συναντάμε αρκετούς ορισμούς της φτώχειας που συνήθως ταξινομούνται σε δύο γενικές κατηγορίες (αναμφίβολα με επικαλύψεις και αμφισβητήσεις): την απόλυτη και τη σχετική, οι οποίες συνεπάγονται διαφορετικά μέτρα και έχουν τύχει διαφορετικής αντιμετώπισης από το κράτος και την κοινωνική πολιτική. Ενώ η απόλυτη φτώχεια αναφέρεται στην έλλειψη του απαιτούμενου ύψους εισοδήματος και των πόρων γενικά για την ικανοποιητική με φυσιολογικά και κοινωνικά κριτήρια κάλυψη των βασικών αναγκών ενός ατόμου ή νοικοκυριού, χωρίς καμία αναφορά στην κατανομή του εισοδήματος, η σχετική φτώχεια αναφέρεται περισσότερο στην απόσταση που έχουν τα χαρακτηρισιζόμενα ως φτωχά άτομα ή νοικοκυριά από το μέσο ή διάμεσο εισόδημα στη συνολική οικονομία. Η συνεισφορά αυτού του τμήματος της έρευνας συνίσταται

Πίνακας 1: Ανισότητα και (σχετική) φτώχεια στα μέσα της δεκαετίας του 2000

	Συντελεστής Gini	Ποσοστό Φτώχειας	
1. Δανία	0,232	0,114	1. Σουηδία
2. Σουηδία	0,234	0,115	2. Τσεχία
3. Λουξεμβούργο	0,258	0,123	3. Δανία
4. Αυστρία	0,265	0,123	4. Ισλανδία
5. Τσεχία	0,268	0,123	5. Ουγγαρία
6. Φινλανδία	0,269	0,132	6. Λουξεμβούργο
7. Βέλγιο	0,271	0,134	7. Αυστρία
8. Ολλανδία	0,271	0,137	8. Σλοβακία
9. Ελβετία	0,276	0,141	9. Γαλλία
10. Νορβηγία	0,276	0,144	10. Ολλανδία
11. Ισλανδία	0,280	0,148	11. Φινλανδία
12. Γαλλία	0,281	0,152	12. Ελβετία
13. Ουγγαρία	0,291	0,155	13. ΗΒ
14. Γερμανία	0,298	0,162	14. Βέλγιο
15. Αυστραλία	0,301	0,172	15. Γερμανία
16. Κορέα	0,312	0,190	16. Καναδάς
17. Καναδάς	0,317	0,196	17. Ελλάδα
18. Ισπανία	0,319	0,197	18. Ιταλία
19. Ιαπωνία	0,321	0,203	19. Αυστραλία
20. Ελλάδα	0,321	0,207	20. Πορτογαλία
21. Ιρλανδία	0,328	0,208	21. Πολωνία
22. Νέα Ζηλανδία	0,335	0,208	22. Κορέα
23. ΗΒ	0,335	0,208	23. Ιαπωνία
24. Ιταλία	0,352	0,210	24. Ισπανία
25. Πολωνία	0,372	0,227	25. Νέα Ζηλανδία
26. ΗΠΑ	0,381	0,233	26. Ιρλανδία
27. Πορτογαλία	0,385	0,239	27. ΗΠΑ
28. Τουρκία	0,430	0,243	28. Τουρκία
29. Μεξικό	0,474	0,253	29. Μεξικό
ΟΟΣΑ-30	0,311	0,174	ΟΟΣΑ-30

Πηγή: OECD Stat Extracts (2008), OECD Growing Unequal, Paris

στη σύντομη επισκόπηση των διάφορων προσεγγίσεων της φτώχειας σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο (μέτρησης), όπου, εκτός από την αντίθεση μεταξύ «σχετικής» και «απόλυτης» φτώχειας, αναφερόμαστε και στις διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό κάθε προσέγγισης για την καλύτερη τοποθέτηση και της δικής μας πρότασης.

2.1 Σχετική φτώχεια

Το ήμισυ (ή 60%) του διάμεσου εισοδήματος

Η πιο διαδεδομένη, αλλά και με τα περισσότερα προβλήματα, μέτρηση της φτώχειας βασίζεται στον ορισμό της σχετικής φτώχειας που κατατάσσει στον φτωχό πληθυσμό όλα τα μέλη των νοικοκυριών που έχουν χρηματικό εισόδημα χαμηλότερο από το 60% –ή μερικές φορές το 50%– του διάμεσου και ορισμένες φορές του μέσου εισοδήματος για το σύνολο της χώρας (βλέπε και στήλη 3 του Πίνακα 1 παραπάνω).

Στη σχετική βιβλιογραφία έχουν καταγραφεί τρία κυρίως προβλήματα για τον ορισμό και τις μετρήσεις της σχετικής φτώχειας, στη βάση της απόστασης από το διάμεσο εισόδημα: (α) Δεν προσφέρονται για συγκρίσεις μεταξύ χωρών που έχουν πολύ διαφορετικό διάμεσο εισόδημα. Για παράδειγμα, από τον Πίνακα 1 παραπάνω θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το πρόβλημα της φτώχειας στις ΗΠΑ και την Τουρκία είναι της ίδιας έκτασης ή ότι οι φτωχοί στις ΗΠΑ είναι διπλάσιοι αναλογικά στον πληθυσμό από ό,τι στην Ουγγαρία και την Τσεχία, ισχυρισμοί που αντιβαίνουν στην κοινή αντίληψη και εμπειρία. (β) Αν το μέσο και διάμεσο εισόδημα διαχρονικά αυξάνονται σημαντικά, με την κατανομή του εισοδήματος να μένει η ίδια, το ποσοστό φτώχειας θα παραμένει αμετάβλητο παρότι και το βιοτικό επίπεδο του φτωχού πληθυσμού αυξάνεται σημαντικά. (γ) Λόγω των δύο προηγούμενων προβλημάτων, ερευνητές ή και κυβερνήσεις συντηρητικής κατεύθυνσης με ευκολία υποτιμούν τη σημασία των μετρήσεων αυτών και τις παραβλέπουν, καθώς δεν τις θεωρούν αξιόπιστη μέθοδο προσδιορισμού της φτώχειας.

Το γεγονός ότι η σχετική φτώχεια δεν είναι παρά αντανάκλαση του βαθμού ανισότητας στην κατανομή του εισοδήματος μιας οικονομίας φαίνεται και από τον Πίνακα 1, όπου η κατάταξη όλων ανεξαιρέτως των χωρών του ΟΟΣΑ, όσον αφορά το βαθμό εισοδηματικής ανισότητας με βάση το συντελεστή Gini, είναι

σχεδόν ταυτόσημη με αυτήν που αφορά το ποσοστό σχετικής φτώχειας. Με άλλα λόγια, το ποσοστό φτώχειας υπολογισμένο στη βάση του ορισμού της σχετικής φτώχειας δεν παρέχει κάποια σημαντική επιπλέον πληροφορία από αυτήν που μας δίνει ο συντελεστής ανισότητας της συνολικής κατανομής του εισοδήματος, ιδίως σε διεθνείς συγκρίσεις. Εξάλλου, ακόμη και η επιλογή του ποσοστού του 50% ή 60% του διάμεσου εισοδήματος ως γραμμής φτώχειας μπορεί να υποστηριχθεί ότι είναι σε μεγάλο βαθμό αυθαίρετη, καθιστώντας τα αποτελέσματα εξαιρετικά ευαίσθητα ανάλογα με την επιλογή του ενός ή του άλλου ορίου.⁵

Να σημειωθεί ότι η προσέγγιση αυτή θεωρείται οιονεί σχετική (quasi relative), ενώ η αμιγώς σχετική προσέγγιση επιλέγει –αυθαίρετα σε μεγάλο βαθμό και πάλι– ένα συγκεκριμένο ποσοστό του συνόλου των νοικοκυριών, π.χ. το χαμηλότερο 15% ή 20% και θεωρεί αυτά τα νοικοκυριά φτωχά, ανεξάρτητα από το επίπεδο του εισοδήματός τους και τη σχέση του τελευταίου με τα υπόλοιπα εισοδήματα στην οικονομία.

Δημοσκοπική μέθοδος (Polling methodology)

Στο ίδιο εννοιολογικό πλαίσιο της σχετικής φτώχειας κινείται και η «υποκειμενική» προσέγγιση (subjective approach) των Goedhart et al. (1977) βασισμένη στο Rainwater (1974), που προτείνει τη διεξαγωγή συνεντεύξεων-δημοσκοπήσεων των νοικοκυριών για τον καθορισμό της γραμμής φτώχειας, έτσι ώστε το κατώφλι της φτώχειας να μην αποκλίνει από τη γενική ιδέα του πληθυσμού για το αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης. Είναι, βέβαια, προφανές ότι η μέθοδος αυτή απομακρύνεται αισθητά από την προσπάθεια αντικειμενικής αποτύπωσης των βασικών αναγκών ενός νοικοκυριού και είναι πλέον εντελώς σχετικιστική προσέγγιση. Όπως και στην επίσημα χρησιμοποιούμενη μέθοδο στις ΗΠΑ, την οποία συζητάμε παρακάτω, έτσι και στη δημοσκοπική μέθοδο δεν υπάρχει λεπτομερής καταγραφή των αναγκαίων αγαθών και δεν λαμβάνονται υπόψη οι διαφορές στην κατάσταση των νοικοκυριών (π.χ. εργαζόμενοι γονείς και φροντίδα παιδιών), στη γεωγραφική τους θέση κ.λπ. Αυτό πάντως που προέκυψε από τις σφυγμομετρήσεις της κοινής γνώμης είναι ότι αυτή θεωρεί ως όριο της φτώχειας

5. Χαρακτηριστικά, στο Δαφέρμος κ.ά. (2008) αναφέρεται ότι για την Ελλάδα, το 2005, η υιοθέτηση του 50% του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος ως γραμμής φτώχειας αντί του 60% μειώνει το ποσοστό φτώχειας από 18,9% σε 12,2% του πληθυσμού, δηλαδή κατά 35,5%.

ένα εισόδημα κοντά στο μισό του διάμεσου εισοδήματος, δηλαδή βρίσκεται πολύ κοντά στην προσέγγιση και μεθοδολογία που ακολουθείται ευρέως για να προσδιοριστεί το κατώφλι της σχετικής φτώχειας.

«Δείκτης στέρησης» (“Deprivation index”)

Ο P. Townsend θεωρείται αυτός ο οποίος επέμεινε και διέδωσε την ιδέα της σχετικής φτώχειας στο ΗΒ στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, όταν με τη συνεχή άνοδο του βιοτικού επιπέδου είχε διαφανεί ότι το πρόβλημα της απόλυτης φτώχειας περιοριζόταν σημαντικά στις ανεπτυγμένες οικονομίες, αν και η λογική πίσω από την έννοια της σχετικής φτώχειας βρίσκεται επίσης αρκετά καθαρά ήδη στον Α. Σμιθ.⁶

Για να δώσει ένα αντικειμενικό και μετρήσιμο περιεχόμενο στον ορισμό της σχετικής φτώχειας, ο Townsend κατασκεύασε έναν δείκτη αποστέρησης, αρχικά εξήντα και έπειτα δώδεκα ζωτικών «υλικών» (φρέσκο κρέας, μαγειρεμένα γεύματα, ψυγείο κ.ά.) αλλά και αρκετών «κοινωνικών» αγαθών (όπως η έξοδος για διασκέδαση, οι διακοπές, οι επισκέψεις σε φίλους κ.λπ.) σε συγκεκριμένες ποσότητες, η έλλειψη των οποίων κατέτασσε το νοικοκυριό στον πληθυσμό των φτωχών. Να σημειωθεί ότι, με βάση τον ορισμό αυτό, το ποσοστό φτώχειας το 1969 στο ΗΒ προσέγγιζε το 23% του πληθυσμού, υπερβαίνοντας κατά πολύ το 9% που έδινε η παραδοσιακή μέτρηση της σχετικής φτώχειας.

2.2 Απόλυτη φτώχεια

Η διακήρυξη της παγκόσμιας διάσκεψης του ΟΗΕ για την κοινωνική ανάπτυξη της Κοπεγχάγης, το 1995, ανέφερε ότι όλες οι χώρες θα έπρεπε να αναπτύξουν μέτρα κατά της απόλυτης φτώχειας⁷, η οποία θα έπρεπε να εξαλειφθεί εντελώς

6. «Με τα αναγκαία, εννοώ, όχι μόνο τα εμπορεύματα που είναι απολύτως απαραίτητα για την επιβίωση (support of life), αλλά οτιδήποτε τα έθιμα της κοινωνίας θεωρούν αναξιοπρεπές να στερούνται τα αξιόπιστα άτομα ακόμη και της χαμηλότερης τάξης» [Smith, A. (1776), Book 5, ch. 2, part 1]. Από την άλλη πλευρά η άποψη αυτή του Smith μπορεί να χαρακτηριστεί και συγγενής με την προσέγγιση της απόλυτης φτώχειας, όταν το όριο της τελευταίας ορίζεται ως το άθροισμα των απολύτως απαραίτητων αγαθών και ενός επιπρόσθετου τμήματος απαραίτητου για την ομαλή κοινωνική ένταξη του ατόμου.

7. Στην ίδια διακήρυξη αναφέρεται ότι η απόλυτη φτώχεια «είναι μια κατάσταση που χαρακτηρίζεται από οξεία αποστέρηση βασικών ανθρώπινων αναγκών, συμπεριλαμβαν-

(και η σχετική φτώχεια να μειωθεί σημαντικά), σε συγκεκριμένη ημερομηνία που θα καθοριζόταν από κάθε χώρα εντός του εθνικού της πλαισίου. Παρ' όλα αυτά, η σχετική προσπάθεια και έρευνα δεν έχει προχωρήσει, με τις ΗΠΑ να εξακολουθούν να είναι η μόνη σχεδόν χώρα που συστηματικά καταγράφει –με αρκετές βέβαια αντιρρήσεις και διχογνωμίες– την απόλυτη φτώχεια. Επιπλέον, χρησιμοποιεί το όριο της απόλυτης φτώχειας ως εργαλείο στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής, ενώ αγνοεί πρακτικά εντελώς τη σχετική φτώχεια.

Υποσύνολο βασικών αναγκών – πολλαπλασιαστής (US Census Bureau -Orshansky)

Στις ΗΠΑ, το «επίσημο» κατώφλι της απόλυτης φτώχειας, το οποίο χρησιμοποιείται ακόμη και εκτιμάται κάθε χρόνο από το US Census Bureau, κατασκευάστηκε για πρώτη φορά στα μέσα της δεκαετίας του 1960 (Orshansky, 1965). Βασίζεται στην εκτίμηση του κόστους ενός «οικονομικού πακέτου διατροφής» (“economy food plan”) το οποίο, σύμφωνα με το Υπουργείο Γεωργίας, ήταν επαρκές από διατροφική άποψη για μια οικογένεια τεσσάρων ατόμων (εργαζόμενος πατέρας, μη εργαζόμενη μητέρα που εκτελεί οικιακή εργασία και δύο παιδιά), σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης με περιορισμένους πόρους. Καθώς τα στοιχεία του 1955 έδειχναν ότι τα νοικοκυριά με περισσότερα από τρία μέλη ξόδευαν περίπου το ένα τρίτο του εισοδήματός τους για διατροφή, το κόστος του οικονομικού πακέτου διατροφής πολλαπλασιασμένο επί τρία έδωσε το χρηματικό όριο της απόλυτης φτώχειας (“poverty line”). Το τελευταίο αναπροσαρμόζεται από το 1969 και έπειτα κάθε χρόνο, λαμβάνοντας υπόψη τις μεταβολές του δείκτη τιμών καταναλωτή, διατηρώντας όμως σταθερή τη σύνθεσή του και την υπόθεση ότι η διατροφή εξακολουθεί να αποτελεί το ένα τρίτο της συνολικής δαπάνης για βασικές ανάγκες.

Μια συνηθισμένη κριτική στη συνέχιση αυτής της πρακτικής αναφέρει ότι οι κοινωνικοοικονομικές μεταβολές που έχουν συμβεί από την περίοδο της αρχικής κατασκευής του ορίου φτώχειας, όπως μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό, μεγαλύτερη χρήση αυτοκινήτου, αυξημένα κόστη ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης κ.ά., έχουν αυξήσει δραματικά το κόστος φροντίδας

νομένων της διατροφής, του πόσιμου νερού, των χώρων υγιεινής, της υγείας, της στέγασης, της εκπαίδευσης και των πληροφοριών. Εξαρτάται, όχι μόνο από το εισόδημα αλλά και από την πρόσβαση σε υπηρεσίες».

και φύλαξης παιδιών, μεταφορών, υπηρεσιών υγείας κ.λπ., με αποτέλεσμα η διατροφή να αποτελεί πλέον, αντί για το ένα τρίτο, το 18% περίπου της συνολικής δαπάνης μιας τετραμελούς οικογένειας⁸ (Dollars and Sense, 2006). Επομένως, το κόστος του προϋπολογισμού φτώχειας υποεκτιμάται σοβαρά πλέον με τη χρήση της παραδοσιακής μεθοδολογίας.

Από την άλλη πλευρά το εισόδημα με το οποίο συγκρίνεται το κατώφλι φτώχειας είναι το ακαθάριστο χρηματικό εισόδημα πριν από την αφαίρεση των φόρων, τόσο των άμεσων φόρων όσο και των φόρων περιουσίας, και ιδίως πριν από την αφαίρεση των εισφορών στην κοινωνική ασφάλιση, παρότι προφανώς τα ποσά αυτά δεν είναι διαθέσιμα για κατανάλωση, υπερεκτιμώντας έτσι τους πόρους των νοικοκυριών. Στον αντίποδα αυτής της ασυνέπειας, διάφορες κρατικές παροχές σε χρήμα και κυρίως σε είδος, όπως κουπόνια χορήγησης ειδών διατροφής (foodstamps), δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη (Medicaid), επιδότηση στέγασης (housing aid), δεν λαμβάνονται υπόψη, με αποτέλεσμα να υποεκτιμάται με αυτόν τον τρόπο το πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών (Bergmann, 2000). Οι ελλείψεις αυτές έχουν οδηγήσει σε έντονες κριτικές και από την πλευρά όσων ισχυρίζονται ότι το επίσημο μέτρο υποεκτιμά και όσων ισχυρίζονται ότι υπερεκτιμά το πραγματικό όριο και ποσοστό φτώχειας.

«Κατηγορική» προσέγγιση (categorical approach) - National Academy of Sciences

Στο Citro and Michael (1995) προτείνεται ένα νέο μέτρο της απόλυτης φτώχειας από μια επιτροπή της Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών (National Academy of Sciences) των ΗΠΑ. Το μέτρο περιέχει τρεις κατηγορίες αναγκών, δηλαδή διατροφή, ένδυση, στέγαση (με ηλεκτρικό, τηλέφωνο, νερό, θέρμανση), και προβλέπει μια επιπρόσθετη κατηγορία δαπανών για την οποία αφιερώνεται ένα «μικρό ποσό» και αφορά είδη νοικοκυριού (household supplies), προσωπική φροντίδα και υγιεινή, καθώς και μεταφορές (εκτός εργασίας). Και αυτό το μέτρο δεν βασίζεται σε λεπτομερή εκτίμηση των βασικών αναγκών, ενώ πλησιάζει περισσότερο

8. Για την ελληνική οικονομία, το ποσοστό της δαπάνης για την κατηγορία «διατροφή και μη οινοπνευματώδη ποτά» στο σύνολο της δαπάνης του μέσου νοικοκυριού (που αποτελείται από 2,71 άτομα) για την περιφέρεια πρωτεύουσας στην Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών του 2004 ήταν 16,1%, δηλαδή περίπου το ένα έκτο της συνολικής δαπάνης.

από το αρχικό επίσημο μέτρο, το μέτρο της σχετικής φτώχειας, ορίζοντας το κατώφλι φτώχειας ως ένα ποσοστό (από 78 έως 83%) της διάμεσης πραγματικής κατανάλωσης για τις κατηγορίες, διατροφή, ένδυση, στέγαση και προσθέτοντας ένα ποσό για τις κατηγορίες είδη νοικοκυριού (household supplies), προσωπική φροντίδα και υγιεινή, καθώς και μεταφορές (εκτός εργασίας), το οποίο είναι ένα ποσοστό (από 15% έως 25%) της δαπάνης για διατροφή, ένδυση και στέγαση. Συνήθως χρησιμοποιούνται οι μέσες τιμές των διαστημάτων που αναφέρθηκαν προηγουμένως, οπότε το κατώφλι φτώχειας ορίζεται συνοπτικά ως:

$$\text{γραμμή φτώχειας} = (80\% \text{ της διάμεσης κατανάλωσης του συνολικού πληθυσμού για διατροφή, ένδυση, στέγαση}) \cdot 1.20 \quad (1)$$

Ορισμένες δαπάνες για ανάγκες, όπως μετακίνηση προς την εργασία, ασφάλιστρα ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, ιατροφαρμακευτικά έξοδα και εισφορές στην κοινωνική ασφάλιση ή φροντίδα παιδιών, αφαιρούνται από το χρηματικό εισόδημα αντί να θεωρούνται συστατικά στοιχεία του προϋπολογισμού φτώχειας. Πάντως, επειδή και το νέο κατώφλι φτώχειας δεν καταγράφει το συνολικό καλάθι βασικών αναγκών αλλά μόνο ένα υποσύνολό του (ένδυση, κατοικία, διατροφή), υπόκειται στην ίδια κριτική με την αρχική επίσημη εκτίμηση του κατωφλιού φτώχειας. Επιπλέον, εντάσσεται στην «κατηγοριακή προσέγγιση» (categorical approach), η οποία δεν καταγράφει λεπτομερώς τις αξίες χρήσης, αλλά αρκείται σε εκτιμήσεις γενικών κατηγοριών δαπάνης.

Η κλίμακα ισοδυναμίας, η οποία προτείνεται για την κατασκευή της γραμμής φτώχειας για τα νοικοκυριά διαφορετικού μεγέθους και σύνθεσης από τα τετραμελή, έτσι ώστε να ληφθούν υπόψη τόσο οι οικονομίες κλίμακας όσο και η διαφορά στην κατανάλωση ενηλίκων και παιδιών περιγράφεται ως εξής: υπολογίζεται ο αριθμός των «ισοδύναμων ενηλίκων» που ισούται με τον αριθμό των ενηλίκων συν το 0,7 επί τον αριθμό των παιδιών του νοικοκυριού και το άθροισμα αυτό υψώνεται στη δύναμη του 0,7.

Όσον αφορά την Ιταλία, όπως αναφέρεται στο Coccia and Grassi (2000), η πρόταση για την κατασκευή της γραμμής της απόλυτης φτώχειας κινείται μεθοδολογικά κοντά στο μέτρο του National Academy of Science (Citro and Michael, 1995). Το καλάθι περιλαμβάνει αγαθά και υπηρεσίες που κρίνονται απολύτως απαραίτητα για ένα νοικοκυριό και συγκεκριμένα διατροφή (και ποτά), στέγαση (συμπεριλαμβάνοντας την ελάχιστη κατανάλωση για ηλεκτρικό, θέρμανση και τηλέφωνο), ετήσιες αποσβέσεις διαρκών αγαθών (έγχρωμη τηλεόραση, ψυγείο,

πλυντήριο ρούχων) και ένα υπολειμματικό ποσό⁹ για όλα τα υπόλοιπα αναγκαία αγαθά (ένδυση και υπόδηση, προσωπική υγιεινή, ψυχαγωγία, πολιτισμός, μεταφορές, διάφορες δαπάνες σχετιζόμενες με την κατοικία, εισφορές για ραδιόφωνο-τηλεόραση κ.ά.), υιοθετώντας επίσης ρητά την υπόθεση ότι όλες οι δαπάνες για υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης καλύπτονται από την κεντρική ή την τοπική κυβέρνηση.

Το Ηνωμένο Βασίλειο, σε αντίθεση με τις ΗΠΑ, δεν υπολογίζει ξεχωριστά μια επίσημη γραμμή ή κατώφλι φτώχειας. Στη Βρετανία ως φτωχοί, με την απόλυτη έννοια του όρου, χαρακτηρίζονται τα άτομα τα οποία λαμβάνουν ένα συγκεκριμένο (με έλεγχο εισοδήματος – means tested) εισοδηματικό βοήθημα κοινωνικής πρόνοιας από το κράτος.¹⁰

Στον Καναδά χρησιμοποιείται η Low Income Cut-offs (LICOs) μέθοδος από τη Στατιστική Υπηρεσία του Καναδά, που κατατάσσεται και αυτή στην categorical approach, ενώ στον Sarlo (1992, 2001) υιοθετείται ένα μείγμα απόλυτης και σχετικής προσέγγισης της φτώχειας με λεπτομερειακό προϋπολογισμό, ο οποίος δίνει ποσοστά φτώχειας χαμηλότερα από τα επίσημα, πιθανόν επειδή τα τελευταία βασίζονται σε γενναιόδωρες εκτιμήσεις της γραμμής φτώχειας. Παρατηρείται δηλαδή το αντίθετο φαινόμενο από τις ΗΠΑ, όπου το επίσημο μέτρο είναι μάλλον το χαμηλότερο από όσα αναφέρονται στη σχετική βιβλιογραφία.

Κενό κάλυψης δύο βασικών αναγκών

Στο Gordon (2005), η απόλυτη φτώχεια ορίζεται ως η έλλειψη κάλυψης δύο από τις παρακάτω οκτώ βασικές ανάγκες: α) διατροφή, όπου ο δείκτης μάζας σώματος πρέπει να είναι πάνω από 16, β) πόσιμο νερό, γ) ιατροφαρμακευτική περίθαλψη σε περιπτώσεις σοβαρής ασθένειας ή εγκυμοσύνης, δ) συνθήκες στέγασης με λιγότερα από τέσσερα άτομα ανά δωμάτιο, ε) εκπαίδευση όπου όλοι πρέπει να εγγράφονται σε σχολείο ή να μπορούν να διαβάζουν, στ) πληροφορίες, με τον καθένα να έχει πρόσβαση σε εφημερίδες, ραδιόφωνο, τηλεόραση, υπολογιστή και τηλέφωνο στο σπίτι, ζ) τουαλέτα στο εσωτερικό ή κοντά στο σπίτι, η) πρόσβαση σε άλλες υπηρεσίες.

9. Αυτό καθορίζεται από την αναλογία των υπόλοιπων δαπανών σε σχέση με τις δαπάνες για διατροφή από την Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών, η οποία αναλογία ήταν περίπου ένα τρίτο για το 1997.

10. National assistance, supplementary benefit, income support.

Αντίθετα με τις παραπάνω προσεγγίσεις που μένουν στο επίπεδο των γενικών κατηγοριών αναγκών, στο Fisher (2007) αναφέρεται μια σημαντική αύξηση του ενδιαφέροντος κυβερνήσεων και ανεξάρτητων ερευνητών ή και οργανώσεων για το standard budget approach και πιο συγκεκριμένα για το detailed budget approach, τόσο στις ΗΠΑ σε ομοσπονδιακό και πολιτειακό επίπεδο, όσο και σε άλλες αγγλόφωνες χώρες όπως το ΗΒ, ο Καναδάς, η Αυστραλία και η Ιρλανδία, μετά το 1990. Ούτε η τρέχουσα επίσημη μεθοδολογία στις ΗΠΑ ή στο ΗΒ ούτε το εναλλακτικό μέτρο που έχει προταθεί από τη NAS και καταγράφεται πλέον συστηματικά από το US Census Bureau χρησιμοποιούν με ολοκληρωμένο και συνεπή τρόπο τη standard budget προσέγγιση, δηλαδή την κατασκευή μιας λεπτομερούς λίστας αξιών χρήσης, τις οποίες χρειάζεται ένα νοικοκυριό ορισμένου μεγέθους, σύνθεσης, γεωγραφικής θέσης και άλλων ειδικών χαρακτηριστικών, για την αναπαραγωγή του, παραμένοντας αντίθετα στο επίπεδο των γενικών κατηγοριών αναγκών. Και αυτό, παρότι το πρώτο standard budget στις ΗΠΑ, αποτελούμενο από 33 στοιχεία, κατασκευάστηκε ήδη από το 1891¹¹, ενώ από τη δεκαετία του 1960 μέχρι πρόσφατα παραμελήθηκε στο πλαίσιο της σχετικής έρευνας (Fisher, 2007).

Προσέγγιση τυπικού προϋπολογισμού (Standard Budget Approach) – Προϋπολογισμός βασικών αναγκών (Basic Needs Budget)

Στο Renwick and Bergmann (1993) γίνεται μια προσπάθεια για λεπτομερή καταγραφή των αξιών χρήσης που είναι απαραίτητες, σύμφωνα με επίσημες κυβερνητικές εκτιμήσεις, για τις κατηγορίες αναγκών: διατροφή, στέγαση, υγεία, μεταφορές, ένδυση, φροντίδα παιδιών και προσωπική φροντίδα / διάφορα είδη. Για τον καθορισμό του διαθέσιμου προσωπικού εισοδήματος, σε αντίθεση με τη μεθοδολογία του επίσημου μέτρου, εξετάστηκαν φόροι και απολαβές σε είδος, και για τον καθορισμό του ύψους και της σύνθεσης των αναγκών οι διαφορετικές καταστάσεις των μελών της οικογένειας, όσον αφορά τη συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό, την ηλικία των παιδιών, την ανάγκη για φύλαξη και φροντίδα των παιδιών, τον τόπο διαμονής και τις ανάγκες για μεταφορικά μέσα.

Πλεονεκτήματα του standard budget είναι η διαφάνεια (transparency) και η προφανής εικόνα του βιοτικού επιπέδου που δίνει ο λεπτομερειακός προϋπολο-

11. Rowntree and Booth (στο Townsend, 1954). Βλέπε επίσης Bradshaw et al. (1987).

γισμός, η ανεξαρτησία του τελευταίου από τις πραγματικές δαπάνες των χαμηλών εισοδηματικά νοικοκυριών, καθώς και η ευελιξία (flexibility) τροποποίησης του μέσω της προσθαφαίρεσης συγκεκριμένων συστατικών του στοιχείων, όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο από τους ειδικούς και τους ερευνητές. Παρότι τα διάφορα standard budgets έχουν κατασκευαστεί με ιδιαίτερη αυστηρότητα, ώστε να μην ξεφεύγουν από το ελάχιστο δυνατό επίπεδο διαβίωσης, παραλείποντας αρκετές ουσιώδεις δαπάνες, όπως φαγητό σε εστιατόριο, κινηματογράφος, τόκοι για δάνεια ή πιστωτικές κάρτες, έξοδα εκπαίδευσης των παιδιών, διακοπές, κοινωνικές εκδηλώσεις, εντούτοις συνήθως δίνουν σημαντικά υψηλότερες γραμμές φτώχειας από τις επίσημες γραμμές φτώχειας (Allegretto, 2005· Boushey et al., 2001). Εξάλλου είναι γεγονός ότι και το επίσημο κατώφλι φτώχειας είχε κατασκευαστεί όχι με βάση το τι είναι αρκετό για αξιοπρεπή διαβίωση, αλλά με στόχο να καταδείξει και να καταγράψει το ποσό που είναι οριακά επαρκές για επιβίωση σε έκτακτη ανάγκη (Orshansky, 1965).

Να σημειωθεί ότι η φροντίδα-φύλαξη των παιδιών και οι δαπάνες για στέγαση είναι τα μεγαλύτερα έξοδα στην προσέγγιση του detailed budget standard στις ΗΠΑ, ενώ οι δαπάνες για φύλαξη παιδιών και τα έξοδα για υπηρεσίες υγείας ευθύνονται σε μεγάλο βαθμό για τις διαφορές με τα επίσημα μέτρα (Bergmann, 2000). Όσον αφορά την ελληνική περίπτωση, όπως θα δούμε παρακάτω, οι δαπάνες για στέγαση, θέρμανση κατοικίας, ηλεκτρικό ρεύμα και ύδρευση είναι επίσης από τις σημαντικότερες κατηγορίες, αλλά οι δαπάνες για φροντίδα-φύλαξη των παιδιών δεν παρουσιάζονται ιδιαίτερα μεγάλες σύμφωνα και με τα στοιχεία των Ερευνών Οικογενειακών Προϋπολογισμών, καθώς φαίνεται να μην καταγράφεται ένα μεγάλο μέρος τους, λόγω της γενικότερης φύσης και των χαρακτηριστικών της οικιακής εργασίας στην Ελλάδα (ανασφάλιστη εργασία, περιορισμένοι παιδικοί σταθμοί κ.λπ.).

Η προσέγγιση της απόλυτης φτώχειας με την κατασκευή ενός λεπτομερειακού (detailed) budget standard θεωρητικά καθιστά εύκολες τις διεθνείς συγκρίσεις, αν υποθέσουμε ότι το καλάθι παραμένει σταθερό, ενώ αποτιμάται με τις τιμές των διαφόρων χωρών και συγκρίνεται με τα αντίστοιχα εισοδήματα. Στην πράξη βέβαια οι διαφορές στις κοινωνικές συνήθειες και συμβάσεις, στο κλίμα και τη μορφολογία του εδάφους διαφοροποιούν αυτό το καλάθι από χώρα σε χώρα, καθιστώντας τις άμεσες διεθνείς συγκρίσεις της απόλυτης φτώχειας λιγότερο εύκολες και λιγότερο ακριβείς.

Η εισοδηματική ελαστικότητα της γραμμής απόλυτης φτώχειας είναι θετική (και μικρότερη της μονάδας)¹², πράγμα που σημαίνει ότι, όπως αυξάνεται το μέσο εισόδημα και το βιοτικό επίπεδο διαχρονικά, έτσι αυξάνεται, σε μικρότερο, βέβαια, ποσοστό και το κατώφλι φτώχειας, καθώς αγαθά τα οποία θεωρούνταν πολυτελή γίνονται, με την πάροδο του χρόνου, την τεχνολογική μεταβολή, τις μεταβολές στην κοινωνική οργάνωση και τις μετακινήσεις του πληθυσμού, αναγκαία (π.χ. τηλεόραση, αυτοκίνητο, υπολογιστής, κινητό τηλέφωνο κ.ά.). Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να προσαρμόζονται μετά από κάποιο χρονικό διάστημα για να ενσωματώνουν τις μεταβολές του βιοτικού επιπέδου, όχι μόνο οι τιμές, αλλά και τα συστατικά στοιχεία ενός detailed standard budget ή οι αναγκαίες ποσότητες τους ή και τα δύο μαζί.

2.3 Η πρότασή μας

Η σχετικά μεγαλύτερη εστίαση στη σχετική φτώχεια έχει δημιουργήσει ένα κενό στην έρευνα γύρω από την απόλυτη φτώχεια, η οποία είναι αναμφισβήτητα σοβαρότερο κοινωνικό πρόβλημα, αλλά εσφαλμένα θεωρείται πρόβλημα των λιγότερο ανεπτυγμένων ή αναπτυσσόμενων χωρών. Είναι αντικειμενικά δύσκολο, ή και αδύνατο, να σχεδιαστεί ή να επηρεαστεί η κοινωνική πολιτική για την αντιμετώπιση και εξάλειψη της φτώχειας στη βάση είτε υποκειμενικών ορισμών της φτώχειας ή ακόμη και ορισμών που βασίζονται στη σχετική θέση των φτωχών ατόμων και νοικοκυριών σε σύγκριση με αυτήν του υπόλοιπου πληθυσμού. Αυτό ισχύει ιδίως σε ιστορικές περιόδους όπως αυτή των τελευταίων τριάντα ετών, όπου η όξυνση της ανισότητας θεωρήθηκε μέχρι και ζητούμενο ή απαραίτητη προϋπόθεση για τη διευκόλυνση της οικονομικής ανάπτυξης, της διευρυμένης αναπαραγωγής του κεφαλαίου, ενώ αντίθετα οι όποιες εξισωτικές τάσεις και πολιτικές θεωρήθηκαν τροχοπέδη της καπιταλιστικής ανάπτυξης.

Η μαρξιστική παράδοση θεωρεί υπεύθυνη για τη συστηματική παρουσία και τη διαίωνιση του φαινομένου της φτώχειας στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής την κοινωνική δομή και συγκεκριμένα τη μονοπώληση των μέσων παραγωγής από μια κοινωνική μειοψηφία, σε αντίθεση με τη μαλθουσιανή παράδοση που εστιάζεται σε δημογραφικές αιτίες για τη διαίωνιση της φτώχειας, ανεξάρτητα από τον κρατούντα τρόπο παραγωγής (Daly, 1971). Πιο συγκεκριμένα, η μαρξι-

12. Βλέπε Fisher (1995).

στική ανάλυση θεωρεί την κοινωνία και τις σχέσεις παραγωγής, και όχι το άτομο συγκεκριμένα, υπεύθυνες για το φαινόμενο της φτώχειας, στοιχεία τα οποία επιπλέον θεωρεί εγγενή χαρακτηριστικά και όχι συγκυριακά ατυχή υποπροϊόντα (unfortunate by-products) αυτής της κοινωνικής δομής και λειτουργίας (Wright, 1994). Οι φτωχοί (και ιδίως οι εργαζόμενοι φτωχοί) ανήκουν σε συγκεκριμένη κοινωνική τάξη.¹³ Η σχετική κατεστημένη (mainstream) βιβλιογραφία τούς αντιμετωπίζει ξεχωριστά από τάξεις σαν διακριτό κοινωνικό στρώμα (Marcus, 2005). Με αυτόν τον τρόπο είναι εύκολο το βήμα της ατομικής ενοχοποίησης των φτωχών, αντί της εξήγησης της κατάστασής τους με βάση την οριακή τους θέση στο εσωτερικό και συγκεκριμένα στο κατώτατο στρώμα της εργατικής τάξης, της κοινωνικής τάξης που στερείται πρόσβασης στα μέσα παραγωγής. Όπως αναφέρει ο R. Miliband, η φτώχεια μπορεί να πλήττει συνήθως ηλικιωμένους, ασθενείς, άνεργους και μονογονεϊκές οικογένειες, αλλά δεν είναι ταυτόσημη με αυτές τις κοινωνικές κατηγορίες. Το κοινό χαρακτηριστικό των φτωχών ηλικιωμένων, ανέργων κ.λπ. είναι η ταξική τους θέση, δηλαδή το ότι είναι μέλη της εργατικής τάξης.

Στη μέθοδο που ακολουθούμε, προσπαθούμε να συνδυάσουμε τον στενά «οικονομικό» ορισμό της απόλυτης φτώχειας (minimum subsistence level), δηλαδή την έλλειψη των απαιτούμενων πόρων για την ικανοποιητική κάλυψη βασικών, στοιχειωδών αναγκών, με τον κοινωνικοπολιτιστικό ορισμό που βασίζεται στην απόσταση των φτωχών νοικοκυριών από τη γενικότερη κοινωνική κατάσταση. Έτσι το κατώφλι φτώχειας, σε πραγματικούς όρους, δεν μένει αμετάβλητο διαχρονικά, αλλά παρακολουθεί σε κάποιο βαθμό τη γενικότερη οικονομική ανάπτυξη και την ενδεχόμενη άνοδο ή και μείωση του μέσου βιοτικού επιπέδου.

Να συμπληρώσουμε στο σημείο αυτό ότι τελευταία έχει αναπτυχθεί και η προσέγγιση “consensual budget standard”, η οποία βασίζεται στις διαδοχικές προσεγγίσεις μέσω ερωτηματολογίων μέχρι την τελική συμφωνία από συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, και όχι μόνο από ειδικούς, για την οριστική κατάρτιση της λίστας του καλαθιού κατανάλωσης.

13. Ο R. Miliband αναφέρει: “The basic fact is that the poor are an integral part of the working class –its poorest and most disadvantaged stratum. They need to be seen as such as part of a continuum the more so as many workers who are not ‘deprived’ in the official sense live in permanent danger of entering the ranks of the deprived and that they share in any case many of the disadvantages which afflict the deprived. Poverty is a class thing closely linked to a general situation of class inequality” (1974, p. 185).

Φυσικά, η προσέγγιση της γραμμής φτώχειας, όσο λεπτομερής, ακριβής και αντικειμενική αν είναι, δεν συλλαμβάνει ποσοτικά με ακρίβεια την έκταση του προβλήματος, καθώς οι επιπτώσεις της φτώχειας είναι περίπου ίδιες τόσο για τα άτομα ή νοικοκυριά που βρίσκονται λίγο πάνω από τη γραμμή φτώχειας, όσο και για τα άτομα ή νοικοκυριά που βρίσκονται λίγο κάτω από τη γραμμή φτώχειας.

Σχηματικά, ο καθορισμός του πλήθους των φτωχών ατόμων ή νοικοκυριών και του ποσοστού φτώχειας περιέχει τα παρακάτω βήματα. Πρώτον, προσδιορίζεται ένα καλάθι αξιών χρήσης σε όσο πιο λεπτομερειακό επίπεδο είναι εφικτό, οι οποίες ικανοποιούν, στον ελάχιστο δυνατό βαθμό (“low cost”) ή με μεγαλύτερη επάρκεια (“modest but adequate”)¹⁴, ιστορικά συγκεκριμένες ανάγκες, σε συγκεκριμένες ποσότητες, που διαφοροποιούνται ανάλογα με τη γεωγραφική τοποθεσία του νοικοκυριού, το μέγεθός του, την ακριβή σύνθεσή του, το αν διαθέτει ιδιόκτητη οικία ή επιβαρύνεται με ενοίκιο ή στεγαστικό δάνειο και το αν και οι δύο γονείς είναι εργαζόμενοι, με παιδιά σε σχολική ηλικία. Τα ζητήματα αυτά συζητούνται αναλυτικότερα παρακάτω, γενικά και ανά κατηγορία ανάγκης.

Δεύτερον, οι ποσότητες αυτών των αξιών χρήσης, πολλαπλασιασμένες με την τιμή τους, η οποία προσαρμόζεται κάθε χρόνο, μας δίνουν έναν λεπτομερειακό «πρότυπο προϋπολογισμό» (standard budget) σε χρηματικούς όρους, ο οποίος αποτελεί το χρηματικό κατώφλι φτώχειας ανάλογα με το νοικοκυριό.

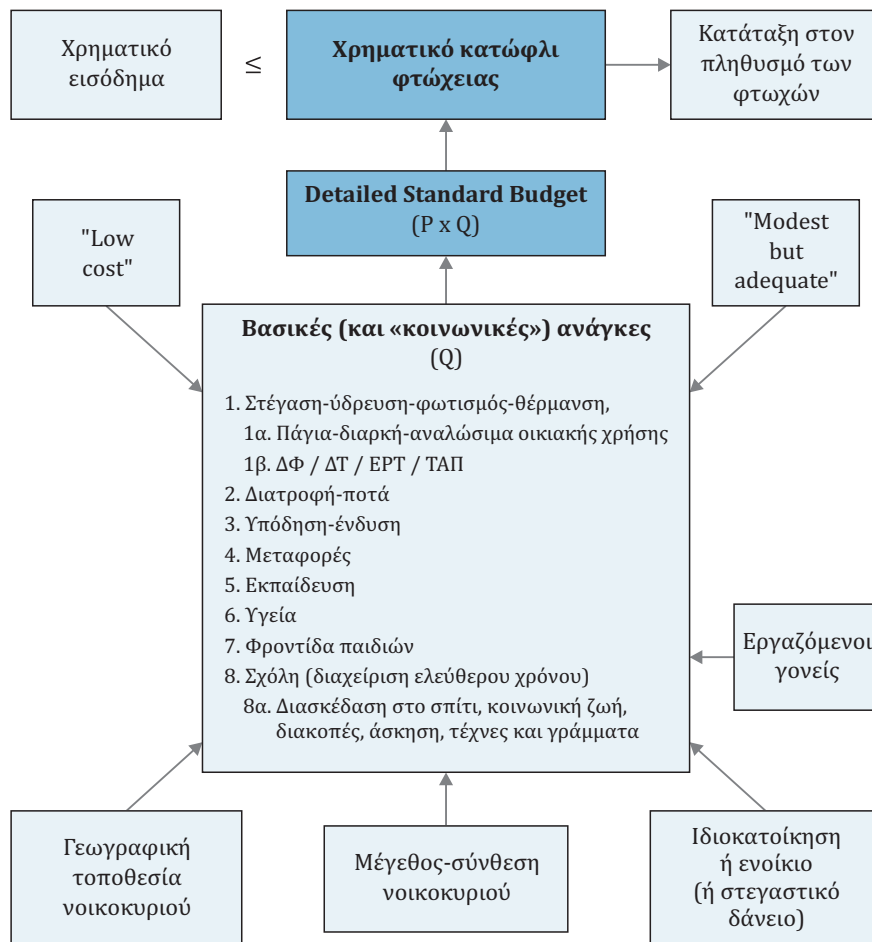
Τρίτον, αν το διαθέσιμο χρηματικό εισόδημα του εν λόγω νοικοκυριού είναι μικρότερο του κατωφλιού φτώχειας που του αντιστοιχεί, τότε τα μέλη του νοικοκυριού κατατάσσονται στα φτωχά άτομα και το πλήθος τους διαιρείται με τον συνολικό πληθυσμό για να μας δώσει το ποσοστό φτώχειας.

Σχηματικά, η πρόταση αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 1.

Για το εύρος των αναγκών που πρέπει να καλύπτονται στο όριο της φτώχειας σημειώνουμε ότι στον όρο «βασικές ανάγκες» δεν περιλαμβάνουμε μόνο διατροφή, ένδυση και κατοικία αλλά, σύμφωνα με την πιο πρόσφατη πρακτική στη σχετική βιβλιογραφία, και την ελάχιστη, με κοινωνικά πρότυπα, ποσότητα των αγαθών όπως εκπαίδευση, υγεία,σχόλη (κοινωνική ζωή, πολιτισμός, αναψυχή κ.λπ.), μεταφορές κ.λπ. Με άλλα λόγια, εκτός από το εισόδημα που εξασφαλίζει κατανάλωση ικανή για κοινωνικά ορισμένη φυσική αναπαραγωγή, απαιτεί-

14. Προς το παρόν στα παρακάτω ακολουθούμε την πρώτη προσέγγιση μόνο, δηλαδή κατασκευάζουμε έναν προϋπολογισμού ελάχιστου δυνατού κόστους.

Διάγραμμα 1: Απόλυτη φτώχεια-βασικές ανάγκες

ται και ένα πρόσθετο εισόδημα που εγγυάται την ομαλή κοινωνική ενσωμάτωση και λειτουργία του ατόμου και της οικογένειας (π.χ. έξοδα για γενέθλια παιδιών, έξοδα για διασκέδαση κ.λπ.).

Αντίστοιχα, για το επίπεδο στο οποίο κάθε ανάγκη πρέπει να καλύπτεται, όπως αναφέρουμε στο Λαμπρινίδης κ.ά. (2009), αυτό καθορίζεται από το άθροισμα ενός τμήματος που αντιστοιχεί στο ελάχιστο επίπεδο διαβίωσης (minimum subsistence level) και ενός μέρους του «ιστορικού και ηθικού στοιχείου» που μαζί συγκροτούν την αξία της εργασιακής δύναμης.

Ο καθορισμός του πλήθους των φτωχών ατόμων ή νοικοκυριών και του ποσοστού τους στον συνολικό πληθυσμό προκύπτει από τη σύγκριση του κόστους των βασικών αναγκών με τους πόρους που έχουν στη διάθεσή τους τα άτομα ή τα νοικοκυριά. Το εισόδημα, με το οποίο θα συγκριθεί το κόστος κάλυψης του καλαθιού των βασικών αναγκών, θα πρέπει να είναι το πραγματικά διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών. Μια σχετικά καλή προσέγγιση είναι, επομένως, το χρηματικό εισόδημα¹⁵ από οποιαδήποτε πηγή, δηλαδή είτε από τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα (μισθωτή εργασία, τόκους, ενοίκια, μερίσματα) είτε από κρατικές μεταβιβάσεις (επιδόματα ανεργίας, επιδόματα πρόνοιας) είτε από οποιαδήποτε άλλη τυχαία ή συστηματική πηγή, μετά την αφαίρεση των άμεσων φόρων (φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων και φόρος περιουσίας) και των εισφορών στην κοινωνική ασφάλιση. Να υπενθυμίσουμε στο σημείο αυτό ότι, για μεθοδολογικούς λόγους που σχετίζονται με τη διαθεσιμότητα των απαιτούμενων στοιχείων, οι φόροι προς την τοπική αυτοδιοίκηση και η εισφορά στην ΕΡΤ περιλαμβάνονται απευθείας στο κόστος του καλαθιού φτώχειας που κατασκευάζουμε στο επόμενο τμήμα.

Στο πλαίσιο της συζήτησης του προηγούμενου τμήματος, θα λέγαμε ότι η προσέγγισή μας προσιδιάζει αρχικά στην «detailed budget standard» σε συνδυασμό με την «consensual budget standard» στο βαθμό που στο τελικό της στάδιο απευθυνόμαστε και πάλι στους «ειδικούς» (experts' opinion) για την οριστικοποίηση των αποτελεσμάτων μας.

Ένα σημείο διαφοροποίησης σε σχέση με τις υπάρχουσες μεθόδους μέτρησης της φτώχειας έγκειται στον τρόπο αποτίμησης του καλαθιού. Στη συντριπτική τους πλειονότητα, οι προσεγγίσεις που έχουμε αναφέρει αποτιμούν το καλάθι απευθείας από τη μεριά της δαπάνης, που αναλογεί σε κάποια σημαντικά συστατικά του καλαθιού και συγκεκριμένα της μέσης ή διάμεσης ή μέρους αυτών πραγματοποιημένης δαπάνης από το σύνολο του πληθυσμού. Ωστόσο, λόγω ακριβώς

15. Όσο πιο ανεπτυγμένη είναι η οικονομία μιας χώρας και όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός αστικοποίησης, τόσο οι δυνατότητες κατανάλωσης των νοικοκυριών θα ταυτίζονται με το χρηματικό εισόδημά τους. Η προσέγγιση αυτή είναι σαφώς ενδεδειγμένη για την περιφέρεια της πρωτεύουσας στην οποία περιοριζόμαστε προς το παρόν. Σε ορισμένες περιοχές της χώρας με σημαντική αγροτική παραγωγή, ίσως χρειαστεί να συνυπολογίσουμε στους πόρους των νοικοκυριών και κάποιο τεκμαρτό ποσό που να αντιπροσωπεύει την παραγωγή για ίδια κατανάλωση.

της ανεπάρκειας της χρήσης της πραγματοποιημένης δαπάνης και μόνο για τον εντοπισμό της φτώχειας, θεωρείται ότι η καλύτερη δυνατή προσέγγιση έγκειται στην ξεχωριστή καταγραφή και στον υπολογισμό των αξιών των συστατικών του καλαθιού φτώχειας χρησιμοποιώντας τις χαμηλότερες τιμές αγοράς κάθε γεωγραφικής περιφέρειας, όπως αναφέραμε και παραπάνω.

Η μονάδα αναφοράς, όπως αναφέρθηκε, είναι το νοικοκυριό. Στο Λαμπρινίδης κ.ά. (2009), υπάρχει μια παρουσίαση σχετικά με το μέγεθος των νοικοκυριών και την κατανομή τους στην περιοχή του λεκανοπεδίου, στους 73 δήμους και κοινότητες που επεκτάθηκε η έρευνά μας. Το πώς αντιμετωπίζουμε στην παρούσα έρευνα τη μονάδα αναφοράς είναι το αντικείμενο της επόμενης ενότητας.

2.4 Η μονάδα αναφοράς: Τα νοικοκυριά

Σε αυτό το στάδιο της έρευνας, θα πρέπει να γίνουν κάποιες υποθέσεις επιπλέον, ούτως ώστε να προσεγγιστεί η μονάδα αναφοράς. Είναι αναγκαίο να προσδιοριστεί το νοικοκυριό στο οποίο γίνεται αναφορά, δηλαδή να ορισθεί ποιο μέγεθος νοικοκυριού θεωρείται το τυπικό, ποια είναι η δομή του, ποια η ηλικιακή διάρθρωσή του και ποια είναι η θέση των μελών του στην παραγωγή. Οι υποθέσεις που υιοθετούνται εδώ είναι συνεπείς με τη θεωρητική προσέγγιση όλης της έρευνας.

Η ανάγκη για περαιτέρω προσδιορισμό του νοικοκυριού προέκυψε από την ίδια την έρευνα και συγκεκριμένα την επέκτασή της στις ανάγκες διατροφής, ένδυσης-υπόδησης και μεταφορών. Το βασικό μέγεθος νοικοκυριού θα πρέπει να εξεταστεί με κριτήριο την κοινωνική ανάγκη. Εδώ υιοθετείται η κοινωνική ανάγκη για απλή αναπαραγωγή, οδηγούμενοι έτσι σε μέγεθος νοικοκυριού που εξασφαλίζει αυτή την αναπαραγωγή. Αυτό είναι το τετραμελές νοικοκυριό το οποίο αποτελείται από οικογένεια με 2 παιδιά. Απλή αναπαραγωγή θα απαιτούσε μάλλον περισσότερα από 2 παιδιά, για να καλυφθεί η περίπτωση ατυχημάτων, αλλά μπορεί να γίνει αφαίρεση από αυτή την περίπτωση σε αυτό το στάδιο.

Όσον αφορά την ηλικιακή διάρθρωση αυτού του νοικοκυριού, υποτίθεται εδώ ότι το ένα παιδί βρίσκεται στην πρώιμη σχολική ηλικία (6-12 χρονών), ενώ το δεύτερο στην εφηβεία (12-18 ετών). Όπου χρειάστηκε να υποθεθεί συγκεκριμένη ηλικία, θεωρήθηκε το 10ο και το 15ο έτος αντίστοιχα. Οι γονείς θεωρούνται ηλικίας 40 – 55 ετών με τυπική ηλικία τα 45 χρόνια.

Οι γονείς θεωρούνται εργαζόμενοι, με ταυτόχρονη προάσπιση της μητρότητας. Αυτό θα ήταν το ίδιο με το να υποτεθεί ότι η γυναίκα υποαπασχολείται ή ότι εισέρχεται και εξέρχεται στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό (τον «ενεργό βιομηχανικό στρατό»). Τα παιδιά παρακολουθούν την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση αντίστοιχα. Το φύλο των παιδιών δεν θεωρήθηκε αναγκαίο να προσδιοριστεί, αλλά γίνεται η υπόθεση ότι τα παιδιά είναι διαφορετικού φύλου.

Πέρα από αυτή τη βασική μονάδα αναφοράς, λαμβάνονται υπόψη άλλες δύο, για ξεχωριστούς λόγους που αναπτύσσονται παρακάτω.

Πρώτον, το μονομελές νοικοκυριό που αποτελείται από νεαρό άτομο (πάνω από 19-20 χρονών) και εργαζόμενο, ανεξαρτήτως φύλου. Με δεδομένη την ανάγκη για 12χρονη υποχρεωτική γενική εκπαίδευση και τη συνταγματική ενηλικίωση στα 18 έτη, θα μπορούσε να υποτεθεί το 18ο έτος της ηλικίας ως το κατώτατο όριο ηλικίας του ατόμου που μένει μόνο του. Εδώ λήφθηκε υπόψη η υποχρέωση στρατιωτικής θητείας για τους άνδρες.

Ο λόγος που πρέπει να ληφθεί υπόψη αυτό το νοικοκυριό είναι η δυνατότητα σύγκρισης με μια σειρά δείκτες, όπως ο βασικός μισθός που προκύπτει από την Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας, το ατομικό όριο φτώχειας, όπως προκύπτει από τις σχετικές προσεγγίσεις της φτώχειας, η αποζημίωση που παρέχεται από το ταμείο ανεργίας, τα αιτήματα του εργατικού κινήματος κ.λπ.

Το άλλο νοικοκυριό που λαμβάνουμε υπόψη είναι το διμελές νοικοκυριό που αποτελείται από νεαρό ζευγάρι (συγκατοίκηση), οι οποίοι εργάζονται. Το νοικοκυριό αυτό λαμβάνεται υπόψη, προκειμένου να αναδειχθούν οι ανάγκες ενός ζευγαριού όταν βρίσκεται σε αυτό το ιδιαίτερο, μεταβατικό στάδιο, από την οικογένεια που προέρχεται στην οικογένεια που θα δημιουργήσει. Από τη σκοπιά της κοινωνίας, αυτή μπορεί να είναι μια ειδική περίπτωση, αλλά έχει ειδική σημασία. Σκοπός είναι να αναδειχθούν οι ανάγκες που πρέπει να ικανοποιούνται, ώστε ένα ζευγάρι να μπορεί να προχωρήσει από τη συγκατοίκηση στη δημιουργία οικογένειας. Όπου χρειάστηκε να ληφθούν υπόψη οι ιδιαίτερες ανάγκες της εγκύου, ενσωματώθηκαν σε αυτό το νοικοκυριό.

Σημειώνεται ότι με τη βασική μονάδα αναφοράς, το τετραμελές νοικοκυριό όπως ορίστηκε παραπάνω, μπορούν να προσδιοριστούν και οι ανάγκες για το τριμελές νοικοκυριό το οποίο αποτελείται από ζευγάρι με ένα παιδί, σε όλες τις κατηγορίες.¹⁶ Το ίδιο ισχύει και για το πενταμελές νοικοκυριό με 3 παιδιά κ.ο.κ.

16. Πέραν του νοικοκυριού, το οποίο όμως το υπολογίζουμε χωριστά.

Από τα στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών (EL.STAT., 2004) προκύπτει ότι το μέσο νοικοκυριό στις αστικές περιοχές και στην περιφέρεια πρωτεύουσας έχει 2,71 μέλη (1,31 άρρενες, 1,41 θήλεια). Τα μέλη κάτω των 6 ετών είναι 0,13, τα μεταξύ 6-13 ετών είναι 0,21, τα οικονομικά ενεργά είναι 1,22 και οι αποσυρθέντες από την εργασία (συνταξιούχοι) 0,4.

Χωρίς να υπάρχει ανάγκη να ανατρέξει κανείς σε δημογραφικές μελέτες, είναι εμφανές ότι, στην πραγματικότητα, το τυπικό νοικοκυριό είναι τέτοιο ώστε να μην εξασφαλίζει την αναπαραγωγή του έθνους, αλλά έχει μια φθίνουσα πορεία. Αν και πρώιμο το συμπέρασμα, η ελλιπής κάλυψη των αναγκών για τη μεγάλη πλειονότητα του ελληνικού λαού είναι πολύ πιθανό να σχετίζεται με αυτό το φαινόμενο.

Επιπλέον, παρατίθενται σύντομα τα στοιχεία απογραφής της ΕΣΥΕ 2001 (ΕΚΚΕ, 2005) σχετικά με τα νοικοκυριά στην Αττική. Σύμφωνα με αυτά, τα νοικοκυριά μέχρι 5 άτομα αποτελούν πάνω από το 98% του συνόλου των νοικοκυριών της Αττικής. Συγκεκριμένα, αν ληφθούν υπόψη μόνο οι 73 περιοχές της Αττικής στις οποίες επεκτείνεται η έρευνα, τα νοικοκυριά μέχρι 5 άτομα αποτελούν το 98,07%. Τα νοικοκυριά μέχρι 8 άτομα αποτελούν το 99,91%. Παρακάτω δίνεται πίνακας με το πλήθος των νοικοκυριών ανά μέγεθος, καθώς και η αθροιστική κατανομή τους.

Πίνακας 2: Κατανομή νοικοκυριών ανά μέγεθος

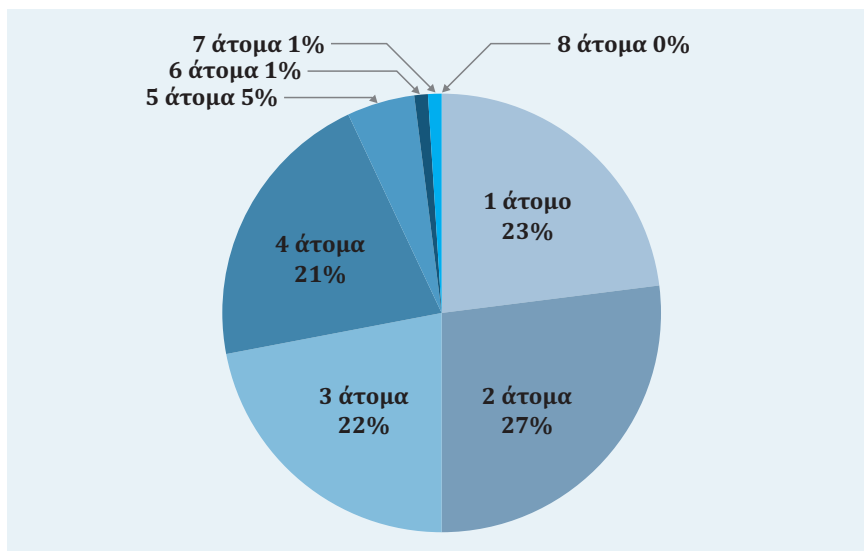
Νοικοκυριό	1	2	3	4	5	6	7	8	Σύνολο
Πλήθος νοικοκυριών	270.861	325.974	266.598	251.695	61.699	16.357	4.380	1.451	1.200.044
Ποσοστό	22,57%	27,16%	22,22%	20,97%	5,14%	1,36%	0,36%	0,12%	99,91%
Αθροιστική συχνότητα	22,57%	49,73%	71,95%	92,92%	98,07%	99,43%	99,79%	99,91%	

Πηγή: ΕΚΚΕ 2005, ίδιοι υπολογισμοί

Συνεπώς, η έρευνα μπορεί να εξελιχθεί βασιζόμενη σε τρεις δείκτες, έναν για το τετραμελές νοικοκυριό, όπως ορίστηκε παραπάνω, έναν για το μονομελές και έναν για το διμελές. Διάφοροι συνδυασμοί και οι αντίστοιχοι υπολογισμοί μπορούν να γίνουν για άλλους δύο δείκτες: ένας για το τριμελές νοικοκυριό με ένα παιδί και ένας για το πενταμελές νοικοκυριό με τρία παιδιά –σε διάφορες ηλικίες.

Οι Δήμοι και οι Κοινότητες που απαρτίζουν τις 73 περιοχές της έρευνας χωρίστηκαν σε τρεις ευρύτερες περιοχές με κοινωνικοταξικά κριτήρια. Στο Λαμπρινί-

Διάγραμμα 2: Κατανομή νοικοκυριών ανά μέγεθος

Πηγή: Πίνακας 2

δης κ.ά. (2009) είχαμε ακολουθήσει την κατηγοριοποίηση της εφημερίδας *Χρυσή Ευκαιρία*, η οποία αποτέλεσε τότε, όπως και τώρα, την πηγή για τις παρατηρήσεις της έρευνας.¹⁷ Εκ των υστέρων εκτιμήθηκε ότι η κατηγοριοποίηση εκείνη ακολουθούσε ένα μεικτό γεωγραφικό και κοινωνικοταξικό κριτήριο, με το πρώτο να είναι σε μεγάλο βαθμό αδιάφορο για την έρευνα. Έτσι λοιπόν, το πρώτο διαμέρισμα αναφέρεται πλέον σε δήμους και κοινότητες όπου διαβιούν κυρίως μισθωτοί εργαζόμενοι ή άλλα λαϊκά στρώματα χαμηλών εισοδημάτων. Εδώ περιλαμβάνονται ως επί το πλείστον η Δυτική Αθήνα και ο Πειραιάς (μαζί με τα προάστια του), καθώς και κάποιοι δήμοι περιφερειακά του Δήμου Αθηναίων.

17. Είναι λογικό να αναρωτηθεί κανείς πόσο αξιόπιστος είναι αυτός ο μέσος όρος, αν υπάρχουν ακραίες τιμές σε κάθε κλίμακα που μπορεί να οφείλονται στην περιοχή και αν θα έπρεπε να αποκλειστούν κάποιες περιοχές που είναι κατά τεκμήριο πλουσιότερες από τις άλλες. Έτσι επεξεργαστήκαμε τις παρατηρήσεις μας ανά ευρύτερη περιφέρεια, χωρίζοντας το λεκανοπέδιο σε τέσσερα τμήματα: Αθήνα (Δήμος Αθηναίων), Ανατολική και Νότια Αττική, Βόρεια Προάστια και Υπόλοιπο Αττικής και, τέλος, Δυτική Αττική και Πειραιάς. Η ενιαία αντιμετώπιση της Δυτικής Αττικής και του Πειραιά ενισχύεται από τις πολύ συγγενικές τιμές €/τ.μ. που απαντήθηκαν στο δείγμα». (Λαμπρινίδης κ.ά., 2009).

Το δεύτερο αφορά περιοχές που οι κάτοικοι έχουν υψηλότερα εισοδήματα. Σε αυτό περιλαμβάνονται κατά κύριο λόγο, η Νότια και Ανατολική Αττική, τα Βόρεια Προάστια, καθώς και το Υπόλοιπο Αττικής. Δήμοι και κοινότητες που χαρακτηρίζονται από μεσαία εισοδήματα διαμοιράστηκαν στα δύο διαμερίσματα.

Τέλος, ο Δήμος Αθηναίων αποτελεί, όπως και στην προηγούμενη προσέγγισή μας, ξεχωριστή περιοχή, λόγω του μεγέθους και των ιδιαιτεροτήτων του που περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, και έντονη διαφοροποίηση στο εσωτερικό του δήμου ως προς τα εισοδήματα.

Για την ταξινόμηση των δήμων και κοινοτήτων στα τρία διαμερίσματα, εκτός από τα εισοδήματα, συνυπολογίστηκε και το ύψος των ενοικίων, όπως προέκυψε από το Λαμπρινίδης κ.ά. (2009). Παρακάτω, παρουσιάζονται σύντομα οι κατανομές των νοικοκυριών, ανά μέγεθος, στις τρεις αυτές περιοχές.

Το πρώτο χαρακτηριστικό που επισημαίνεται είναι ότι σε όλες τις περιοχές, τα νοικοκυριά μέχρι 8 άτομα αποτελούν πάνω από το 99,8% του συνόλου και πολύ κοντά στην αθροιστική συχνότητα που αφορά το σύνολο. Επίσης τα νοικοκυριά μέχρι 4 άτομα αποτελούν σε όλες τις περιοχές πάνω από το 92%, με την Αθήνα να αγγίζει το 95%.

Σχετικά ομοιόμορφη, με μικρές αποκλίσεις είναι η κατανομή των νοικοκυριών 2 και 3 ατόμων. Το εύρος, από το μικρότερο ποσοστό στο μεγαλύτερο, είναι περίπου 2,5 και 3,5 ποσοστιαίες μονάδες αντίστοιχα, αν και στη δεύτερη περίπτωση, αυτό οφείλεται στην κάπως μεγαλύτερη απόκλιση της Αθήνας από τις άλλες περιοχές.

Εκεί όπου παρατηρούνται έντονες αποκλίσεις είναι στα μονομελή νοικοκυριά και στα νοικοκυριά με 4 και 5 μέλη. Και πάλι η μεγάλη διαφοροποίηση αφορά την Αθήνα. Συγκεκριμένα, η Αθήνα έχει με διαφορά το μεγαλύτερο ποσοστό μονομελών νοικοκυριών (32% έναντι ενός ποσοστού που κυμαίνεται από 18,7% μέχρι 20,1% για τα άλλα δύο) και τα μικρότερα ποσοστά νοικοκυριών 4 και 5 ατόμων (15% έναντι 23% και 3,7% έναντι 5,5%).

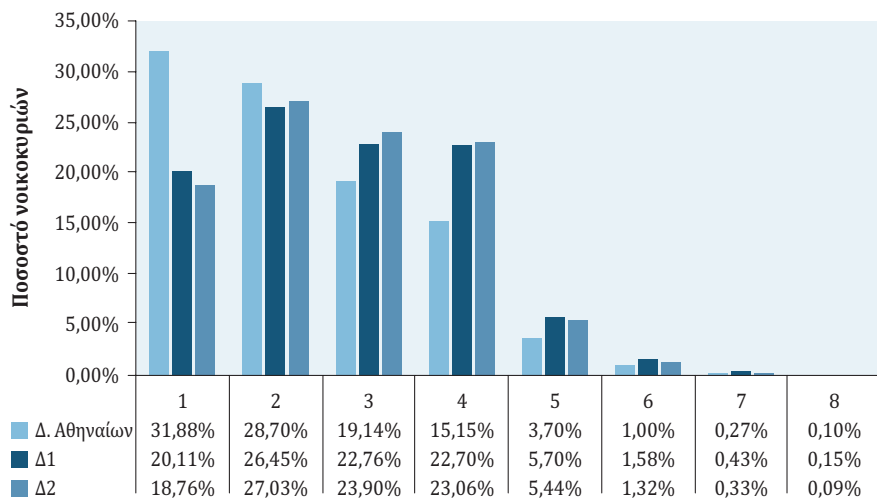
Συνοπτικά, στην Αθήνα το 80% περίπου των νοικοκυριών είναι μέχρι 3 άτομα. Το χαρακτηριστικό αυτό είναι αρκετά σημαντικό, εφόσον αντανακλά σε έναν βαθμό μια ιδιαιτερότητα του Δήμου Αθηναίων ως επιλογή τόπου κατοικίας, πολύ σχετική με το αντικείμενο της έρευνας.

Πίνακας 3: Κατανομή νοικοκυριών στις 3 περιοχές

Περιοχή	Άθροισμα	Άθροισμα νοικοκυριών	1	2	3	4	5	6	7	8
1	1.627.859	558.937	112.391	147.832	127.221	126.900	31.886	8.831	2.428	835
			20,11%	26,45%	22,76%	22,70%	5,70%	1,58%	0,43%	0,15%
			20,11%	46,56%	69,32%	92,02%	97,73%	99,31%	99,74%	99,89%
2	1.035.009	349.962	65.650	94.596	83.650	80.685	19.041	4.621	1.155	332
			18,76%	27,03%	23,90%	23,06%	5,44%	1,32%	0,33%	0,09%
			18,76%	45,79%	69,69%	92,75%	98,19%	99,51%	99,84%	99,93%
3	756.652	291.145	92.820	83.546	55.727	44.110	10.772	2.905	797	284
			31,88%	28,70%	19,14%	15,15%	3,70%	1,00%	0,27%	0,10%
			31,88%	60,58%	79,72%	94,87%	98,57%	99,57%	99,84%	99,94%

Πηγή: ΕΚΚΕ 2005, ίδιοι υπολογισμοί

Διάγραμμα 3: Κατανομή νοικοκυριών ανά περιοχή

Πηγή: Πίνακας 3

Μια ακόμη ενδιαφέρουσα παρατήρηση αναφέρεται στη σύγκριση της κατανομής των περιοχών 1 και 2, οι οποίες παρουσιάζονται σχεδόν ίδιες (η απόκλιση δεν ξεπερνάει τη μονάδα για κανένα μέγεθος νοικοκυριού, με εξαίρεση τα μονομελή νοικοκυριά, όπου η διαφορά είναι 1,35%).

Με βάση τις υποθέσεις που έχουν γίνει παραπάνω για τη δομή και τη διάρθρωση των νοικοκυριών, οι παρατηρήσεις αυτές μπορούν να οδηγήσουν στο συμπέρασμα ότι ο Δήμος της Αθήνας αποφεύγεται ως τόπος κατοικίας για οικογένειες, ενώ επιλέγεται από άτομα που μένουν μόνα τους, καθώς και από νέα ζευγάρια. Το φαινόμενο αυτό μπορεί να εξηγηθεί από τη γενικότερη περιβαλλοντική και αισθητική υποβάθμιση του Δήμου Αθηναίων, αλλά και από την ελαστικότητα στην ικανοποίηση των αναγκών των νοικοκυριών χωρίς παιδιά.

Το Διάγραμμα 3 αναπαράγει τα βασικά δεδομένα του Πίνακα 3 και δείχνει τη διαφοροποίηση της Αθήνας σε σχέση με τα άλλα δύο διαμερίσματα, τα οποία σχεδόν ταυτίζονται.

3. Κατοικία: Ενοίκιο

Στην ενότητα αυτή γίνεται μια αναθεώρηση του υπολογισμού του ενοικίου για την κατοικία σε σχέση με τα αποτελέσματα του Λαμπρινίδης κ.ά. (2009). Η αναθεώρηση αυτή κρίθηκε αναγκαία για δύο λόγους: πρώτον, κρίθηκε αναγκαίο να γίνει αναδιάρθρωση των 73 δήμων και κοινοτήτων του λεκανοπεδίου στους οποίους επεκτείνεται η έρευνα, όπως αναφέρθηκε ήδη, σε τρεις περιοχές, από τις τέσσερις που υπήρχαν. Ο δεύτερος λόγος αφορά τη δηλωμένη πρόθεση του Παρατηρητηρίου Φτώχειας να παρακολουθεί την αλλαγή των τιμών που σχετίζονται με τους βασικούς του δείκτες, με σκοπό να διαμορφωθεί έτσι μια εικόνα του πληθωρισμού με έμφαση στα βασικά μέσα συντήρησης του εργαζόμενου πληθυσμού.

Η επιλογή του δείγματος των κατοικιών για τον υπολογισμό του ενοικίου έγινε με στρωματοποιημένη τυχαία δειγματοληψία από τις καταχωρήσεις που δημοσιεύονται στην εφημερίδα *Χρυσή Ευκαιρία*. Μολονότι η συγκεκριμένη πηγή δεν αποτελεί ιδανικό δειγματοληπτικό πλαίσιο, η γενική απουσία επιστημονικά τεκμηριωμένου πλαισίου καθιστά την επιλογή αυτή μια πρώτη ανεκτή προσέγγιση. Απομένει να επιβεβαιωθούν οι σχετικές εκτιμήσεις ενοικίων μέσω άλλων πηγών, όπως είναι η Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών της ΕΛ.ΣΤΑΤ. ή οι αντικειμενικές τιμές ενοικίων όπως προσδιορίζονται από την Εφορία. Ως μεταβλητές στρωματοποίησης χρησιμοποιήθηκαν το μέγεθος του νοικοκυριού (1 έως 8 άτομα) και οι (τρεις) περιοχές του Λεκανοπεδίου, όπως ορίστηκαν παραπάνω, δηλαδή «χαμηλά», «μεσαία & υψηλά» και «Αθήνα». Ο Πίνακας 4 περιέχει τους δήμους που συναπαρτίζουν τα τρία στρώματα της μεταβλητής «περιοχή».

Η δειγματοληψία σε κάθε στρώμα έγινε με απλή τυχαία δειγματοληψία με μέγεθος ανάλογο του μεγέθους του στρώματος. Εντός των στρωμάτων, το δείγμα κατανεμήθηκε (κατά το δυνατόν) αναλογικά στους Δήμους.

Ακολουθούν δύο επεξεργασίες των εγγραφών.

Πίνακας 4: Αναλυτική περιγραφή στρώματος «Περιοχή»

Περιοχή = χαμηλά	Περιοχή = μεσαία & υψηλά	Περιοχή = Αθήνα
Δήμος Καματερού	Δήμος Χαϊδαρίου	Δήμος Αθηναίων
Δήμος Αγίας Βαρβάρας	Δήμος Ελληνικού	
Δήμος Πετρούπολης	Δήμος Αργυρούπολης	
Δήμος Ιλίου (Νέων Λιοσίων)	Δήμος Αλίμου	
Δήμος Αγίων Αναργύρων	Δήμος Ηλιούπολης	
Δήμος Περιστερίου	Δήμος Νέας Σμύρνης	
Δήμος Ταύρου	Δήμος Μελισσίων	
Δήμος Μοσχάτου	Δήμος Βριλησίων	
Δήμος Νέας Φιλαδέλφειας	Δήμος Αγίας Παρασκευής	
Δήμος Νέας Χαλκηδόνας	Δήμος Πεύκης	
Δήμος Αιγάλεω	Δήμος Χαλανδρίου	
Δήμος Αχαρνών	Δήμος Ηρακλείου	
Δήμος Ζεφυρίου	Δήμος Νέου Ψυχικού	
Δήμος Άνω Λιοσίων	Δήμος Παπάγου	
Δήμος Περάματος	Δήμος Χολαργού	
Δήμος Κορυδαλλού	Δήμος Παλλήνης	
Δήμος Κερατσινίου	Δήμος Γέρακα	
Δήμος Αγίου Ιωάννου Ρέντη	Δήμος Γλυκών Νερών	
Δήμος Νίκαιας	Δήμος Γλυφάδας	
Δήμος Δραπετσώνας	Δήμος Παλαιού Φαλήρου	
Δήμος Γαλατσίου	Δήμος Βουλιαγμένης	
Δήμος Νέας Ιωνίας	Δήμος Βάρης	
Δήμος Μεταμορφώσεως	Δήμος Βούλας	
Δήμος Δάφνης	Κοινότητα Πεντέλης	
Δήμος Βύρωνος	Κοινότητα Εκάλης	
Δήμος Υμηττού	Κοινότητα Νέας Πεντέλης	
Δήμος Καλλιθέας	Δήμος Ψυχικού	
Δήμος Καισαριανής	Δήμος Λυκοβρύσεως	
Δήμος Ζωγράφου	Δήμος Νέας Ερυθραίας	
Κοινότητα Ανθούσας	Δήμος Φιλοθέης	
Δήμος Πειραιώς	Δήμος Αμαρουσίου	
Δήμος Αγίου Δημητρίου	Δήμος Κηφισιάς	
	Δήμος Αγίου Στεφάνου	
	Κοινότητα Ανοίξεως	
	Κοινότητα Διονύσου	
	Κοινότητα Ροδοπόλεως	
	Κοινότητα Θρακομακεδόνων	
	Κοινότητα Δροσιάς	
	Κοινότητα Σταμάτας	
	Κοινότητα Κρουονερίου	

Πηγή: Εφημερίδα Χρυσή Ευκαιρία

3.1 Ενιαία επεξεργασία όλων των παρατηρήσεων

Στην πρώτη, όλες οι εγγραφές συγκεντρώθηκαν σε έναν ενιαίο πίνακα και χωρίστηκαν στις κλίμακες τετραγωνικών μέτρων που αναφέραμε παραπάνω, δηλαδή:

Πίνακας 5: Κεντρική τιμή – στόχος τ.μ. ανά νοικοκυριό και εύρος παρατήρησης

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5	6	7	8
Κεντρική τιμή – στόχος τ.μ.	25	45	65	85	105	125	145	165
Εύρος τ.μ.	15-35	36-55	56-75	76-95	96-115	116-135	136-150	151+

Πηγή: Προφορικές συνεντεύξεις, ίδιοι υπολογισμοί

Παρακάτω, δίνονται συνοπτικά τα αποτελέσματα της επεξεργασίας αυτής:

Πίνακας 6: Ποιοτικά χαρακτηριστικά του δείγματος

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5	6	7	8	Σύνολα
Πλήθος	1.130	1.359	1.112	1.050	257	68	18	6	5.000
% στο δείγμα	22,59%	27,19%	22,23%	20,99%	5,15%	1,36%	0,37%	0,12%	100,00%
Μέσο εμβαδόν (τ.μ.)	30	47	66	84	103	123	143	164	59
Μέσο ενοίκιο (€)	291	383	473	568	672	664	879	926	442
€/ τ.μ.	10,05	8,19	7,22	6,78	6,49	5,40	6,15	5,67	7,96

Πηγή: Εφημερίδα *Χρυσή Ευκαιρία*, ίδιοι υπολογισμοί

Όπως παρατηρείται από τη σύγκριση της τρίτης γραμμής του Πίνακα 6 με την κεντρική τιμή-στόχο, υπάρχει σχετικά μικρή απόκλιση, με εξαίρεση την περίπτωση του νοικοκυριού με 1 άτομο. Η απόκλιση μάλλον οφείλεται στο ότι οι προσφερόμενες κατοικίες παρουσιάζουν μια ασυμμετρία κατανομής ως προς το μέγεθος, με μεγαλύτερο ποσοστό κατοικιών σε εμβαδόν πάνω από 25 τετραγωνικά. Με άλλα λόγια, η «αγορά» υποχρεώνει αυτούς/-ες που μένουν μόνοι/-ες τους, να νοικιάζουν σπίτια μεγαλύτερα σε εμβαδόν από ό,τι τους είναι απαραίτητο. Αξίζει να σημειωθεί, όμως, ότι τα αποτελέσματα αυτά έχουν μικρές αποκλίσεις από τα αποτελέσματα στο Λαμπρινίδης κ.ά. (2009), οι οποίες, μπορούν να εξηγηθούν από τον πληθωρισμό.

Η δεύτερη παρατήρηση έχει σχέση με την πραγματική (αλλά άγνωστη) κατανομή των νοικοκυριών των ενοικιαστών στις κλάσεις μεγέθους. Στην παρούσα

φάση θεωρήθηκε ότι η κατανομή των ενοικιαστών ταυτίζεται με αυτή του γενικού πληθυσμού. Μια εναλλακτική προσέγγιση θα ήταν να προκύψει η κατανομή από τις καταχωρημένες αγγελίες της *Χρυσής Ευκαιρίας*. Θα έπρεπε όμως τότε να θεωρηθεί ότι η *Χρυσή Ευκαιρία* καλύπτει το σύνολο των προσφερόμενων κατοικιών και ότι οι παρατηρήσεις που δεν συγκεντρώθηκαν, επειδή δεν είχαν καταχωρημένη τιμή ενοικίου, προέρχονται αναλογικά από όλες τις παραπάνω κλίμακες. Με δεδομένο ότι ούτε η μια υπόθεση ούτε η άλλη μπορούν να ελεγχθούν άμεσα, επελέγη η πρώτη, δηλαδή η ταυτότητα κατανομής μεταξύ ιδιοκτητών και ενοικιαστών. Παρ' όλα αυτά, μπορούν να διατυπωθούν κάποια σχόλια, λαμβάνοντας υπόψη αυτούς τους περιορισμούς.

Ας επιστρέψουμε όμως πίσω στον Πίνακα 6 και στην ουσία της επεξεργασίας που αφορά το ενοίκιο. Το μέσο ενοίκιο για το μονομελές νοικοκυριό είναι €291, για το διμελές νοικοκυριό υπολογίστηκε στα €383, για το νοικοκυριό με 3 και 4 μέλη φτάνει τα €473 και €568 αντίστοιχα, ενώ για τα νοικοκυριά με 5, 6, 7 και 8 μέλη κυμαίνεται από €672 μέχρι €926 (συγκεκριμένα €672, €664, €879, €926 αντίστοιχα).

Όπως είναι αναμενόμενο, το κόστος ενοικίασης ανά τετραγωνικό μειώνεται απότομα, από €10,05 που αναλογεί στην κεντρική τιμή των 25 τ.μ., σε €5,67 που αναλογεί στην κεντρική τιμή των 165 τ.μ. Στις μεσαίες κλίμακες, οι τιμές είναι: για τα 45 τ.μ. (διμελές νοικοκυριό) €8,19, για τα 65 τ.μ. (3 άτομα) €7,22, για τα 85 τ.μ. (4 άτομα) €6,78, για τα 105 τ.μ. (5 άτομα) €6,49, για τα 125 τ.μ. (6 άτομα) €5,40 και για τα 145 τ.μ. (7 άτομα) €6,15.

Τέλος, η μέση κατοικία σε όλο το δείγμα είναι 59 τ.μ. και το μέσο ενοίκιο είναι €442. Το μέσο κόστος ανά τετραγωνικό είναι 7,96 €/τ.μ.

3.2 Επεξεργασία των παρατηρήσεων ανά ευρύτερη περιοχή

Ακολουθεί τώρα η δεύτερη επεξεργασία των στοιχείων. Όπως αναφέρθηκε ήδη, επεξεργαστήκαμε τις παρατηρήσεις μας ανά ευρύτερη περιοχή, χωρίζοντας το λεκανοπέδιο σε τρία τμήματα που γεωγραφικά αντιστοιχούν περίπου στα εξής: (1) Δυτικά και Νοτιοδυτικά Προάστια και Πειραιάς (κωδικοποίηση = «χαμηλά»), (2) Βόρεια, Βορειοανατολικά και Νοτιοανατολικά Προάστια (κωδικοποίηση = «μεσαία & υψηλά»), και τέλος (3) Αθήνα (Δήμος Αθηναίων, κωδικοποίηση = «Αθήνα»).

Τα στοιχεία που προέκυψαν από την επεξεργασία, δίνονται στον επόμενο πίνακα.

Πίνακας 7: Πλήθος, ποσοστό, μέσο εμβαδόν, μέσο ενοίκιο και μέση τιμή τ.μ. ανά περιοχή και μέγεθος νοικοκυριού (Λεκανοπέδιο Αττικής)

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5	6	7	8	Σύνολα
Περιφέρειες									
Χαμηλά									
Πλήθος	469	616	531	529	133	37	10	3	2.328
% στο δείγμα	20,13%	26,48%	22,79%	22,73%	5,71%	1,58%	0,43%	0,15%	100,00%
Μέσο εμβαδόν (τ.μ.)	30	47	66	84	102	123	142	165	61
Μέσο ενοίκιο (€)	282	344	424	509	579	619	645	883	407
€/ τ.μ.	9,58	7,43	6,46	6,09	5,69	5,00	4,53	5,36	7,18
Μεσαία & Υψηλά									
Πλήθος	274	394	349	336	79	19	5	1	1.458
% στο δείγμα	18,77%	27,05%	23,92%	23,07%	5,44%	1,32%	0,33%	0,09%	100,00%
Μέσο εμβαδόν (τ.μ.)	29	48	66	85	105	122	143	164	62
Μέσο ενοίκιο (€)	321	445	559	695	871	816	1080	800	537
€/ τ.μ.	11,40	9,34	8,53	8,18	8,25	6,67	7,53	4,88	9,16
Αθήνα									
Πλήθος	387	348	232	184	45	12	3	1	1.213
% στο δείγμα	31,90%	28,71%	19,15%	15,16%	3,70%	1,00%	0,27%	0,10%	100,00%
Μέσο εμβαδόν (τ.μ.)	30	47	66	82	104	122	143	160	53
Μέσο ενοίκιο (€)	282	381	456	507	599	558	1300	1200	396
€/ τ.μ.	9,67	8,25	6,99	6,18	5,77	4,59	9,10	7,50	8,02

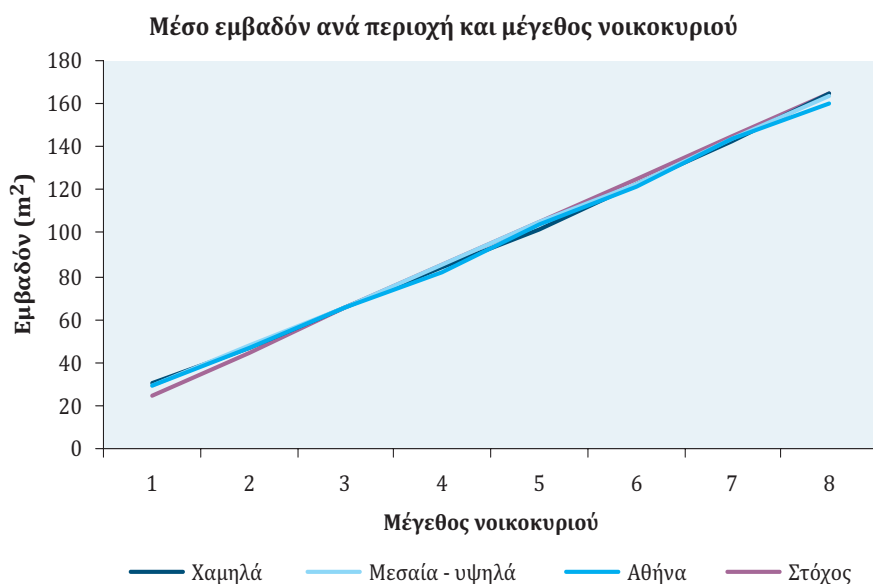
Πηγή: Εφημερίδα *Χρυσή Ευκαιρία*, ίδιοι υπολογισμοί

Το πρώτο σχόλιο είναι ότι οι επιλεγμένες κλίμακες τετραγωνικών μέτρων αποδίδουν παντού –σε όλες τις περιφέρειες– τις κεντρικές τιμές που είχαν τεθεί

ως στόχος, εκτός από τα μονομελή νοικοκυριά, όπου το μέσο εμβαδόν είναι μεγαλύτερο, αντικατοπτρίζοντας τις συνθήκες προσφοράς κατοικίας (και την κατηγορία 8 ατόμων στην Αθήνα, όπου μάλλον εκφράζονται οι ιδιαίτερες συνθήκες του κέντρου μιας μεγαλούπολης).

Αυτό μπορεί να απεικονιστεί. Το επόμενο διάγραμμα δείχνει γλαφυρά τη σύγκλιση των μέσων τιμών των τετραγωνικών μέτρων ανά μέγεθος νοικοκυριού στις 3 περιφέρειες με τις τιμές στόχου.

Διάγραμμα 4: Σύγκλιση των μέσων όρων τ.μ. στο δείγμα με τις κεντρικές τιμές-στόχους (Λεκανοπέδιο Αττικής)

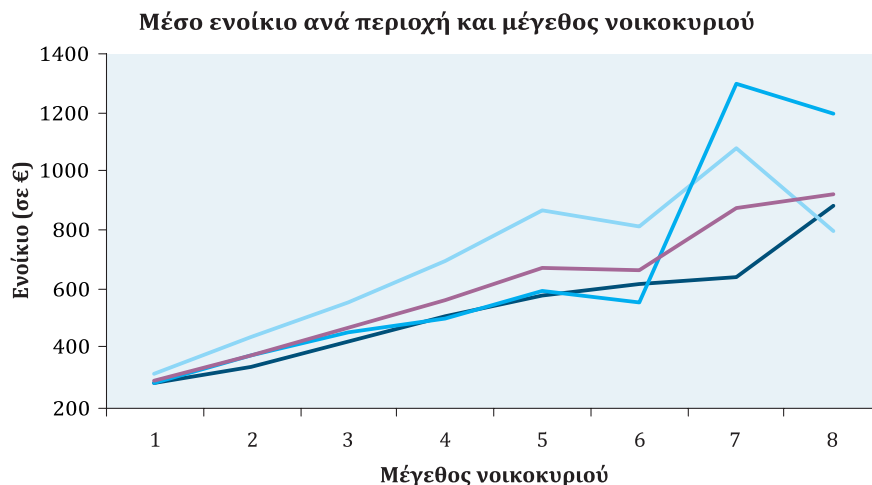

Πηγή: Εφημερίδα Χρυσή Ευκαιρία, ίδιοι υπολογισμοί

Προχωρώντας στις τιμές των ενοικίων ανά περιοχή, παρατίθεται το Διάγραμμα 5 που δείχνει ότι η μια περιοχή (μεσαία & υψηλά) βρίσκεται πάνω από τον μέσο όρο και οι άλλες δύο κάτω από αυτόν. Επίσης είναι εμφανές ότι για μεγέθη νοικοκυριών μέχρι και πέντε ατόμων, τα «μεσαία & υψηλά» έχουν υψηλότερες τιμές ενοικίων¹⁸, ενώ η «Αθήνα», και τα «χαμηλά» έχουν τις φθηνότερες κατοικίες. Ο Πίνακας 8 παρουσιάζει τα αναλυτικά στοιχεία.

18. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι τιμές για νοικοκυριά άνω των 6 μελών δεν είναι αξιόπιστες, γιατί στηρίζονται σε μικρό αριθμό παρατηρήσεων (από 10 και κάτω).

Διάγραμμα 5: Συγκριτική παρουσίαση ενοικίων ανά περιφέρεια και συνολικά (Λεκανοπέδιο Αττικής)

Πηγή: Εφημερίδα Χρυσή Ευκαιρία, ίδιοι υπολογισμοί

Πίνακας 8: Μέσες τιμές ενοικίου, σε ευρώ, ανά μέγεθος νοικοκυριού και περιοχή

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5	6	7	8
Περιοχή								
Χαμηλά	282,00	344,00	424,00	509,00	579,00	619,00	645,00	883,00
Μεσαία - Υψηλά	321,00	445,00	559,00	695,00	871,00	816,00	1.080,00	800,00
Αθήνα	282,00	381,00	456,00	507,00	599,00	558,00	1.300,00	1.200,00
Συνολικά	291,00	383,00	473,00	568,00	672,00	664,00	879,00	926,00

Πηγή: Εφημερίδα Χρυσή Ευκαιρία, ίδιοι υπολογισμοί

Οι διαφορές μεταξύ των τιμών στις τρεις περιοχές ελέγχθηκαν στατιστικά με μη παραμετρικούς ελέγχους διακύμανσης (Kruskal-Wallis), για κάθε μέγεθος νοικοκυριού ξεχωριστά. Η επιλογή μη παραμετρικών ελέγχων κρίθηκε αναγκαία, διότι η κατανομή των παρατηρήσεων αφίστατο της κανονικής κατανομής (απαραίτητη προϋπόθεση για την εφαρμογή της κλασικής ανάλυσης διακύμανσης). Αναλυτικότερα, οι τιμές είναι σαφώς υψηλότερες στην περιοχή των μεσαίων & υψηλών εισοδημάτων εκτός από τα δύο τελευταία μεγέθη νοικοκυριών, όπου το πλήθος των παρατηρήσεων (συνολικά 24) δεν προσφέρει αξιόπιστα αποτελέσματα. Γενικά υπάρχει μια κλιμάκωση τιμών (που υποστηρίζεται από στατιστικούς ελέγχους ανάλυσης διασποράς) από τα χαμηλά εισοδήματα προς το Δήμο

Αθηναίων και τα μεσαία & υψηλά στρώματα. Αυτό αντανακλάται και στις τιμές τετραγωνικών, δεδομένου ότι δεν υπάρχουν διαφορές στα τετραγωνικά. Σημειώτεον ότι μερικές στατιστικά σημαντικές διαφορές δεν σημαίνουν αναγκαστικά και ουσιαστικές διαφορές σε τιμές. Παραδείγματος χάριν, υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μέσων εμβαδών του μεγέθους νοικοκυριού με δύο μέλη, όταν οι μέσες τιμές είναι 46,784, 47,883 και 46,552 τετραγωνικά μέτρα. Αυτό συμβαίνει λόγω της μικρής διακύμανσης και του μεγάλου πλήθους των παρατηρήσεων.

Διάγραμμα 6: Υπολογισμός της διαφοράς μεταξύ ακριβότερης και φθηνότερης περιφέρειας ανά μέγεθος κατοικίας, και μεταξύ των δύο φθηνών και δύο ακριβών περιφερειών (σε €)

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5	6	7	8	Σύνολο
Υψηλά - Χαμηλά	39	101	135	186	292	196	435	-83	130
Υψηλά - Αθήνα	38	64	103	189	272	257	-220	-400	141
Αθήνα - Χαμηλά	1	37	32	-3	20	-61	655	317	-11

Οι «υψηλές» περιοχές έχουν σαφώς ακριβότερα ενοίκια από την Αθήνα και τις «χαμηλές», στα νοικοκυριά μέχρι 6 άτομα. Από εκεί και πάνω ο μικρός αριθμός παρατηρήσεων καθιστά τα δεδομένα αναξιόπιστα. Η Αθήνα έχει ακριβότερα ενοίκια από τα «χαμηλά» μέχρι τα πενταμελή νοικοκυριά. Μια αναστροφή όμως

της εικόνας στα εξαμελή νοικοκυριά, οδηγεί σε συνολική αναστροφή στο συνολικό μέσο ενοίκιο. Σε διμελή και τριμελή νοικοκυριά υπάρχει σαφής διάταξη: το ενοίκιο ανεβαίνει από τα χαμηλά προς την Αθήνα και από την Αθήνα προς τα υψηλά. Στα μονομελή, τετραμελή, πενταμελή και εξαμελή, τα υψηλά έχουν ακριβότερα ενοίκια από τις άλλες δύο περιοχές, οι οποίες δεν διαφέρουν στατιστικά σημαντικά μεταξύ τους. Τέλος, στα επταμελή νοικοκυριά οι χαμηλές περιοχές έχουν φθηνότερα νοίκια από τις άλλες δύο περιοχές, οι οποίες δεν διαφέρουν στατιστικά σημαντικά μεταξύ τους.

Όσον αφορά τα προβλήματα που τίθενται για το δείκτη, τείνουν να ξεχωρίζουν δύο εναλλακτικοί δείκτες: ένας που προκύπτει από τις «χαμηλές» περιοχές και ένας από το συνολικό. Υπάρχουν δύο λόγοι για να εξακολουθήσουμε να χρησιμοποιούμε τα δεδομένα και από τις ακριβές περιοχές. Ο πρώτος σχετίζεται με την έλλειψη προσφερόμενων κατοικιών. Εξάλλου, θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος ότι θα έπρεπε να λάβουμε υπόψη τη φθηνότερη τιμή σε κάθε τάξη μεγέθους κατοικίας. Σε αυτήν όμως θα μπορούσε να κατοικήσει μόνο ένα νοικοκυριό και το επόμενο θα ήταν φτωχό, ακόμη και αν διέθετε το εισόδημα του πρώτου, με όλες τις άλλες συνθήκες ίδιες. Βεβαίως, ενδιαφέρον θα αποκτούσε η χρήση ενός αλγορίθμου, που εκκινώντας από το τρέχον ποσοστό νοικοκυριών κάτω από το κατώφλι της φτώχειας (ως ποσοστού του διάμεσου εισοδήματος), θα χρησιμοποιούσε το αντίστοιχο εκατοστημόριο της κατανομής των ενοικίων. Ο αλγόριθμος θα εφαρμοζόταν όσες φορές είναι αναγκαίο, ώστε να υπάρξει σύγκλιση, αφού, ορίζοντας το «απόλυτο» όριο φτώχειας, θα άλλαζαν και τα ποσοστά των νοικοκυριών που βρίσκονται κάτω από το όριο αυτό.

Ο δεύτερος λόγος σχετίζεται με παραμέτρους δυσκολίας μετακίνησης κάποιων ομάδων ανθρώπων από τις «ακριβές» σε φθηνότερες περιοχές. Ανάμεσα σε αυτές συγκαταλέγονται ο τόπος εργασίας, διάφοροι ψυχολογικοί λόγοι που σχετίζονται με την καταγωγή, η ύπαρξη κοινωνικού ιστού που θα διαρραγεί με την απόσταση και άλλες. Με άλλα λόγια, δεν μπορεί να υποτεθεί ότι οι «ακριβές» περιοχές δεν έχουν φτωχά νοικοκυριά, καθώς αυτό δεν ισχύει όπως η απλή εμπειρία υποδεικνύει. Μια εναλλακτική πρόταση θα ήταν να ληφθούν υπόψη οι φθηνότερες τιμές στις ακριβές περιοχές, οι οποίες βρίσκονται κάτω από τη διάμεσο.

4. Κατοικία: Σχετιζόμενες ανάγκες

4.1 Ύδρευση και αποχέτευση

Είναι γενικά αποδεκτό ότι δύο (2) λίτρα νερού ανά ημέρα αποτελούν τη βασική ημερήσια πρόσληψη νερού ανά ενήλικο άτομο, σε κανονικές συνθήκες. Οι σημαντικά υψηλές ή χαμηλές θερμοκρασίες και η έντονη φυσική καταπόνηση του οργανισμού αυξάνουν σημαντικά την ανάγκη κατανάλωσης νερού, λόγω της αφυδάτωσης του οργανισμού μέσω της αναπνοής και του ιδρώτα.

Πέρα από την άμεσα βιολογική ανάγκη για κατανάλωση νερού, αναγκαία είναι και η χρήση νερού για λόγους υγιεινής και μαγειρέματος. Αναλυτικά, ένα άτομο χρησιμοποιεί καθημερινά νερό για τους παρακάτω λόγους: πλύσιμο χεριών και προσώπου, πλύσιμο δοντιών, ξύρισμα, καζανάκι τουαλέτας, πλύσιμο ρούχων, πλύσιμο πιάτων, γενική καθαριότητα σπιτιού, μαγείρεμα. Υπολογίζοντας τη συχνότητα χρήσης νερού ανά ημέρα, ανά άτομο, για τους παραπάνω λόγους υγιεινής και διατροφής, μπορεί να υπολογιστεί η ημερήσια κατανάλωση νερού αυτού του ατόμου.

Για το μέτρο της κατανάλωσης ανά χρήση, υπολογίστηκε ότι μια βρύση, μερικώς ανοιχτή, παρέχει 1 λίτρο νερού σε 10 δευτερόλεπτα. Αντίστοιχα, για το πλύσιμο χεριών, προσώπου και δοντιών καθώς και για ξύρισμα, υποτέθηκαν 2 λεπτά χρήσης, για ντους 5 λεπτά, για πλύσιμο πιάτων (στο χέρι) 5 λεπτά. Όλες οι άλλες χρήσεις χρειάζονται σταθερή ποσότητα νερού που προκύπτει από την κατασκευή των μέσων που χρησιμοποιούνται (π.χ. μέγεθος κατσαρόλας), γι' αυτόν το λόγο υποτίθεται μια μέση και σταθερή ποσότητα.

Τα 233 λίτρα νερού ανά ημέρα είναι 4 φορές περισσότερα από την απόλυτα αναγκαία κατανάλωση των 50 λίτρων που αναφέρει η UNESCO.¹⁹ Φυσικά η κα-

19. http://www.unesco.org/water/wwap/facts_figures/basic_needs.shtml

Πίνακας 9: Χρήσεις νερού και ατομική κατανάλωση

Οικιακή χρήση νερού	Ημερήσια ατομική συχνότητα χρήσης	Αποτέλεσμα
Πόσιμο Νερό	5 ποτήρια	2lt
Πλύσιμο χεριών και προσώπου	3 x 120sec	36lt
Πλύσιμο δοντιών	2 x 120sec	24lt
Ντους	1 x 300sec	30lt
Εύρισμα	1 x 120sec	12lt
Καζανάκι τουαλέτας	3 x (8lt)	24lt
Πλύσιμο ρούχων	0,3 (65lt)	20lt
Πλύσιμο πιάτων	2 x 300sec	60lt
Γενική καθαριότητα σπιτιού	0,5 (10lt)	5lt
Μαγείρεμα	2 (10lt)	20lt
Σύνολο		233lt

τανάλωση των 50 λίτρων πρέπει να αναφέρεται ως ελάχιστη, έχοντας κατά νου ότι το 18% του παγκόσμιου πληθυσμού δεν έχει πρόσβαση σε καθαρό πόσιμο νερό, ενώ το 42% δεν έχει πρόσβαση ούτε σε βασικές υποδομές υγιεινής.²⁰ Συνεπώς, πολλές από τις δραστηριότητες που θεωρούνται εδώ αναγκαίες για έναν άνθρωπο σε μια ανεπτυγμένη χώρα, σε άλλα μέρη του κόσμου μπορεί να φαίνονται εξωπραγματικές.

Σημειώνεται ότι δεν υπολογίζεται η χρήση νερού για καθαρά ψυχαγωγικούς σκοπούς, όπως το πότισμα κήπου, το πλύσιμο του αυτοκινήτου ή η ύπαρξη πισίνας. Κάτι τέτοιο θα ανέβαζε την κατανάλωση νερού σε πολύ υψηλά επίπεδα, αφού εντελώς ενδεικτικά το πότισμα του κήπου με λάστιχο, για μισή ώρα χρειάζεται περίπου 180 λίτρα νερού.

Η προσθήκη περισσότερων ατόμων στο νοικοκυριό δεν οδηγεί σε αντίστοιχο πολλαπλασιασμό της αναγκαίας ποσότητας νερού, αφού πολλές δραστηριότητες, όπως η καθαριότητα του σπιτιού, δεν εξαρτώνται, σε γενικές γραμμές, από τον αριθμό των ανθρώπων που ζουν εκεί. Για την ακρίβεια, υπολογίζεται ότι η προσθήκη ενός επιπλέον ατόμου αυξάνει την κατανάλωση νερού μόνο ως προς

20. <http://www.un.org/waterforlifedecade/factsheet.html>

το πόσιμο νερό και το νερό που χρησιμοποιείται άμεσα για την προσωπική του υγιεινή, δηλαδή κατά 128 λίτρα.

Η Εταιρεία Ύδρευσης και Αποχέτευσης Πρωτεύουσας (ΕΥΔΑΠ ΑΕ) είναι η μεγαλύτερη εταιρεία στην Ελλάδα που δραστηριοποιείται στην αγορά του νερού και μονοπωλεί την παροχή του στην περιοχή όπου επεκτείνεται η έρευνα. Εκδίδει δε τις εξής κατηγορίες τιμολογίων²¹: (1) Γενικό Τιμολόγιο – Οικιακή Χρήση, (2) Βιομηχανικά – Επαγγελματικά, (3) Δημόσια – Δημοτικά – ΝΠΔΔ, (4) Κοινόχρηστοι Κρουνοί, (5) ΟΛΠ, (6) Φιλανθρωπικά, (7) Ενίσχυση δικτύων Δήμων και Κοινοτήτων, (8) Εφοδιασμός Πλοίων, (9) Πυροσβεστικές, (10) Αδιύλιστο Νερό.

Από αυτά, τα οικιακά τιμολόγια παρουσιάζουν τις ακόλουθες χρεώσεις:

Πίνακας 10: Κλίμακες τιμολόγησης ΕΥΔΑΠ

Κατανάλωση το μήνα σε κυβικά μέτρα κατά μήνα	€ ανά κυβικό μέτρο
0-5	0,4138
5-20	0,6471
20-27	1,8566
27-35	2,5992
Άνω των 35	3,2357

Πηγή: http://www.eydap.gr/media/clientservice/timologio_2008.pdf

Παρατηρείται ότι η χρέωση αυξάνεται σημαντικά μετά την κατανάλωση 20 κυβικών μέτρων ανά μήνα, σε μια προσπάθεια να περιοριστεί η σπατάλη νερού.

Γνωρίζοντας την κατανάλωση νερού ανά άτομο, ανά ημέρα, καθώς και το κόστος χρήσης νερού, μπορεί να δημιουργηθεί μια κλίμακα που να παρουσιάζει μια πρόβλεψη της αναγκαίας δαπάνης, ανά τάξη μεγέθους νοικοκυριού. Σημειώνεται ότι για τις πολύτεχνες οικογένειες ισχύει η πρώτη κλίμακα του τιμολογίου.²²

Με βάση τις υποθέσεις για τη βασική μονάδα αναφοράς της έρευνας, του τετραμελούς νοικοκυριού, καθώς και τις παραπάνω υποθέσεις και υπολογισμούς, το μηνιαίο κόστος ύδρευσης ανέρχεται περίπου στα €10 ανά μήνα. Η δαπάνη αυτή, όπως υπολογίστηκε, δεν απέχει πολύ από τα στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών της ΕΣΥΕ (2004), η οποία υπολογίζει σε €10 το μη-

21. http://www.eydap.gr/media/clientservice/timologio_2008.pdf

22. <http://www.capital.gr/news.asp?id=727434>

Πίνακας 11: Υπολογισμός κόστους κατανάλωσης νερού ανά μέγεθος νοικοκυριού

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5
Ημερήσια κατανάλωση	233λ-0,233 κ.μ.	361λ-0,361 κ.μ.	489λ-0,489 κ.μ.	617λ-0,617 κ.μ.	745λ-0,745 κ.μ.
Μηνιαία κατανάλωση*	6,99 κ.μ.	10,83 κ.μ.	14,67 κ.μ.	18,51 κ.μ.	22,35 κ.μ.
Κόστος χρήσης νερού (σε €)	2,069+1,287 = 3,356	2,069+3,772 = 5,841	2,069+6,257 = 8,326	2,069+8,742 = 10,811	2,069+11,227 = 13,296
Κόστος χρήσης νερού με 9% ΦΠΑ (σε €)	3,66	6,37	9,07	11,78	14,49

Σημείωση: * 1 Μήνας = 30 Ημέρες

νιαίο κόστος ύδρευσης για τα (τριμελή) νοικοκυριά που διαμένουν σε ιδιόκτητη κατοικία (όπου είναι πιθανό να υπάρχει κήπος ή και πισίνα) και σε €7,75 για τα νοικοκυριά που διαμένουν σε ενοικιασμένη κατοικία.

Το κόστος χρήσης νερού, όμως, είναι μέρος μόνο της δαπάνης των νοικοκυριών για νερό, αφού στα τιμολόγια της ΕΥΔΑΠ περιλαμβάνονται και τα πάγια έξοδα, καθώς και το τέλος με βάση το Νομοθετικό Διάταγμα 1068 του 1942. Επιπλέον, η ΕΥΔΑΠ παρέχει και την αποχέτευση, η οποία χρεώνεται χωριστά. Αναλυτικά, η τιμολογιακή πολιτική της ΕΥΔΑΠ δίνεται παρακάτω. Οι τιμές αυτές επιβαρύνονται με ΦΠΑ 19%.²³

Πίνακας 12: Αποχέτευση και άλλες πάγιες δαπάνες

	Κατανάλωση		
	Έως 30 κυβικά μέτρα	30-60 κυβικά μέτρα	Πάνω από 60 κυβικά μέτρα
Μηνιαίο πάγιο τέλος	0,56	0,87	1,64
ΤΕΑΠ ΕΥΔΑΠ ΑΕ	1% επί της αξίας του καταναλισκόμενου νερού	1% επί της αξίας του καταναλισκόμενου νερού	1% επί της αξίας του καταναλισκόμενου νερού
Δικαίωμα χρήσης υπονόμων	75% τιμής νερού (για κατοικίες χωρίς κήπους)	75% τιμής νερού (για κατοικίες χωρίς κήπους)	75% τιμής νερού (για κατοικίες χωρίς κήπους)

Συνεπώς το τελικό κόστος, ανά τάξη μεγέθους νοικοκυριού για ύδρευση και αποχέτευση, σε μηνιαία βάση δίνεται από τον ακόλουθο πίνακα.

23. Η έρευνα δεν ενσωματώνει τις αλλαγές που έχουν επέλθει στους φορολογικούς συντελεστές. Εν προκειμένω, ο ΦΠΑ είναι πλέον 23%.

Πίνακας 13: Υπολογισμός δαπάνης για ύδρευση και αποχέτευση, κατά τάξη μεγέθους νοικοκυριού σε μηνιαία και ετήσια βάση, σε ευρώ

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5
Χρήση νερού προ ΦΠΑ	3,35	5,84	8,32	10,82	13,29
Χρήση νερού με 9% ΦΠΑ	3,66	6,37	9,07	11,78	14,49
Πάγια, ΤΕΑΠ, ΕΥΔΑΠ, Αποχέτευση	(0,56+0,03+2,51) = 3,10	(0,87+0,05+4,38) = 5,30	(0,87+0,08+6,24) = 7,19	(0,87+0,10+8,11) = 9,08	(1,64+0,13+9,97) = 11,74
Πάγια, κ.λπ. με 19% ΦΠΑ	3,69	6,30	8,56	10,80	13,97
Σύνολο μηνιαία (σε €)	7,35	12,67	17,63	22,58	28,46
Ετήσια (σε €)	88,20	152,04	211,56	270,96	341,52

Όπως είναι φυσικό, η δαπάνη ενός νοικοκυριού για ύδρευση είναι ανάλογη του μεγέθους του νοικοκυριού. Έτσι, ένα μονομελές νοικοκυριό δαπανά σε μηνιαία βάση €7 και σε ετήσια €88, ενώ ένα διμελές λίγο πάνω από €12 το μήνα ή €152 το χρόνο. Το τετραμελές νοικοκυριό, το οποίο αποτελεί τη βασική μονάδα αναφοράς αυτής της έρευνας δαπανά, σε μηνιαία και ετήσια βάση, €22,58 και €271 αντίστοιχα.

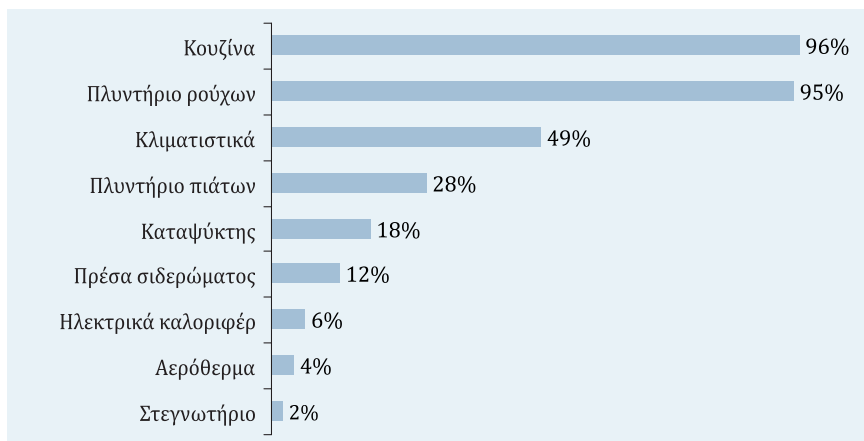
4.2 Ενέργεια

4.2.1 Ηλεκτρική ενέργεια

Η κατανάλωση ηλεκτρικού ρεύματος, μαζί με την κατανάλωση πετρελαίου θέρμανσης, αποτελούν τις κυριότερες μορφές κατανάλωσης ενέργειας από ένα νοικοκυριό. Η ηλεκτρική ενέργεια είναι αναγκαία για το σύνολο των δραστηριοτήτων ενός νοικοκυριού: διατροφή, καθαριότητα, διασκέδαση.

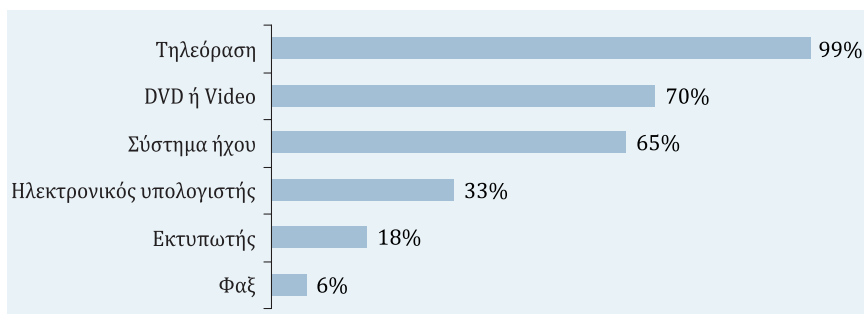
Γενικά, μπορούμε να υποθέσουμε ότι η ανάγκη για κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας είναι σχετικά ανελαστική για ένα νοικοκυριό, ανεξάρτητα από το μέγεθός του. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι, με τη σημαντική εξαίρεση των κλιματιστικών, οι βασικές ενεργοβόρες συσκευές που χρησιμοποιεί ένα νοικοκυριό, δηλαδή η ηλεκτρική κουζίνα και το πλυντήριο ρούχων, καθώς και οι περισσότερες ηλεκτρονικές συσκευές, όπως η τηλεόραση, υπάρχουν πρακτικά σε κάθε σπίτι και σε γενικές γραμμές η χρήση τους δεν εξαρτάται από το μέγεθος του νοικοκυριού. Για παράδειγμα, η χρήση της ηλεκτρικής κουζίνας δεν διαφοροποιείται ανάλογα με το μέγεθος του νοικοκυριού.

Διάγραμμα 7: Συσκευές υψηλής ειδικής κατανάλωσης

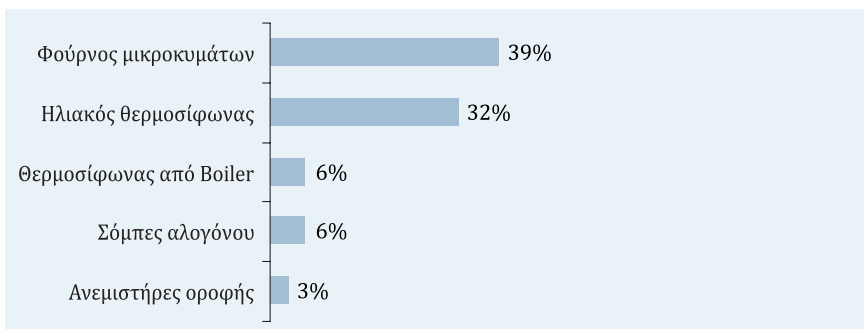
Πηγή: ΡΑΕ, 2006

Διάγραμμα 8: Συσκευές χαμηλότερης ειδικής κατανάλωσης

Πηγή: ΡΑΕ, 2006

Διάγραμμα 9: Ηλεκτρονικές συσκευές

Πηγή: ΡΑΕ, 2006

Πιο αναλυτικά²⁴ οι κυριότερες οικιακές συσκευές που καταναλώνουν ηλεκτρική ενέργεια και ο βαθμός κατοχής τους από τα νοικοκυριά είναι οι ακόλουθες (ΡΑΕ 2006): Κουζίνα (96%), Πλυντήριο Ρούχων (95%), Πλυντήριο Πιάτων (28%), Καταψύκτης (18%), Πρέσα Σιδερώματος (12%), Ηλεκτρικό Καλοριφέρ (6%), Αερόθερμο (4%), Στεγνωτήριο (2%), Τηλεόραση (99%), DVD ή Video (70%), Σύστημα Ήχου (65%), Εκτυπωτής (18%), Φαξ (6%), Φούρνος Μικροκυμάτων (39%), Ηλιακός Θερμοσίφωνα (32%), Θερμοσίφωνα από Boiler (6%), Σόμπες Αλογόνου (6%), Ανεμιστήρες Οροφής (3%).

Αποκλειστικός πάροχος ηλεκτρικής ενέργειας στο λεκανοπέδιο, είναι η ΔΕΗ ΑΕ. Η ΔΕΗ εκδίδει τιμολόγια για χαμηλή, μέση και υψηλή τάση. Οι οικιακές ανάγκες καλύπτονται από τη χαμηλή τάση και συγκεκριμένα από τα τιμολόγια Γ-1 (οικιακό τιμολόγιο), Γ-1Ν (Νυκτερινό Οικιακό Τιμολόγιο) και ΓΤ (τιμολόγιο πολυτέκνων). Το τιμολόγιο Γ-1Ν είναι διπλής χρέωσης, δηλαδή, τις ώρες κανονικής χρήσης η κατανάλωση χρεώνεται με βάση το τιμολόγιο Γ-1, ενώ τις νυκτερινές ώρες με μειωμένες τιμές. Στην Αθήνα περίπου το 30% των νοικοκυριών χρησιμοποιεί νυκτερινό ρεύμα. Πιο συγκεκριμένα οι παράμετροι που καθορίζουν την τιμή που πληρώνει ένα νοικοκυριό για την κατανάλωση ρεύματος είναι οι ακόλουθοι:

- Όγκος Κατανάλωσης (Η τιμολόγηση γίνεται για τις εξής τάξεις μεγέθους, σε τετραμηνιαία βάση: 0-800 kWh, 801-1600 kWh, 1601-2000 kWh, 2001-3000 kWh, πάνω από 3000 kWh)
- Χρήση μονοφασικού ή τριφασικού ρεύματος
- Ώρα κατανάλωσης²⁵ (στην περίπτωση του Γ-1Ν)

24. Πηγή για όλα τα διαγράμματα και τους πίνακες αυτού του μέρους αποτελεί έρευνα της ΡΑΕ (Νοέμβριος, 2006) με τίτλο «Προφίλ και συμπεριφορά των καταναλωτών ηλεκτρικής ενέργειας και βαθμός ικανοποίησης από τη ΔΕΗ».

25. Το ωράριο εφαρμογής του Μειωμένου (Νυκτερινού) Τιμολογίου είναι:

1.α) τμηματικό για τη Χειμερινή περίοδο (1 Νοεμβρίου έως 30 Απριλίου) από 02.00 έως 08.00 και από 15.30 έως 17.30, συνεχές για τη Θερινή περίοδο (1 Μαΐου έως 31 Οκτωβρίου) από 23.00 έως 07.00

1.β) Μόνο συνεχές ωράριο, καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, από 23.00 έως 07.00, για ορισμένους παλαιούς οικιακούς πελάτες που είχαν πάρει το Μειωμένο (Νυκτερινό) Τιμολόγιο πριν το έτος 1988, εφ' όσον στο μεταξύ δεν ζήτησαν το τμηματικό ωράριο. Μειωμένο (Νυκτερινό) Τιμολόγιο με συνεχές ωράριο καθ' όλη τη διάρκεια του έτους δεν χορηγείται πλέον. Πηγή: <http://www.dei.gr/Default.aspx?id=1710&nt=18&lang=1> (7/4/2010).

- Το πάγιο τέλος που πληρώνεται ως μέρος του λογαριασμού για συντήρηση δικτύου.

Εξετάζοντας την κατανάλωση των νοικοκυριών σε ηλεκτρική ενέργεια, παρατηρείται ότι τα περισσότερα νοικοκυριά (64,5%) έχουν από πολύ χαμηλή (έως 884 kWh) έως και χαμηλή (885-1294 kWh) κατανάλωση κατά την περίοδο χρήσης, η οποία αντιστοιχεί σε μέση κατανάλωση από 712 έως 1092 kWh, και αντιστοιχεί σε δαπάνη της τάξης των €14,5 έως €22,25 το μήνα.

Πίνακας 14: Κατανομή κατανάλωσης ανά κλίμακα κατανάλωσης

	Κατανομή καταναλωτών	Κατανομή κατανάλωσης	Μέση κατανάλωση 4μήνου	Μέση χρέωση 4μήνου
Πολύ χαμηλή [έως 884 kWh]	30,5%	17,32%	712 kWh	€58
Χαμηλή [885-1294 kWh]	34%	29,5%	1.092 kWh	€97
Μέση [1295-1998 kWh]	25,7%	32,58%	1.590 kWh	€151
Υψηλή [1999+ kWh]	9,7%	20,6%	2.651 kWh	€333
Σύνολο	100%	100%	1.256 kWh	€122

Πηγή: ΠΑΕ, 2006

Αν τώρα αναλυθούν αυτά τα αποτελέσματα παραπέρα, ως προς τη σχέση της κατανάλωσης με τον αριθμό των μελών του νοικοκυριού και τα χαρακτηριστικά της κατοικίας, παρατηρείται ότι η πολύ χαμηλή κατανάλωση γίνεται κυρίως (68,5%) από μικρά νοικοκυριά με ένα έως δύο μέλη, η χαμηλή κατανάλωση είναι μοιρασμένη σχετικά ομοιόμορφα μεταξύ των νοικοκυριών έως τεσσάρων μελών, ενώ αντίθετα, η μέση και η υψηλή κατανάλωση αφορά κυρίως νοικοκυριά με τρία έως τέσσερα μέλη. Ως προς τα χαρακτηριστικά της κατοικίας παρατηρούμε ότι, ενώ το είδος της κατοικίας (μονοκατοικία-διαμέρισμα) δεν έχει επίπτωση στην κατανάλωση ρεύματος, αντίθετα, το ιδιοκτησιακό καθεστώς (ιδιόκτητο-ενοίκιο) έχει αρκετή σημασία, αφού μεγαλύτερες καταναλώσεις είναι θετικά σχετισμένες με την ιδιοκτησία της κατοικίας, ενώ χαμηλότερες καταναλώσεις με το ενοίκιο.

Αναλυτικότερα, ζυγίζοντας το βαθμό συμμετοχής των κατηγοριών των νοικοκυριών (μονομελές κ.λπ.) σε κάθε επιμέρους κλάση κατανάλωσης (πολύ χαμηλή, χαμηλή, μέση και υψηλή) με το βαθμό συμμετοχής στη συνολική κατανάλωση,

Πίνακας 15: Ένταση κατανάλωσης

	Σύνολο [N=1807]	Πολύ χαμηλή [N=62]	Χαμηλή [N=572]	Μέση [N=878]	Υψηλή [N=217]
Αριθμός μελών					
1-2 μέλη	47,6%	68,5%	52,90%	26%	21%
3-4 μέλη	41,6%	25,4%	48,60%	59,8%	55,1%
5+ μέλη	10,7%	6,2%	8,5%	14,2%	23,9%
Χαρακτηριστικά κατοικίας					
Διαμέρισμα	53,8%	54%	54%	54,6%	50,6%
Μονοκατοικία	46,2%	46%	46%	45,4%	49,4%
Με ενοίκιο	24,2%	30,3%	23,6%	21%	16,5%
Ιδιόκτητο	75,8%	67,7%	76,4%	79%	83,5%
Έως 60 τ.μ	13,7%	22,3%	12,4%	7,1%	9,1%
61-80 τ.μ.	28,7%	34,1%	28,3%	24,3%	24,4%
81-100 τ.μ.	31,4%	27,4%	31,4%	34,8%	34,7%
100+ τ.μ.	25,5%	14,9%	27,5%	33,1%	31,3%

Πηγή: ΠΑΕ, 2006

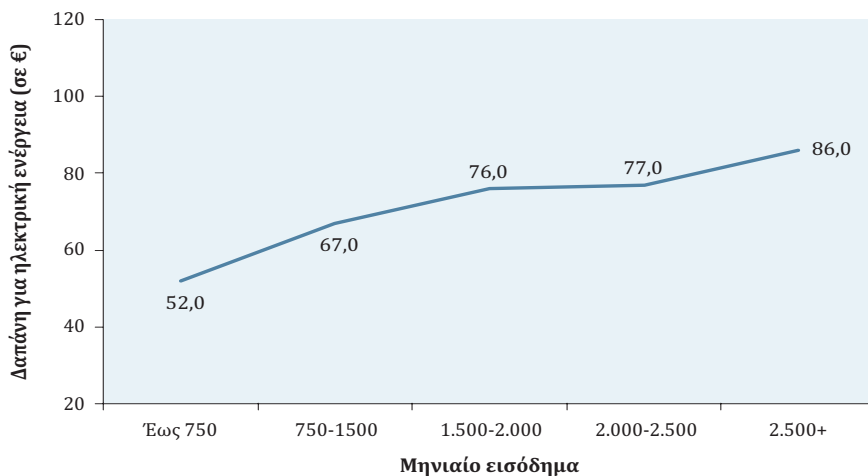
παρατηρείται ότι τα μικρά νοικοκυριά (μονομελή και διμελή) συμμετέχουν δυσανάλογα στις χαμηλές καταναλώσεις (πολύ χαμηλή και χαμηλή), ενώ αντίθετα η κατανάλωση εκτινάσσεται για τα νοικοκυριά πάνω από τρία μέλη. Από το γεγονός αυτό μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι η συνολική κατανάλωση ρεύματος εμφανίζεται σχετικά ισοδύναμα καταμερισμένη ως προς τις τάξεις μεγέθους των νοικοκυριών με 47,6% και 41,6% για τα μονομελή και διμελή, από τη μια, και τριμελή και τετραμελή νοικοκυριά, από την άλλη.

Στην ουσία, όμως, είναι δυσανάλογα καταμερισμένη ως προς την ένταση της κατανάλωσης, με τα μικρά νοικοκυριά να καταναλώνουν συστηματικά λιγότερο από τα μεγαλύτερα. Το γεγονός αυτό μπορεί να προκύπτει για δύο λόγους: (α) η κατανάλωση ρεύματος είναι ανάλογη με τον αριθμό μελών ενός νοικοκυριού, (β) τα μικρά νοικοκυριά καταναλώνουν κάτω από τις ανάγκες τους. Παίρνοντας ως δεδομένη, όμως, τη φύση της ανάγκης για ρεύμα η οποία είναι ανελαστική, προκύπτει το συμπέρασμα ότι τα μικρά νοικοκυριά υποκαταναλώνουν, δηλαδή

αντιμετωπίζουν ενεργειακή φτώχεια. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι οι ανάγκες για ρεύμα σε μια κατοικία, όπως προκύπτουν από την κατανάλωση των συσκευών που έχουν παρατεθεί παραπάνω, δεν εξαρτώνται από το μέγεθος του νοικοκυριού, δεδομένου ότι όλα τα νοικοκυριά, ανεξαρτήτως μεγέθους, διαθέτουν σε μεγάλο βαθμό τον ίδιο αριθμό συσκευών που καταναλώνουν ηλεκτρικό ρεύμα (π.χ. ψυγείο, πλυντήριο ρούχων, τηλεόραση).

Εξετάζοντας το ζήτημα της σχέσης μεταξύ κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας και μηνιαίου εισοδήματος, προκύπτει με πιο ξεκάθαρο τρόπο το συμπέρασμα που εξήχθηκε παραπάνω, ότι δηλαδή τα μικρά νοικοκυριά υποκαταναλώνουν ρεύμα. Έτσι, η δαπάνη για ηλεκτρικό ρεύμα προκύπτει ότι αυξάνεται με σχετικά αναλογικό τρόπο με την αύξηση του μηνιαίου εισοδήματος. Κρατώντας ξανά ως δεδομένο ότι η δαπάνη για ηλεκτρική ενέργεια είναι βασικότατο συστατικό για τη λειτουργία ενός νοικοκυριού, και γενικά μια ανελαστική ανάγκη, παρατηρείται ότι, για μηνιαία εισοδήματα κάτω των €1.500, η δαπάνη μειώνεται δραστικά από τα €76 στα €52, ενώ για εισοδήματα άνω των €1.500 η δαπάνη μένει σχετικά σταθερή στα €76-€77. Μόνο για τα εισοδήματα άνω των €2.500, παρατηρείται μια (σχετικά μικρή) αύξηση της δαπάνης στα €86, που πιθανόν να δηλώνει είτε σπατάλη είτε ύπαρξη μεγάλων ενεργοβόρων συσκευών που δεν μπορούν να διαθέτουν μικρότερα νοικοκυριά (π.χ. καταψύκτη, πρέσα σιδερώματος, αερόθερμα, στεγνωτήρια κ.λπ.).

Διάγραμμα 10: Σχέση μηνιαίου εισοδήματος και δαπάνης για ηλεκτρική ενέργεια

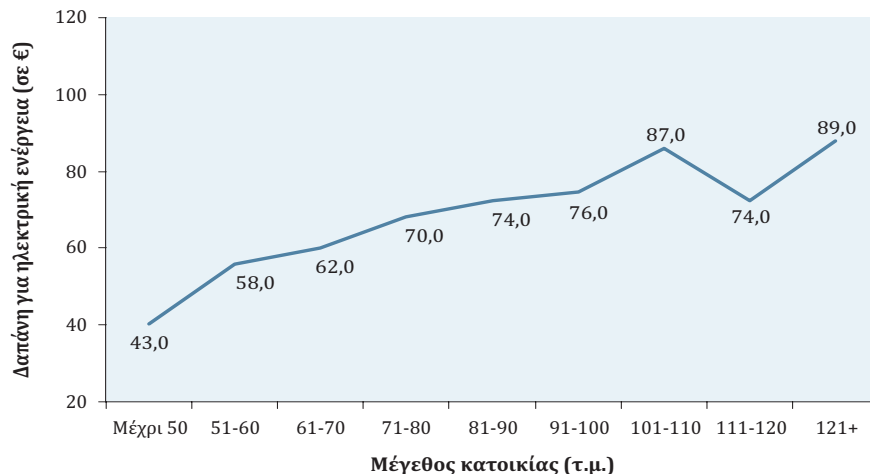

Πηγή: ΠΑΕ, 2006

Συνδυάζοντας με τα δεδομένα που παρατέθηκαν την υπόθεση ότι τα μικρά νοικοκυριά αναφέρονται κατά βάση σε νέους ανθρώπους, οι οποίοι έχουν και μικρότερα μηνιαία εισοδήματα, τότε ενισχύεται η θέση ότι τα μικρά νοικοκυριά υποκαταναλώνουν ηλεκτρικό ρεύμα και μάλιστα με αναγκαστικό τρόπο, λόγω εισοδηματικής αδυναμίας. Συμπερασματικά και από τη σχέση μηνιαίου εισοδήματος και δαπάνης για ηλεκτρική ενέργεια επιβεβαιώνεται η ύπαρξη υποκατάναλωσης για τα μικρά νοικοκυριά.

Τέλος, εξετάζοντας το ζήτημα και ως προς τη σχέση μεγέθους κατοικίας και δαπάνης για ηλεκτρική ενέργεια παρατηρούνται παρόμοια ευρήματα. Η δαπάνη για ηλεκτρική ενέργεια αυξάνεται με σχετικά ομαλό τρόπο από τα €58 στα €76 για τις κατοικίες από 51 έως 100 τετραγωνικά μέτρα. Σύμφωνα με το Λαμπρινίδης κ.ά. (2009), αυτές οι κατοικίες αντιστοιχούν σε τριμελή και τετραμελή νοικοκυριά. Αντίθετα, η δαπάνη μειώνεται δραματικά στα €43 για σπίτια έως 50 τετραγωνικά, που αναλογούν σε μονομελή και διμελή νοικοκυριά, και αυξάνεται πάνω από τα €87 για σπίτια άνω των 100 τετραγωνικών, που αντιστοιχούν σε πολυμελή νοικοκυριά άνω των πέντε μελών.

Διάγραμμα 11: Σχέση μεγέθους κατοικίας και δαπάνης για ηλεκτρική ενέργεια

Πηγή: ΠΑΕ, 2006

Ο Πίνακας 16, ο οποίος παρουσιάζει τη δαπάνη της κάθε κλάσης μεγέθους νοικοκυριών και είναι αυτός που άμεσα ενδιαφέρει την παρούσα μελέτη, επιβεβαιώνει την υπόθεσή μας για τη συσχέτιση μεταξύ μεγέθους νοικοκυριού και συγκεκριμένων τετραγωνικών κατοικίας. Τα στοιχεία παρατίθενται σε μηνιαία,

τετραμηνιαία και ετήσια βάση. Στα παρακάτω, ως πρώτη προσέγγιση του ορίου επαρκούς μηνιαίας κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας χρησιμοποιούμε το ήμισυ της μέσης κατανάλωσης ανά νοικοκυριό, όπως δίνεται από τη ΔΕΗ και τη ΡΑΕ.

Πίνακας 16: Δαπάνη για ηλεκτρική ενέργεια κατά αριθμό μελών νοικοκυριού (σε €)

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5
Μηνιαία	11,03	15,23	18,10	21,65	25,65
50% Μηνιαίας	5,56	7,62	9,05	10,58	12,83
Τετραμηνιαία	44,10	60,90	72,40	86,60	102,60
Ετήσια	132,30	182,70	217,20	259,80	307,80

Πηγή: ΡΑΕ, 2006

4.2.2 Θέρμανση και κοινόχρηστα

4.2.2.1 Νομικό πλαίσιο

Οι δαπάνες των νοικοκυριών για κοινόχρηστα αποτελούν ένα σταθερό τμήμα των εξόδων του οικογενειακού προϋπολογισμού. Το μέγεθος της δαπάνης για κοινόχρηστα είναι το κοινό αποτέλεσμα τριών παραγόντων: (α) των ενεργειών που θα περιληφθούν στο λογαριασμό που περιλαμβάνει τα κοινόχρηστα έξοδα, (β) του ύψους του ποσού που θα καταβληθεί στην εταιρεία που διαχειρίζεται τις ενέργειες που περιγράφονται στα κοινόχρηστα έξοδα, (γ) του τρόπου επιμερισμού των εξόδων ανάμεσα στους συνιδιοκτήτες. Ξεχωριστό έξοδο, το οποίο περιλαμβάνεται όμως στα κοινόχρηστα, είναι η δαπάνη για πετρέλαιο θέρμανσης. Γι' αυτόν το λόγο, εξετάζονται στην παρούσα έρευνα τα κοινόχρηστα και μάλιστα πρώτα.

4.2.2.2 Κάλυψη αναγκών σχετιζόμενων με τον κοινόχρηστο χώρο

Το σύνολο των δράσεων για συντήρηση και επισκευή των κοινόχρηστων χώρων αναλαμβάνεται τις περισσότερες φορές από συνεργεία που μισθώνουν οι εταιρείες έκδοσης κοινοχρήστων, μετά από διαπραγμάτευση με τον διαχειριστή της πολυκατοικίας. Οι εργασίες που εκτελούν αυτές οι εταιρείες μπορούν να χωριστούν σε τακτικές (π.χ. καθαρισμός χώρων) και σε έκτακτες (π.χ. αντικατάσταση καμένων λαμπτήρων, απεντόμωση). Οι τακτικές εργασίες, με τη σειρά τους, χωρίζονται σε εργασίες που προσφέρονται εβδομαδιαία (καθαρισμός), μηνιαία

(συντήρηση δικτύου αποχέτευσης) και σε μεγαλύτερες περιόδους (αναγόμευση πυροσβεστήρων, συντήρηση καυστήρα και λέβητα).

Ένα τυπικός λογαριασμός κοινοχρήστων περιλαμβάνει τις ακόλουθες βασικές τακτικές εργασίες, ενώ μπορεί ακόμη να περιλαμβάνει δαπάνες για κηπουρό και πισίνα, αν αυτά υπάρχουν. Για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης θα γίνει αφαίρεση των εργασιών για κήπο και πισίνα, δεδομένου ότι αφορούν έναν μικρό αριθμό πολυκατοικιών στα προάστια και ελάχιστες στο κέντρο της Αθήνας. Στη συνέχεια παρατίθενται οι τυπικές κοινόχρηστες υπηρεσίες και η συχνότητά τους:

Πίνακας 17: Τυπικές κοινόχρηστες υπηρεσίες και η συχνότητά τους

Καθαρισμός	Εβδομαδιαία
Αποχέτευση	Μηνιαία
ΔΕΗ	Μηνιαία
ΕΥΔΑΠ	Μηνιαία
Έκδοση	Μηνιαία
Συντήρηση Ανελκυστήρα	Μηνιαία
Αναγόμευση Πυροσβεστήρων	Ετήσια
Συντήρηση Καυστήρα Λέβητα	Ετήσια

Η κοστολόγηση των προσφερόμενων υπηρεσιών από τις εταιρείες κοινοχρήστων γίνεται στο πλαίσιο του ανταγωνισμού μεταξύ τους και με βάση τα κριτήρια του όγκου (όροφοι και τετραγωνικά ορόφων) της πολυκατοικίας και των τετραγωνικών μέτρων που καλύπτουν οι κοινόχρηστοι χώροι.

Το κόστος της διαχείρισης των κοινοχρήστων χώρων, που έχει διαπραγματευτεί ο διαχειριστής με την εταιρεία κοινοχρήστων, πρέπει στη συνέχεια να επιμεριστεί στους ενοίκους ή ιδιοκτήτες των διαμερισμάτων. Ο επιμερισμός αυτός προκύπτει από τα χιλιοστά συμμετοχής της κατοικίας των επιμέρους ενοικιαστών ή ιδιοκτητών επί του συνόλου των χιλιοστών της πολυκατοικίας. Τα χιλιοστά συμμετοχής του κάθε διαμερίσματος υπολογίζονται με εκτίμηση του μηχανικού που επιβλέπει την κατασκευή της πολυκατοικίας ως συνάρτηση του εμβαδού, του όγκου και του ποσοστού συμμετοχής του διαμερίσματος στους κοινόχρηστους χώρους. Διαφορές στον όγκο των διαμερισμάτων εντός μιας πολυκατοικίας, σε γενικές γραμμές, προκύπτουν από διαφορές στο εμβαδόν, ενώ το ποσοστό συμμετοχής του διαμερίσματος σε κοινόχρηστους χώρους –πλην

εξαιρέσεων- εξαρτάται από τον όροφο του διαμερίσματος, ακολουθώντας τον κανόνα «όσο πιο ψηλά, τόσο πιο μεγάλη συμμετοχή σε κοινόχρηστους χώρους».

Συμπερασματικά, για τον επιμερισμό της δαπάνης που προκύπτει από την κάλυψη των αναγκών που σχετίζονται με τον κοινόχρηστο χώρο διαμονής πολλών νοικοκυριών πρέπει να ληφθούν υπόψη οι ακόλουθες παράμετροι:

- τετραγωνικά διαμερίσματος,
- όροφος διαμερίσματος,
- τετραγωνικά κοινόχρηστων χώρων,
- συνολικός όγκος πολυκατοικίας,
- εργασίες που επιλέγει ο διαχειριστής να εκτελεστούν.

Αξιοποιώντας τα πορίσματα της προηγούμενης μελέτης μας, ορίζουμε ως κατώτατο αναγκαίο όριο τα 25 τετραγωνικά μέτρα για μονομελές νοικοκυριό, αυξάνοντας κατά 20 τετραγωνικά για την προσθήκη κάθε επιπλέον μέλους. Για τον υπολογισμό του χαρακτηριστικού ορόφου μιας πολυκατοικίας αξιοποιούνται τα στοιχεία της απογραφής οικοδομών και κτιρίων της ΕΣΥΕ της 1/12/2000²⁶ και για τον υπολογισμό του αριθμού των διαμερισμάτων ανά όροφο αξιοποιούμε τη μελέτη των Santamouris et al. (2007)²⁷. Από τον υπολογισμό προκύπτει ότι η τετραώροφη πολυκατοικία με τέσσερα διαμερίσματα ανά όροφο μπορεί να νοηθεί ως τυπική για το Νομό Αθηναίων, με τις πιο μεγάλες πολυκατοικίες να βρίσκονται στο κέντρο και τα «φτωχά» προάστια, ενώ τις πιο μικρές και τα ισόγεια να βρίσκονται στα πιο «πλούσια». Σημειώνεται ότι ο Πίνακας 18 πιθανότατα υπερεκτιμά τον αριθμό των διαμερισμάτων, αφού πολλές πολυκατοικίες χρησιμοποιούνται και για λόγους πέραν της κατοικίας, π.χ. ως γραφεία κ.λπ.

26. http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A1601/Other/A1601_SKT01_TB_DC_00_2000_01_F_GR.pdf.

27. Στο M. Santamouris et al. (2007), "On the relation between energy and social characteristics of the residential sector" *Energy and Buildings*, 39, 893-905 παρουσιάζονται στοιχεία για την κατανομή που εμφανίζουν τα νοικοκυριά ως προς τον όροφο διαμονής και τον αριθμό διαμερισμάτων ανά όροφο σε μια πολυκατοικία κατά εισοδηματική τάξη. Τα στοιχεία υποδεικνύουν ότι τα πολύ φτωχά νοικοκυριά (εισοδήμα κάτω των €9.000) μένουν σε χαμηλούς ορόφους σε κτίρια με 4 έως 6 διαμερίσματα ανά όροφο, ενώ τα υψηλά εισοδήματα (άνω των €63.000) σε ψηλότερους ορόφους και σε κτίρια με μικρότερο όγκο. Συνεπώς, τα τέσσερα διαμερίσματα ανά όροφο, χωρίς να είναι κατ' ανάγκη ο μέσος όρος, είναι μια ικανοποιητική μέση τιμή για το σύνολο των εισοδηματικών τάξεων.

Πίνακας 18: Κατανομή πολυκατοικιών και διαμερισμάτων ανά αριθμό ορόφων

Αριθμός ορόφων	Αριθμός πολυκατοικιών	Αριθμός διαμερισμάτων		
Ισόγειες	90.266	25,33%	90.266	1,61%
2 όροφοι	98.906	27,76%	494.530	8,79%
3 όροφοι	77.024	21,62%	693.216	12,33%
4-6 όροφοι	78.315	21,98%	3,837.435	68,24%
6 και πάνω όροφοι	11.808	3,31%	507.744	9,03%
Σύνολο	356.319	100,00%	5.623.191	100,00%

Για μια πολυκατοικία τεσσάρων ορόφων, μέσης παλαιότητας με τέσσερα διαμερίσματα ανά όροφο, κανονικού όγκου, στην οποία εκτελούνται οι βασικές τακτικές εργασίες που παρέχονται από τις εταιρείες έκδοσης κοινοχρήστων, το ενδεικτικό κόστος για τις τυπικές κοινόχρηστες υπηρεσίες που έχουμε περιγράψει, όπως προκύπτει από μια έρευνα πεδίου, είναι το ακόλουθο:

Πίνακας 19: Κόστος κάλυψης κοινοχρήστων αναγκών, σε €

Καθαρισμός	110,00
Αποχέτευση	10,00
ΔΕΗ	10,00
ΕΥΔΑΠ	10,00
Έκδοση	5,00
Συντήρηση ανελκυστήρα	50,00
Σύνολο	195,00

Θεωρείται εδώ ότι η πολυκατοικία αποτελείται από ισομεγέθη διαμερίσματα, με το τυπικό διαμέρισμα σε μια τυπική πολυκατοικία να είναι διαμέρισμα δεύτερου ορόφου σε πολυκατοικία τεσσάρων ορόφων, με τέσσερα διαμερίσματα ανά όροφο. Τότε τα χιλιοστά συμμετοχής του κάθε διαμερίσματος είναι ίσα για κάθε διαμέρισμα και στην περίπτωση μας είναι 60 χιλιοστά. Άρα ο επιμερισμός των εξόδων από κοινόχρηστα σε κάθε διαμέρισμα και έτσι το κόστος κοινοχρήστων για τις ανάγκες της μελέτης είναι €11,70. Αν υποθέσουμε τώρα ότι η πολυκατοικία αποτελείται από διαμερίσματα διαφορετικού μεγέθους, συνεπώς και με διαφορετικά χιλιοστά συμμετοχής, τότε θα έχουμε κοινόχρηστα μικρότερα των €11,70 για διαμερίσματα λίγων τετραγωνικών μέτρων (25 και 45τ.μ.) και πάνω από 11,70 για μεγαλύτερα διαμερίσματα (65, 85 και 105τ.μ.). Ένας τρόπος να

υπολογιστεί αυτή η περίπτωση είναι να υποτεθεί ότι οι όροφοι της πολυκατοικίας έχουν σχέση με το μέγεθος των κατοικιών: στον χαμηλότερο όροφο βρίσκονται τα μικρότερα διαμερίσματα και στον ψηλότερο, τα μεγαλύτερα διαμερίσματα, με το ισόγειο να έχει τα μικρότερα. Έτσι το κόστος κοινοχρήστων ανά τετραγωνικά μέτρα κατοικίας είναι το ακόλουθο:

Πίνακας 20: Επιμερισμός κόστους κοινοχρήστων ανά μέγεθος νοικοκυριού, μηνιαία και ετήσια

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5
Τ.μ. κατοικίας	25	45	65	85	105
Όροφος	ισόγειο	1ος	2ος	3ος	4ος
Χιλιοστά διαμερίσματος	19,25	34,65	50,05	65,45	80,85
Κόστος κοινοχρήστων (σε €)	195,00	195,00	195,00	195,00	195,00
Μηνιαίο κόστος ανά διαμέρισμα (σε €)	3,75	6,76	9,76	12,76	15,77
Ετήσιο κόστος ανά διαμέρισμα (σε €)	45,00	81,12	117,12	153,12	189,24

Συνεπάγεται έτσι ότι η δαπάνη ενός μονομελούς νοικοκυριού για κοινόχρηστα είναι €3,75 μηνιαία και €45 ετήσια. Δαπάνη η οποία διπλασιάζεται για το διμελές νοικοκυριό στα €6,76 μηνιαία και €81,12 ετήσια. Το χαρακτηριστικό νοικοκυριό της μελέτης αυτής, το τετραμελές, πληρώνει €12,76 μηνιαία και €153,12 ετησίως, ενώ το τριμελές και πενταμελές νοικοκυριό πληρώνουν €9,76 και €15,77 μηνιαία και €117,12 και €189,24 σε ετήσια βάση αντίστοιχα.

4.2.3 Θέρμανση

Διατηρώντας τις υποθέσεις που διατυπώθηκαν στο προηγούμενο μέρος, η τυπική πολυκατοικία είναι τεσσάρων ορόφων με τέσσερα διαμερίσματα ανά όροφο. Εάν υποθέσουμε ξανά ότι τα διαμερίσματα του ισογείου είναι 25τ.μ., του πρώτου ορόφου 45τ.μ., του δεύτερου ορόφου 65τ.μ., του τρίτου ορόφου 85τ.μ. και του τέταρτου ορόφου 105τ.μ., τότε τα συνολικά τετραγωνικά μέτρα των διαμερισμάτων είναι 1.300τ.μ. Από έρευνα πεδίου προκύπτει ότι οι δαπάνες για θέρμανση μιας τέτοιας πολυκατοικίας, στο σύνολό της, για όλο το χρόνο, είναι της τάξης των 14 τόνων πετρελαίου. Με τιμή €687,78 ανά τόνο για πετρέλαιο θέρμανσης, το κόστος για το σύνολο της πολυκατοικίας είναι €9.628 ετησίως.

Η δαπάνη για θέρμανση γίνεται σε μηνιαία βάση, συνεπώς το συνολικό πόσο €9.628 υπό την προϋπόθεση της σταθερής κατανάλωσης ανά μήνα επιμερίζε-

ται σε €1.604 ανά μήνα. Φυσικά ο επιμερισμός αυτός δεν είναι σωστός, αφού κάποιοι μήνες είναι πιο ζεστοί από άλλους χαμηλώνοντας δραματικά τα έξοδα θέρμανσης. Όμως, μπορεί να γίνει δεκτή αυτή η υπόθεση, αν δεχτούμε ότι υπολογίζεται το μέσο ανά μήνα κόστος για θέρμανση. Όσον αφορά την κατανομή της δαπάνης για θέρμανση μεταξύ των διαμερισμάτων, έχει ήδη αναφερθεί ότι η κατανομή εξαρτάται από τους εξής παράγοντες:

- τον όγκο του διαμερίσματος,
- τον όγκο του διαμερίσματος σε σχέση με τον συνολικό όγκο του κτιρίου,
- την κατανάλωση πετρελαίου θέρμανσης από το νοικοκυριό,
- την ύπαρξη θερμομόνωσης,
- τον όροφο του διαμερίσματος,
- τη θέση του διαμερίσματος σε σχέση με το δίκτυο σωληνώσεων της πολυκατοικίας,
- το εμβαδόν του διαμερίσματος,
- τη θέση του διαμερίσματος σε σχέση με τους εξωτερικούς τοίχους της πολυκατοικίας,
- τις θερμικές απώλειες του διαμερίσματος από χαραμάδες κλπ.

Προχωράμε στον υπολογισμό της δαπάνης ανά νοικοκυριό στην τυπική πολυκατοικία που υποτέθηκε, υπό την προϋπόθεση ότι κανένα διαμέρισμα δεν είναι κενό, στις εξής δύο εκδοχές:

(α) χωρίς αυτόνομη θέρμανση, όπου η επιβάρυνση του νοικοκυριού δίνεται απευθείας από τα χιλιοστά θέρμανσης:

$$\pi_i = \varepsilon_i \cdot 100 \quad (2)$$

(β) με αυτόνομη θέρμανση, όπου η δαπάνη θέρμανσης δίνεται από τον τύπο:

$$\pi_i = \left[f_i \cdot \varepsilon_i + \frac{M_i}{\sum_i M_i} \cdot \left(1 - \sum_i f_i \cdot \varepsilon_i \right) \right] \cdot 100 \quad (3)$$

όπου i : ιδιοκτησία, \sum_i : σύνολο ιδιοκτησιών, ε_i : χιλιοστά θέρμανσης, M_i : η διαφορά των ενδείξεων του μετρητή της ιδιοκτησίας i ανάμεσα στην τελευταία και την προηγούμενη καταγραφή, f_i : συντελεστής θερμικών απωλειών, $\sum_i M_i$: σύνολο της κατανάλωσης όλων των διαμερισμάτων, $\sum_i f_i \cdot \varepsilon_i$: το σύνολο των θερμικών απωλειών όλων των διαμερισμάτων επί τα χιλιοστά θέρμανσης όλων των διαμερισμάτων.

Αν υποτεθεί ότι τα χιλιοστά θέρμανσης και τα χιλιοστά του διαμερίσματος ταυτίζονται, καθώς και ότι ένα επίπεδο (υποκειμενικής) κατανάλωσης πετρελαίου θέρμανσης μπορεί να θεωρηθεί κανονικό, τότε για πολυκατοικία χωρίς αυτόνομη θέρμανση έχουμε:

Πίνακας 21: Δαπάνη θέρμανσης για πολυκατοικία χωρίς αυτόνομη θέρμανση

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5
Τ.μ. Κατοικίας	25τ.μ.	45τ.μ.	65τ.μ.	85τ.μ.	105τ.μ.
Όροφος	ισόγειο	1ος	2ος	3ος	4ος
ε_i	19,25	34,65	50,05	65,45	80,85
π_i	1,93%	3,47%	5,01%	6,55%	8,09%
Κόστος ανά διαμέρισμα, μηνιαίο (σε €)	15,49	27,84	40,20	52,55	64,91
Κόστος ανά διαμέρισμα, ετήσιο (σε €)	185,82	334,09	482,36	630,63	778,91

4.3 Αναγκαίες αξίες χρήσης, σχετιζόμενες με την κατοικία

Η επεξεργασία σε αυτή την ενότητα εστιάζεται στην καταγραφή και αποτίμηση των αναγκαίων αξιών χρήσης που καταναλώνει μια οικογένεια για την ισορροπημένη διαβίωσή της μέσα στο σπίτι. Δηλαδή, αξίες χρήσης που σχετίζονται με την κατοικία και συγκεκριμένα:

- με την ατομική υγιεινή της οικογένειας (σαπούνι, χαρτί υγιείας κ.λπ.),
- είδη εξοπλισμού σπιτιού (βασικά έπιπλα και ηλεκτρικές συσκευές),
- είδη εξοπλισμού καθαριότητας (σφουγγαρίστρα κ.λπ.), καθώς και
- είδη οικιακής χρήσης (πιάτα, σκεύη αποθήκευσης φαγητού κ.λπ.).

Το νοικοκυριό αναφοράς γι' αυτήν τη μελέτη είναι το τετραμελές νοικοκυριό, το οποίο αποτελείται από ένα ζευγάρι και δύο παιδιά στην προεφηβεία και εφηβεία. Σε προηγούμενη ενότητα έχει γίνει αναφορά σχετικά με την επιλογή αυτού του τετραμελούς νοικοκυριού ως νοικοκυριό αναφοράς. Επιπλέον σε προγενέστερη μελέτη (Λαμπρινίδης κ.ά., 2009) έχουν θεωρηθεί ως ελάχιστο αναγκαίο μέγεθος σπιτιού για ένα νοικοκυριό αυτού του μεγέθους τα 85 τ.μ.

Επίσης υποτίθεται εδώ ότι το νοικοκυριό αναφοράς έχει διάρκεια ζωής γύρω στα 25 με 30 χρόνια, κατοικεί σε ένα σπίτι με τις προδιαγραφές που έχουν προ-

αναφερθεί και έχει ανάγκη για την ισορροπημένη διαβίωσή του μια σειρά αξιών χρήσης. Αυτό το σπίτι θεωρείται ότι είναι εξοπλισμένο με τις αναγκαίες αξίες χρήσης, αλλά με τη διέλευση του χρόνου χρειάζεται να αντικαθίστανται. Η συχνότητα αυτής της ανανέωσης διαφέρει από αξία χρήσης σε αξία χρήσης, ανάλογα με αυτή καθαυτή την ικανότητά της να μπορεί να ικανοποιήσει αυτές ή άλλες ανάγκες του ανθρώπου. Άρα η συχνότητα αγοράς μιας αξίας χρήσης εξαρτάται από το περιεχόμενο της ανάγκης που εξυπηρετεί. Για παράδειγμα, το σαμπουάν μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο μία φορά για το σκοπό που έχει παραχθεί, σε αντίθεση με το καλάθι απορριμμάτων ή, ακόμη περισσότερο, με την ηλεκτρική κουζίνα, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν περισσότερες από μία φορές. Επίσης, η ανάγκη αντικατάστασης προσδιορίζεται, πέρα από την έλλειψη του αντικειμένου και από τη φυσική φθορά του (π.χ. πετσέτα μπάνιου), αλλά και από την επάρκεια ως προς την υγιεινή (π.χ. οδοντόβουρσα).

Θα πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι δεν λαμβάνονται καθόλου υπόψη για τη συχνότητα αγοράς αυτών των αξιών χρήσης κάποιοι αστάθμητοι και τυχαίοι παράγοντες φθοράς τους, όπως κακοτεχνίες από τον κατασκευαστή τους ή ατυχήματα που μπορεί να συμβούν μέσα στο σπίτι. Εδώ περιλαμβάνονται και αξίες χρήσης που εκ φύσεως είναι εύθραυστες π.χ. πιάτα και ποτήρια.

Επίσης, θεωρείται ότι το νοικοκυριό και οι υπεύθυνοί του πληρούν, συμφωνούν και ακολουθούν τις βασικές κατευθύνσεις και προδιαγραφές υγιεινής. Η μη αντικατάσταση αξιών χρήσης που σχετίζονται με την ατομική υγιεινή ή την υγιεινή του χώρου μπορεί να προκαλέσουν προβλήματα υγείας τόσο στα μέλη του νοικοκυριού όσο και στο κοινωνικό τους περιβάλλον.

Άξονας όλης της επεξεργασίας και της εξαγωγής συμπερασμάτων είναι το αναγκαίο και όχι το επιθυμητό. Αλλά δεν μπορεί να μη λαμβάνεται υπόψη ότι με την πάροδο του χρόνου διαφοροποιείται και η «μόδα», χωρίς αυτό να σημαίνει συχνή αλλαγή αντικειμένων εξαιτίας της. Κατά βάση, δεν θεωρείται λόγος αντικατάστασης του καναπέ, για παράδειγμα, η αλλαγή της μόδας των καναπέδων αλλά η φθορά των μαξιλαριών του.

Η καταγραφή των αναγκαίων αντικειμένων έγινε μέσω συνεντεύξεων, κυρίως από γυναίκες, που ανήκουν σε τριμελή, τετραμελή αλλά και πενταμελή νοικοκυριά με παιδιά, και ήταν οι ίδιες υπεύθυνες για τις αγορές των εν λόγω αξιών χρήσης. Είναι προφανές ότι η γνώμη τους ήταν απαραίτητη και ιδιαίτερα βοηθητική. Διαφορετική ποσότητα απορρυπαντικού ρούχων, άρα και άλλο κό-

Πίνακας 22: Αναγκαία αναλώσιμα

Αναλώσιμα	
Χώρος: Μπάνιο	
Ατομικής υγιεινής & φροντίδας	Εξοπλισμός καθαριότητας
Σαμπουάν	Γάντια
Conditioner	Σκούπα
Αφρόλουτρο	Φαράσι
Σφουγγάρι μπάνιου	Σφουγγαρίστρα (ανταλλακτικό)
Σαπούνι	Κοντάρι σφουγγαρίστρα
Αποσμητικό	Κουβάς με στίφτη
Κρέμα χεριών	Λεκάνη 15 lt (ρούχα)
Οδοντόκρεμα	Καλαθάκι μπάνιου (πλαστικό)
Οδοντόβουρτσα	Πιγκάλ τουαλέτας
Αφρός ξυρίσματος	Καθαριστικά χώρου
Ευραφάκια	Καθαριστικό λεκάνης (παπί)
Μπατονέττες	Καθαριστικό γενικής χρήσης
Σερβιέτες	Σκόνη καθαρισμού (τύπου roli)
Οινόπνευμα καθαρό	Χλώριο
Hansaplast - επίδεση τραύματος	Καθαριστικό τζαμιών
Αντηλιακό (δείκτης προστασίας 20-30)	Καθαριστικό αλάτων
Χαρτί υγιείας	Καθαριστικό χαλιών
Βαμβάκι	Αποφρακτικό (τύπου tuboflo)
	Εντομοκτόνο - καταριδοκτόνο
	Απορρυπαντικά ρούχων
	Σκόνη πλυντηρίου
	Απορρυπαντικό για μάλλινα - ευαίσθητα
	Σκόνη για πλύσιμο στο χέρι
	Μαλακτικό ρούχων
	Λευκαντικό - καθαριστικό λεκέδων - ενισχυτικό πλύσης
Χώρος: Κουζίνα	
Υλικά συσκευασίας	Καθαριστικά χώρου - απορρυπαντικά
Αλουμινόχαρτο	Σακούλες ηλεκτρικής σκούπας
Καλαμάκια	Απορρυπαντικό πιάτων
Σακούλες τροφίμων (μεσαίο)	Απορροφητική πετσέτα (τύπου wettex) μεσαίο μέγεθος
Σακούλες απορριμμάτων (μεσαίες)	Σφουγγαράκι κουζίνας
Χαρτικά	Βερνίκι παπουτσιών υγρό
Χαρτοπετσέτες	
Ρολό κουζίνας (professional)	
Οδοντογλυφίδες	

Πηγή: Προφορικές συνεντεύξεις

στος για να καλυφθεί η ανάγκη για καθαρά ρούχα, έχει ένα μονομελές νοικοκυριό, διαφορετική ένα τετραμελές με δύο παιδιά και φυσικά άλλη ένα νοικοκυριό συνταξιούχων που δεν εργάζεται. Επιπλέον, ένα νοικοκυριό με παιδιά χρειάζεται γραφείο διαβάσματος. Επιπλέον, αξιοποιήθηκε και η προσωπική εμπειρία μας, εφόσον πρόκειται για αξίες χρήσης που αντικειμενικά χρειάζεται το οποιοδήποτε νοικοκυριό.

Για την προσέγγιση των αναγκαίων αξιών χρήσης, έγινε διάκριση των εξής βασικών χώρων στο σπίτι:

- κουζίνα,
- μπάνιο,
- σαλόνι,
- υπνοδωμάτια.

Στη συνέχεια, κρίθηκε σκόπιμο να κατηγοριοποιηθούν οι αξίες χρήσης στη βάση της διάρκειάς τους στην ικανοποίηση των αντίστοιχων αναγκών και, συνεπώς, της συχνότητας αγοράς τους, σε τρεις μεγάλες κατηγορίες:

1. αναλώσιμα, με μεγάλη συχνότητα ανανέωσης,
2. πάγια μικρής αξίας και συχνής αντικατάστασής τους και,
3. πάγια μεγάλης αξίας και σπάνιας αντικατάστασής τους.

Στην πρώτη κατηγορία περιλαμβάνονται κυρίως είδη υγιεινής και φροντίδας, απορρυπαντικά, είδη εξοπλισμού καθαριότητας, χαρτικά και είδη συσκευασίας μίας χρήσης. Στη δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνονται κατά βάση χρηστικά προϊόντα εξοπλισμού που εξυπηρετούν την πρώτη κατηγορία, ενώ στην τρίτη κατηγορία κυρίως ηλεκτρικές συσκευές και έπιπλα που δεν αντικαθίστανται συχνά, τόσο λόγω της αντοχής τους στο χρόνο, όσο και του μεγάλου κόστους τους.

Παρακάτω παρατίθεται σε πίνακα το περιεχόμενο των κατηγοριών όπως παρουσιάστηκαν παραπάνω (Πίνακες 23 και 24).

Η διάρκεια αντοχής κάθε είδους από τις παραπάνω αξίες χρήσης αποφασίστηκε με βάση τις συνεντεύξεις με τα ίδια άτομα, τα οποία βοήθησαν στο χαρακτηρισμό τους ως αναγκαίων. Η γνώμη τους πηγάζει από την πείρα τους γύρω από το συγκεκριμένο ζήτημα, μιας και πολλά χρόνια είναι προσωπικά υπεύθυνα για τη φροντίδα του σπιτιού άρα και για την επιλογή των αναγκαίων ειδών και ποσοτήτων των εμπορευμάτων που χρειάζεται το νοικοκυριό τους για τη διαβίωσή του. Επιπλέον εξετάστηκαν εργοστασιακές προδιαγραφές σε σχέση με τη

Πίνακας 23: Αναγκαία πάγια μικρής αξίας

Πάγια μικρής αξίας		
Χώρος: Κουζίνα		
Λεμονοστύφτης (πλαστικός)	Φλιτζάνια τσαγιού	Χύτρα ταχύτητας
Κουταλοθήκη (πλαστική)	Κούπες καφέ - γάλα	Μπρίκι
Στεγνωτήριο πιάτων (πλαστικό)	Φλιτζανάκια καφέ μικρά	Τηγάني
Σέικερ (πλαστικό)	Κουτάλια	Σαλατιέρα
Χωνί (πλαστικό)	Πιρούνια	Ψωμίερα
Αλατοπιπεριέρα	Μαχαίρια φαγητού	Πετσετοθήκη
Μαχαίρι μεγάλο	Κουταλάκια	Μπουκάλι για νερό γυάλινο
Σουρωτήρι	Κουτάλες σερ	Χαλάκι εξώπορτας
Πιάτα ρηχά	Ταψί μεγάλο	Χαλί
Πιάτα βαθιά	Ταψί μικρό	Λεκάνη 6 lt (κουζίνας)
Πιάτα μικρά	Τάπερ αποθήκευσης φαγητού μεγάλο	Καλάθι απορριμμάτων κουζίνας (πλαστικό)
Πιατέλα	Κατσαρόλα μεγάλη	
Ποτήρια νερού	Κατσαρόλα μικρή	
Ποτήρια κρασιού		
Χώρος: Μπάνιο		
Σχοινί ρούχων με σύρμα	Απλώστρα	Σιδερώστρα
Μανταλάκια	Χαλάκι μπάνιου	Ψαλιδάκι νυχιών

Πηγή: Προφορικές συνεντεύξεις

Πίνακας 24: Αναγκαία πάγια μεγάλης αξίας

Πάγια μεγάλης αξίας	
Χώρος: Κουζίνα	Χώρος: Σαλόνι
Ηλεκτρική κουζίνα	Καναπές 3θέσιος
Απορροφητήρας	Τραπεζάκι σαλονιού
Ψυγείο	Τηλεόραση
Τραπέζι κουζίνας	Τραπεζάκι τηλεόρασης
Καρέκλες	Τηλεφωνική συσκευή
Μιξεράκι blender	
Χώρος: Μπάνιο	Χώρος: Υπνοδωμάτια
Σεσουάρ	Κρεβάτι
Ηλεκτρική σκούπα	Κομοδίνα
Σίδερο ατμού	Γραφείο
Πλυντήριο	Καρέκλα γραφείου
	Φωτιστικό
	Βιβλιοθήκη-ραφιέρα
	Καλαθάκι παιδικού γραφείου
	Μαξιλάρια
	Στρώματα

Πηγή: Προφορικές συνεντεύξεις

διάρκεια, κυρίως απορρυπαντικών και ειδών προσωπικής καθαριότητας, όπως ο συνιστώμενος αριθμός πλύσεων για μια συσκευασία απορρυπαντικού πλυντηρίου ρούχων ή πιάτων.

Επίσης χρειάστηκε να ληφθεί υπόψη η εμπειρία εξειδικευμένων τεχνικών σε ό,τι αφορά τις ηλεκτρικές συσκευές, αλλά και να εξεταστούν προδιαγραφές που δίνονται από τον κατασκευαστή για καθένα από αυτά τα προϊόντα. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί η εξής γενική διαπίστωση που πιστοποιείται και από τη γενικευμένη άποψη τεχνικών, ότι τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια πτώση της ποιότητας, άρα και της διάρκειας ζωής, των ηλεκτρικών συσκευών, γεγονός το οποίο όμως έρχεται σε αντιδιαστολή με τη συνεχή ανάπτυξη της επιστήμης, άρα και της τεχνολογίας, και κατ' επέκταση και της τεχνογνωσίας, που θα έπρεπε να οδηγεί σε ποιοτικότερα αποτελέσματα, με μια παράμετρο έκφρασης αυτού την κατασκευή ηλεκτρικών συσκευών που να αντέχουν περισσότερο στο χρόνο. Επομένως, ενώ παλιότερα ένα ψυγείο ή μια κουζίνα μπορεί να διαρκούσε 20 με 25 χρόνια, αυτή τη στιγμή ο «μέσος όρος ζωής» είναι τα 5 με 10 χρόνια και ένα σύγχρονο νοικοκυριό αναγκάζεται να αντικαταστήσει πάγιες αξίες χρήσης πιο συχνά, σε σχέση με το παρελθόν. Μάλιστα δεν θεωρείται αυτό κακοτεχνία υλικού, αλλά προδιαγραφή από τον κατασκευαστή. Επίσης, οι αξίες χρήσης που έχουν συμπεκνωμένη όλο και περισσότερη τεχνολογία και επιστημονική γνώση, να μην περιλαμβάνουν προϊόντα πιο ανθεκτικά στο χρόνο, αλλά ταυτόχρονα αυτά είναι και πιο ακριβά ώστε να καθίστανται απαγορευτικά για τη λαϊκή οικογένεια.

Επιπρόσθετα, για αξίες χρήσης όπως μαξιλάρια, σφουγγαράκια κ.λπ, λάβαμε υπόψη μας και συγκεκριμένες προδιαγραφές σε ό,τι αφορά την υγεία, όπως τη σύσταση των οδοντιάτρων για αλλαγή της οδοντόβουρτσας κάθε 2 με 3 μήνες το πολύ –τόσο για λόγους υγιεινής όσο και αποτελεσματικότητας ως προς το στόχο χρήσης της.

Για να αποτιμηθούν τα παραπάνω προϊόντα, επιλέχθηκαν μεγάλα καταστήματα από τα οποία αγοράζει το μεγαλύτερο τμήμα του αγοραστικού κοινού. Συγκρίθηκαν τιμές σε διαφορετικά καταστήματα για το ίδιο προϊόν, ενώ επιλέχθηκαν προϊόντα ευρείας κατανάλωσης και ευρέως αναγνωρίσιμα. Βασικό εργαλείο της συλλογής τιμών ήταν οι ιστοσελίδες μεγάλων εταιρειών. Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι δεν αποκλείστηκαν προϊόντα ιδιωτικών ετικετών, εφόσον τα τελευταία χρόνια παρατηρείται συνεχής αύξηση ως προς την επιλογή αγοράς τους.

Βασικός λόγος αυτής της μετατόπισης είναι η χαμηλή τους τιμή. Ακόμη, λόγω συγκέντρωσης του λιανικού εμπορίου σε λίγους επιχειρηματικούς ομίλους, θεωρείται ότι το μεγαλύτερο μέρος των αγοραστών του λεκανοπεδίου μπορεί να έχει πρόσβαση σε αυτά τα προϊόντα και έτσι αποκλείστηκε όσο γίνεται μικρότερο τμήμα αγοραστών.

Για τα αναλώσιμα χρησιμοποιήθηκαν οι ιστοσελίδες της εταιρείας Carrefour, ενώ επίσης αξιοποιήθηκε (κυρίως για σύγκριση) και αυτή του supermarket Βερόπουλος.²⁸ Για τα ηλεκτρικά είδη αξιοποιήθηκε η ιστοσελίδα της εταιρείας Κωτσόβολος και, δευτερευόντως, της Ηλεκτρονικής Αθηνών.²⁹ Για έπιπλα και είδη σπιτιού αξιοποιήθηκε η ιστοσελίδα της εταιρείας IKEA και άλλες ιστοσελίδες.³⁰ Το χρονικό διάστημα συλλογής τιμών ήταν το δεύτερο 15μερο του Μαρτίου 2010 για την κατηγορία των αναλώσιμων, ενώ για τα πάγια μικρής και μεγάλης αξίας η πρώτη εβδομάδα του Απριλίου 2010.

Επιπλέον αξίζει να αναφερθεί ότι για όλες τις περιπτώσεις προϊόντων επιλέχθηκαν τα φθηνότερα, αλλά με μια προσέγγιση στρογγυλοποιημένου μέσου όρου. Μπορεί δηλαδή το ίδιο προϊόν σε τρεις διαφορετικές πηγές τιμοληψίας να είχε διαφοροποίηση σε μερικά λεπτά του ευρώ. Θεωρείται ότι κάτι τέτοιο είναι αμελητέο, εφόσον τα συν και πλην των τιμών συνήθως αλληλοεξουδετερώνονται, επομένως ως προς τον μέσο όρο θα καταλήξει στην ίδια τιμή. Δεν έγινε τιμοληψία σε προϊόντα προσφορών, αφού κάτι τέτοιο δεν είναι μόνιμο και σταθερό ανά είδος, επομένως δεν μπορεί ο καθένας σταθερά και με συχνότητα συγκεκριμένη να τα αγοράζει.

Στους παρακάτω πίνακες αναφέρεται η τιμή του κάθε είδους, η μηνιαία αναγκαία ποσότητα για το νοικοκυριό αναφοράς, καθώς και το μηνιαίο και ετήσιο κόστος για κάθε είδος αλλά και συγκεντρωτικά, όπως αυτά προέκυψαν από την έρευνα πεδίου που περιγράφηκε.

Συμπερασματικά, το κόστος σε είδη πρώτης ανάγκης στην κατηγορία των αναλώσιμων, σε ετήσια βάση ανέρχεται σε €930,30, ενώ σε μηνιαία σε €77,43. Το ετήσιο κόστος για πάγια μικρής αξίας και μεγάλης αξίας είναι €59,61 και €190,29 αντίστοιχα, το οποίο μηνιαία ανέρχεται σε €4,97 και €15,86 αντίστοιχα.

28. www.carrefour.gr, www.veropoulos.gr

29. www.kotsovolos.gr, <http://www.electroniki.gr>

30. www.ikea.gr, www.petitemaison.gr και www.second.com.gr

Πίνακας 25: Αναλώσιμα: τιμές - αναγκαίες ποσότητες - μηνιαίο και ετήσιο κόστος

Αναλώσιμα					
Μπάνιο					
Ατομικής υγιεινής & φροντίδας	Συσκευα- σία	Τιμή	Μηνιαία ποσότητα	Μηνιαίο κόστος	Ετήσιο κόστος
Σαμπουάν	400 ml	2,20 €	1,00	2,20 €	26,40 €
Conditioner	400 ml	1,90 €	0,50	0,95 €	11,40 €
Αφρόλουτρο	400 ml	1,40 €	1,50	2,10 €	25,20 €
Σφουγγάρι μπάνιου	1 τμχ	0,75 €	1,00	0,75 €	9,00 €
Σαπούνι	125 gr	0,65 €	1,00	0,65 €	7,80 €
Αποσμητικό	1 τμχ	1,10 €	1,50	1,65 €	19,80 €
Κρέμα χεριών	100 ml	2,80 €	0,25	0,70 €	8,40 €
Οδοντόκρεμα	75 ml	1,20 €	2,00	2,40 €	28,80 €
Αδοντόβουρτσα	1 τμχ	2,65 €	1,00	2,65 €	31,80 €
Αφρός ξυρίσματος	250 ml	3,10 €	0,33	1,03 €	12,40 €
Ξυραφάκια	1 τμχ	1,10 €	4,00	4,40 €	52,80 €
Μπατονέττες	100 τμχ	0,95 €	0,33	0,31 €	3,80 €
Σερβιέτες	1 τμχ	0,25 €	30,00	7,50 €	90,00 €
Οινόπνευμα καθαρό	200 ml	5,20 €	0,25	1,30 €	15,60 €
Hansaplast - επίδεση τραύματος	20 τμχ	2,20 €	1,00	2,20 €	26,40 €
Αντλιακό (δείκτης προστασίας 20-30)	200 ml	7,55 €	0,25	1,88 €	22,65 €
Χαρτί υγείας	12 τμχ	4,40 €	1,20	5,28 €	63,36 €
Βαμβάκι	100 gr	1,10 €	0,20	0,22 €	2,64 €
Εξοπλισμός καθαριότητας					
Γάντια	1 τμχ	1,25 €	0,33	0,41 €	4,95 €
Σκούπα	1 τμχ	2,20 €	0,33	0,72 €	8,71 €
Φαράσι	1 τμχ	0,80 €	0,17	0,13 €	1,60 €
Σφουγγαρίστρα (ανταλλακτικό)	1 τμχ	1,45 €	0,33	0,47 €	5,74 €
Κοντάρι σφουγγαρίστρας	1 τμχ	2,20 €	0,17	0,36 €	4,41 €
Κουβάς με στίφτη	1 τμχ	7,50 €	0,08	0,62 €	7,47 €
Λεκάνη 15 lt (ρούχα)	1 τμχ	1,75 €	0,02	0,03 €	0,35 €
Καλαθάκι μπάνιου (πλαστικό)	1 τμχ	8,85 €	0,01	0,082 €	0,98 €
Πιγκάλ τουαλέτας	1 τμχ	2,50 €	0,02	0,04 €	0,50 €
Καθαριστικά χώρου					
Καθαριστικό λεκάνης (παπί)	750 ml	1,05 €	2,00	2,10 €	25,20 €
Καθαριστικό γενικής χρήσης	1 lt	1,95 €	2,00	3,90 €	46,80 €
Σκόνη καθαρισμού (τύπου roli)	500 gr	1,10 €	0,33	0,36 €	4,35 €
Χλώριο	1 lt	1,15 €	2,00	2,30 €	27,60 €
Καθαριστικό τζαμιών	750 ml	1,80 €	0,50	0,90 €	10,80 €
Καθαριστικό αλάτων	750 ml	2,75 €	0,50	1,37 €	16,50 €
Καθαριστικό χαλιών	750 ml	6,20 €	0,08	0,51 €	6,17 €
Αποφρακτικό (τύπου tuboflo)	1 τμχ	0,75 €	0,41	0,31 €	3,75 €
Εντομοκτόνο - κατασπιδοκτόνο	400 ml	3,95 €	0,08	0,33 €	3,95 €

(Συνεχίζεται στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 25: Αναλώσιμα: τιμές - αναγκαίες ποσότητες - μηνιαίο και ετήσιο κόστος*(Συνέχεια από την προηγούμενη σελίδα)*

Απορρυπαντικά ρούχων	Συσκευασία	Τιμή	Μηνιαία ποσότητα	Μηνιαίο κόστος	Ετήσιο κόστος
Σκόνη πλυντηρίου	72 μεζ,	13,50 €	0,67	9,00 €	108,00 €
Απορρυπαντικό για μάλλινα - ευαίσθητα	1 lt	2,75 €	0,33	0,92 €	10,99 €
Σκόνη για πλύσιμο στο χέρι	900 gr	1,45 €	0,41	0,60 €	7,25 €
Μαλακτικό ρούχων	2 lt	1,10 €	0,67	0,73 €	8,80 €
Λευκαντικό - καθαριστικό λεκέδων-ενισχυτικό πλύσης	100 gr	0,45 €	1,00	0,45 €	5,40 €
Κουζίνα					
Υλικά συσκευασίας					
Αλουμινόχαρτο	30 m	1,60 €	0,50	0,80 €	9,60 €
Καλαμάκια	100 τμχ	0,85 €	0,17	0,14 €	1,70 €
Σακούλες τροφίμων (μεσαίο)	1 τμχ	0,85 €	0,58	0,49 €	5,95 €
Σακούλες απορριμμάτων (μεσαίες)	1 τμχ	0,85 €	2,00	1,70 €	20,40 €
Χαρτικά					
Χαρτοπετσέτες	100 τμχ	0,50 €	1,00	0,50 €	6,00 €
Ρολό κουζίνας (profesional)	1 τμχ	2,35 €	1,00	2,35 €	28,20 €
Οδοντογλυφίδες	250 τμχ	0,60 €	0,17	0,10 €	1,20 €
Καθαριστικά χώρου-Απορρυπαντικά					
Σακούλες ηλεκτρικής σκούπας	1 πακ,	5,50 €	0,08	0,46 €	5,49 €
Απορρυπαντικό πιάτων	750 ml	1,90 €	1,00	1,90 €	22,80 €
Απορροφητική πετσέτα (τύπου wettex) μεσαίο μέγεθος	1 τμχ	0,55 €	3,00	1,65 €	19,80 €
Σφουγγαράκι κουζίνας	1 τμχ	0,35 €	2,00	0,70 €	8,40 €
Βερνίκι παπουτσιών υγρό	50 ml	1,85 €	1,00	1,85 €	22,20 €
Συνολικό κόστος				77,52 €	930,30 €

*Πηγή: Προφορικές συνεντεύξεις, ίδιοι υπολογισμοί***Πίνακας 26:** Πάγια μικρής αξίας: τιμές - αναγκαίες ποσότητες - μηνιαίο και ετήσιο κόστος

Πάγια μικρής αξίας					
Κουζίνα	Συσκευασία	Τιμή	Μηνιαία ποσότητα	Μηνιαίο κόστος	Ετήσιο κόστος
Λεμονοστύφτης (πλαστικός)	1 τμχ	1,05 €	0,0093	0,01 €	0,12 €
Κουταλοθήκη (πλαστική)	1 τμχ	2,95 €	0,0056	0,02 €	0,19 €
Στεγνωτήριο πιάτων (πλαστικό)	1 τμχ	5,40 €	0,0104	0,05 €	0,67 €
Σέικερ (πλαστικό)	1 τμχ	0,85 €	0,0042	0,01 €	0,04 €
Χωνί (πλαστικό)	1 τμχ	1,15 €	0,0093	0,01 €	0,12 €
Αλατοπιπεριέρα	1 ζευγ,	1,75 €	0,0076	0,01 €	0,16 €
Μαχαίρι μεγάλο	1 τμχ	9,95 €	0,0069	0,07 €	0,82 €
Σουρωτήρι	1 τμχ	2,35 €	0,0056	0,01 €	0,16 €

(Συνεχίζεται στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 26: Πάγια μικρής αξίας: τιμές - αναγκαίες ποσότητες - μηνιαίο και ετήσιο κόστος*(Συνέχεια από την προηγούμενη σελίδα)*

Κουζίνα	Συσκευα- σία	Τιμή	Μηνιαία ποσότητα	Μηνιαίο κόστος	Ετήσιο κόστος
Πιάτα ρηχά	6 τμχ	3,60 €	0,0139	0,05 €	0,60 €
Πιάτα βαθιά	6 τμχ	3,60 €	0,0139	0,05 €	0,60 €
Πιάτα μικρά	6 τμχ	3,40 €	0,0139	0,04 €	0,56 €
Πιατέλα	1 τμχ	8,85 €	0,0104	0,09 €	1,10 €
Ποτήρια νερού	6 τμχ	3,55 €	0,0830	0,29 €	3,53 €
Ποτήρια κρασιού	6 τμχ	4,95 €	0,0300	0,15 €	1,78 €
Φλιτζάνια τσαγιού	6 τμχ	8,95 €	0,0139	0,12 €	1,49 €
Κούπες καφέ - γάλα	1 τμχ	0,95 €	0,0139	0,01 €	0,15 €
Φλιτζανάκια καφέ μικρά	6 τμχ	7,25 €	0,0069	0,05 €	0,60 €
Κουτάλια	6 τμχ	5,50 €	0,0119	0,06 €	0,78 €
Πιρούνια	6 τμχ	5,50 €	0,0119	0,06 €	0,78 €
Μαχαιρία φαγητού	6 τμχ	5,50 €	0,0119	0,06 €	0,78 €
Κουταλάκια	6 τμχ	4,50 €	0,0119	0,05 €	0,64 €
Κουτάλες σετ	4 τμχ	10,50 €	0,0069	0,07 €	0,87 €
Ταψί μεγάλο	1 τμχ	15,55 €	0,0042	0,06 €	0,78 €
Ταψί μικρό	1 τμχ	6,50 €	0,0042	0,03 €	0,33 €
Τάπερ αποθήκευσης φαγητού μεγάλο	1 τμχ	0,65 €	0,0167	0,01 €	0,13 €
Κατσαρόλα μεγάλη	1 τμχ	28,00 €	0,0049	0,14 €	1,65 €
Κατσαρόλα μικρή	1 τμχ	18,00 €	0,0069	0,12 €	1,49 €
Χύτρα ταχύτητας	1 τμχ	125,50 €	0,0049	0,61 €	7,38 €
Μπρίκι	1 τμχ	4,50 €	0,0093	0,04 €	0,50 €
Τηγάνι	1 τμχ	12,50 €	0,0076	0,09 €	1,14 €
Σαλατιέρα	1 τμχ	4,85 €	0,0104	0,05 €	0,60 €
Ψωμέρα	1 τμχ	7,95 €	0,0119	0,09 €	1,13 €
Πετσετοθήκη	1 τμχ	1,85 €	0,0093	0,01 €	0,20 €
Μπουκάλι για νερό γυάλινο	1 τμχ	3,00 €	0,0139	0,04 €	0,50 €
Χαλάκι εξώπορτας	1 τμχ	5,50 €	0,0420	0,23 €	2,77 €
Χαλί	1 τμχ	125,00 €	0,0038	0,47 €	5,70 €
Λεκάνη 6 lt (κουζίνας)	1 τμχ	1,70 €	0,0119	0,02 €	0,24 €
Καλάθι απορριμμάτων κουζίνας (πλαστικό)	1 τμχ	11,65 €	0,0104	0,12 €	1,45 €
Μπάνιο					
Σχοινί ρούχων με σύρμα	10 m	1,20 €	0,0420	0,05 €	0,60 €
Μανταλάκια	24 τμχ	1,15 €	0,0830	0,09 €	1,14 €
Απλώστρα	1 τμχ	12,35 €	0,0300	0,37 €	4,44 €
Σιδερώστρα	1 τμχ	18,35 €	0,0167	0,31 €	3,68 €
Ψαλιδάκι νυχιών	1 τμχ	8,85 €	0,0420	0,37 €	4,46 €
Χαλάκι μπάνιου	1 τμχ	6,10 €	0,0300	0,18 €	2,19 €
Υπνοδωμάτια					
Κρεμάστρες ρούχων	8 τμχ	3,65 €	0,0104	0,04 €	0,45 €
Συνολικό κόστος				4,97 €	59,61 €

Πηγή: Προφορικές συνεντεύξεις, ίδιοι υπολογισμοί

Πίνακας 27: Πάγια μεγάλης αξίας: τιμές – αναγκαίες ποσότητες– μηνιαίο & ετήσιο κόστος

Πάγια μεγάλης αξίας					
Κουζίνα	Συσκευασία	Τιμή	Μηνιαία ποσότητα	Μηνιαίο κόστος	Ετήσιο κόστος
Κουζίνα	1 τμχ	223,00 €	0,0167	3,72 €	44,69 €
Απορροφητήρας	1 τμχ	60,00 €	0,0069	0,41 €	4,96 €
Ψυγείο	1 τμχ	371,50 €	0,0042	1,56 €	18,72 €
Τραπεζί κουζίνας	1 τμχ	89,00 €	0,0042	0,37 €	4,48 €
Καρέκλες	1 τμχ	12,50 €	0,0049	0,06 €	0,73 €
Μιξεράκι blender	1 τμχ	16,50 €	0,0167	0,27 €	3,31 €
Σαλόνι					
Καναπές 3θέσιος	1 τμχ	255,00 €	0,0038	0,97 €	11,63 €
Τραπεζάκι σαλονιού	1 τμχ	35,00 €	0,0038	0,13 €	1,59 €
Τηλέοραση	1 τμχ	230,00 €	0,0056	1,29 €	15,45 €
Τραπεζάκι τηλεόρασης	1 τμχ	85,00 €	0,0038	0,32 €	3,87 €
Τηλεφωνική συσκευή	1 τμχ	9,90 €	0,0167	0,16 €	1,98 €
Υπνοδωμάτια					
Κρεβάτι	1 τμχ	125,00 €	0,0033	0,41 €	4,95 €
Κομοδίνα	1 τμχ	25,00 €	0,0033	0,08 €	0,99 €
Γραφείο	1 τμχ	89,00 €	0,0056	0,49 €	5,98 €
Καρέκλα γραφείου	1 τμχ	12,50 €	0,0119	0,15 €	1,78 €
Φωτιστικό	1 τμχ	4,95 €	0,0033	0,02 €	0,19 €
Βιβλιοθήκη-ραφιέρα	1 τμχ	55,00 €	0,0042	0,23 €	2,77 €
Καλαθάκι παιδικού γραφείου	1 τμχ	5,60 €	0,0056	0,03 €	0,37 €
Μαξιλάρια	1 τμχ	5,00 €	0,0167	0,08 €	1,00 €
Στρώματα	1 τμχ	129,00 €	0,0049	0,63 €	7,58 €
Μπάνιο					
Πλυντήριο	1 τμχ	239,00 €	0,0139	3,32 €	39,86 €
Σεσουάρ	1 τμχ	18,50 €	0,0139	0,26 €	3,08 €
Ηλεκτρική σκούπα	1 τμχ	49,00 €	0,0119	0,58 €	6,99 €
Σίδερο ατμού	1 τμχ	19,50 €	0,0139	0,27 €	3,25 €
Συνολικό κόστος				15,85 €	190,29 €

Πηγή: Προφορικές συνεντεύξεις, ίδιοι υπολογισμοί

Άρα το ετήσιο ελάχιστο κόστος για την ανανέωση βασικών προϊόντων που χρειάζεται ένα τετραμελές νοικοκυριό για τη διαβίωσή του ανέρχεται σε €1.180,20, και μηνιαία αγγίζει τα €98,26. Ο ομαδοποιημένος πίνακας των παραπάνω αποτελεσμάτων ανά κατηγορία είναι ο ακόλουθος.

Πίνακας 28: Συγκεντρωτικό κόστος αξιών χρήσης σχετιζόμενων με την κατοικία

	Μηνιαίο κόστος	Ετήσιο κόστος
Αναλώσιμα	77,52 €	930,30 €
Πάγια μικρής αξίας	4,97 €	59,61 €
Πάγια μεγάλης αξίας	15,85 €	190,29 €
Συνολικό κόστος	98,35 €	1.180,20 €

Αξίζει να αναφερθεί ότι ο συγκεκριμένος δείκτης θα μπορούσε να εξειδικευτεί και να εμπλουτιστεί ακόμη περισσότερο σε αντικείμενα που χρειάζεται ένα νοικοκυριό. Δεν θεωρήθηκε σκόπιμη στην παρούσα φάση μια πιο λεπτομερειακή εμβάθυνση και επέκταση στην καταγραφή και αποτίμηση και άλλων προϊόντων. Μια πρώτη εικόνα δόθηκε για το μηνιαίο και ετήσιο κόστος.

Επίσης, είναι σκόπιμο να γίνει αναφορά και σε νοικοκυριά άλλων μεγεθών.

Σε ό,τι αφορά το τριμελές και πενταμελές νοικοκυριό με παιδί ή παιδιά αντίστοιχα, θεωρείται ότι δεν υπάρχει μεγάλη απόκλιση από το ποσό των €98,26 μηνιαία. Κατ' αρχάς στις συνεντεύξεις υπήρχαν και άτομα που ανήκουν σε νοικοκυριά με ένα αλλά και με τρία παιδιά, των οποίων τα συμπεράσματα δεν παρέκκλιναν πολύ από αυτά των ατόμων που ανήκουν σε τετραμελή νοικοκυριά. Θεωρείται αφενός ότι δεν έχει κάποια ιδιαίτερη αξία στο δείκτη, αν προστεθεί ή αν αφαιρεθεί μία οδοντόβουρτσα, αφετέρου ότι δεν θα υπάρχει οικονομικά σημαντική φθορά των πάγιων διαρκών αξιών χρήσης με την προσθήκη ή αφαίρεση ενός παιδιού.

Εξάλλου ένα νοικοκυριό με μικρότερο παιδί έχει ανάγκη από αντικείμενα που δεν τα χρειάζεται ένα νοικοκυριό με παιδιά στην εφηβεία ή στην προεφηβεία όπως πάνες, ειδικό σαμπουάν, ειδικά καρεκλάκια, πιπίλες, μπιμπερό κ.λπ. Όπως, επίσης, ένα νοικοκυριό που αποτελείται από 4 μέλη, εκ των οποίων τα 3 είναι γυναίκες, έχει ανάγκη από επιπλέον αξίες χρήσης που μεταφράζονται σε μηνιαία έξοδα, σε σχέση πάντα με ένα αντίστοιχο αποτελούμενο από 3 άντρες, σε ό,τι αφορά πρώτα και κύρια τη σωματική υγιεινή. Όλα αυτά αποτυπώνουν υπαρκτές

ιδιαιτερότητες που δεν κρίθηκε σκόπιμο και οικονομικά σημαντικό να ληφθούν υπόψη στο δείκτη. Αυτό όμως εδραιώνει ακόμη περισσότερο την αρχική υπόθεση για τετραμελές νοικοκυριό ως νοικοκυριό αναφοράς, εφόσον το κόστος το οποίο αυτό αντιμετωπίζει συμβαδίζει και με τα κόστη που αντιστοιχούν σε 3μελές και 5μελές νοικοκυριό.

Η αρχική υπόθεση αφορά ένα νοικοκυριό που λειτουργεί ως τέτοιο, επί μακρόν. Με αυτή την υπόθεση, δεν συμπεριλαμβάνεται στη μελέτη το νεοσύστατο νοικοκυριό, π.χ. ενός νεαρού ζευγαριού που ξεκινά την κοινή ζωή του. Αυτό το ζευγάρι, για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα θα ξοδεύει περισσότερα, προσπαθώντας να εξοπλίσει το σπίτι του με τα απαραίτητα (πάγια διαρκή), πέρα από τα τρέχοντα (αναλώσιμα). Θεωρείται ότι η δαπάνη αυτή, την οποία το διμελές νοικοκυριό είναι υποχρεωμένο να κάνει, ισοσκελίζει το γεγονός ότι είναι νοικοκυριό με λιγότερα μέλη. Εξάλλου, μεγάλη μερίδα των αναγκαίων αξιών χρήσης σχετίζονται με την κατοικία και όχι με τον αριθμό των μελών της. Άρα και σε αυτή την περίπτωση τα €98,26 μηνιαία θεωρείται ότι καλύπτουν και την περίπτωση του διμελούς νοικοκυριού.

Τέλος, στο δείκτη δεν συμπεριλαμβάνονται πολλές αξίες χρήσης που θεωρούνται κοινωνικά αναγκαίες και αφορούν ντουλάπες, συρταριέρες κ.λπ. ή τραπεζομάντηλα, μαξιλαροθήκες, κουρτίνες, φωτιστικά κ.λπ. Αν συμπεριλαμβάνονταν, θα ανέβαζαν το μηνιαίο κόστος για όλα τα μεγέθη νοικοκυριών. Απ' την άλλη, σε ό,τι αφορά αντικείμενα της πρώτης κατηγορίας, θεωρείται ότι το αναγκαίο σπίτι καλύπτει την ανάγκη αποθηκευτικών χώρων, περιλαμβάνοντας εντοιχισμένες ντουλάπες ή άλλους παρόμοιους και αντίστοιχους με ντουλάπες αποθηκευτικούς χώρους.³¹ Σε ό,τι αφορά την άλλη κατηγορία, θεωρήσαμε ότι μια σειρά τέτοιου είδους αντικείμενα τα έχει κανείς αποκτήσει και ως οικογενειακό ή φιλικό δώρο π.χ. στο γάμο ή στο ξεκίνημα της συμβίωσης ενός ζευγαριού.

Η διαφοροποίηση ως προς τις ποσότητες, άρα και τα τελικά κόστη, διακρίνεται μόνο για το μονομελές νοικοκυριό που όμως και αυτό έχει τις ιδιαιτερότητές του, αλλά με έναν πρώτο υπολογισμό μπορεί να ειπωθεί ότι είναι μειωμένο κατά €15 μηνιαία, στα €83,35 μηνιαία άρα €1.000 ετήσια.

Παρακάτω παρατίθεται ένας ενδεικτικός πίνακας με μια πρώτη καταγραφή αυτών των αντικειμένων που θα μπορούσαν να εμπεριέχονται στο δείκτη, όπως

31. Παρ' όλο που κάτι τέτοιο δεν ισχύει για αρκετά σπίτια του λεκανοπεδίου.

προέκυψαν από τις συνεντεύξεις. Είναι αυτονόητο ότι, αν συμπεριλαμβάνονταν, θα ανέβαινε ακόμη περισσότερο το μηνιαίο κόστος του νοικοκυριού.

Πίνακας 29: Αξίες χρήσης που προτάθηκαν από τους ερωτώμενους αλλά δεν συμπεριλήφθησαν στην έρευνα

Επιπρόσθετες αξίες χρήσης που δεν συμπεριλήφθηκαν	
Πυρέξ	Λάμπες
Τάπερ αποθήκευσης φαγητού μεσαίο	Κατσαβίδι
Τάπερ αποθήκευσης φαγητού μικρό	Σφυράκι
Γκαζάκι καφέ	Φακός
Ανταλλακτικό για γκαζάκι	Μπαταρίες
Κεριά	Ψαλίδι
Αναπτήρες	Μίξερ χειρός
Σεντόνια	Τοστιέρα
Πετσέτες μπάνιου	Φίλτρο απορροφητήρα κουζίνας
Πετσέτες κουζίνας	Μολυβοθήκη
Κάλυμμα καναπέ	Ραδιόφωνο
Κάλυμμα κρεβατιού	Παπουτσοθήκη
Κάλυμμα στρώματος	Προφυλακτικά
Κουρτίνες	Υγρό απορρυπαντικό πλυντηρίου
Τραπεζομάντηλο	Ιώδιο
	Καλαθάκι φρούτων και λαχανικών

Πηγή: Προφορικές συνεντεύξεις

4.4 Πάγιες δαπάνες που σχετίζονται με την κατοικία

4.4.1 Ελληνική Ραδιοφωνία και Τηλεόραση

Η ΔΕΗ οφείλει να καταβάλλει στην ΕΡΤ ένα ποσό, το οποίο εισπράττει για αυτόν το λόγο από κάθε πελάτη της, δηλαδή για κάθε μετρητή ρεύματος που έχει εγκαταστήσει. Το ύψος του ποσού αυτού είναι πάγιο και ενιαίο πανελλαδικά, ενώ δεν εξαρτάται από καμιά άλλη μεταβλητή, όπως τετραγωνικά μέτρα κτίσμα-

τος, μέγεθος νοικοκυριού, περιοχή εγκατάστασης, παρά μόνο από την ύπαρξη παροχής ρεύματος.

Ανέρχεται στο ύψος των €50,88 ετησίως και καταβάλλεται στη ΔΕΗ επιμερισμένο αναλογικά με τις ημέρες αναφοράς του λογαριασμού της.

Συνεπώς, σε ό,τι αφορά τη μηνιαία χρέωση για κάθε Δήμο της έρευνας, για κάθε μέγεθος κατοικίας και νοικοκυριού, είναι €4,24.

4.4.2 Δημοτικά Τέλη - Δημοτικοί Φόροι

Τα Δημοτικά Τέλη και οι Δημοτικοί Φόροι (ΔΤ/ΔΦ) είχαν υπολογιστεί στο Λαμπρινίδης κ.ά. (2009). Εδώ επαναλαμβάνεται ο υπολογισμός τους με βάση τη νέα κατηγοριοποίηση του λεκανοπεδίου στις τρεις περιοχές που χρησιμοποιήθηκαν για τον υπολογισμό του ενοικίου, (με τη συντομογραφία Π1, Π2, Π3, για τα Χαμηλά, Μεσαία & Υψηλά και Αθήνα, αντίστοιχα). Οι παρατηρήσεις ΔΤ/ΔΦ δεν κρίθηκε σκόπιμο να ανανεωθούν, καθώς δεν αλλάζουν γενικά τόσο σύντομα (Πίνακας 30).

Η επεξεργασία των στοιχείων θα γίνει και εδώ, όπως και στο κεφάλαιο της κατοικίας σε δύο τμήματα:

- αρχικά, για το σύνολο των περιοχών και
- στη συνέχεια ανά περιοχή.

Η μέθοδος που ακολουθείται ώστε να εξαχθούν συγκεκριμένοι δείκτες ανά περιοχή είναι να σταθμιστούν τα επιμέρους Δημοτικά Τέλη και οι Φόροι με τον πληθυσμό που κατοικεί στον κάθε Δήμο της περιοχής, ώστε να προκύψουν σταθμισμένοι ΔΤ και ΔΦ. Όπως παρατηρείται και στους παρακάτω πίνακες, που αναφέρουν τα πληθυσμιακά στοιχεία από κάθε περιφέρεια, περιοχές με υψηλά ΔΤ και ΔΦ, π.χ. Π2 και Αθήνα, έχουν λιγότερο πληθυσμό από το Π1. Το ίδιο ισχύει και για την περίπτωση όπου Δήμοι με υψηλά ΔΤ και ΔΦ έχουν πολλούς κατοίκους και το αντίστροφο. Από τα παραπάνω επιβεβαιώνεται ότι η επιλογή σταθμισμένου μέσου είναι η καταλληλότερη.

Να αναφέρουμε ότι για το Δήμο Αγ. Αναργύρων, που έχει δύο διαφορετικά ΔΤ ανάλογα με τα τ.μ. της κατοικίας, χρησιμοποιήσαμε τον μέσο όρο των 1,27€/τ.μ. για όλες τις περιπτώσεις τ.μ.

Πίνακας 30: Δημοτικά Τέλη και Δημοτικοί Φόροι ανά Δήμο (€/τ.μ.)

Χαμηλά	ΔΤ	ΔΦ	Μεσαία & Υψηλά	ΔΤ	ΔΦ
Καματερό	1,10	0,10	Χαϊδάρι	1,17	0,19
Αγία Βαρβάρα	1,19	0,11	Ελληνικό	0,86	0,11
Πετρούπολη	1,18	0,10	Αργυρούπολη	1,16	0,13
Ίλιον (Νέα Λιόσια)	1,28	0,09	Άλιμος	1,76	0,31
Άγιοι Ανάργυροι			Ηλιούπολη	1,37	0,17
έως 80 τ.μ.	1,25	0,21	Νέα Σμύρνη	1,50	0,25
από 81 τ.μ. και πάνω	1,30		Μελίσσια	2,23	0,67
Περιστέρι	1,26	0,21	Βριλήσσια	1,94	0,35
Ταύρος	1,02	0,14	Αγία Παρασκευή	1,51	0,36
Μοσχάτο	1,28	0,22	Πεύκη	1,70	0,24
Νέα Φιλαδέλφεια	1,93	0,16	Χαλάνδρι	1,32	0,28
Νέα Χαλκηδόνα	1,32	0,26	Νέο Ηράκλειο	1,76	1,06
Αιγάλεω	1,17	0,19	Νέο Ψυχικό	1,71	0,49
Αχαρνάι	1,05	0,18	Παπάγου	2,35	0,29
Ζεφύρι	0,90	0,10	Χολαργός	1,80	0,18
Άνω Λιόσια	0,97	0,10	Παλλήνη	1,07	0,24
Πέραμα	1,16	0,05	Γέρακας	1,46	0,33
Κορυδαλλός	1,48	0,12	Γλυκά Νερά	1,16	0,20
Κερατσίνι	1,63	0,11	Γλυφάδα	1,45	0,22
Άγιος Ιωάννης Ρέντη	1,43	0,34	Παλαιό Φάληρο	1,11	0,13
Νίκαια	1,38	0,09	Βουλιαγμένη	2,20	0,17
Δραπετσώνα	1,55	0,10	Βάρη	1,52	0,19
Γαλάτσι	1,42	0,18	Βούλα	1,52	0,15
Νέα Ιωνία	1,57	0,27	Πεντέλη	2,45	0,65
Μεταμόρφωση	1,16	0,19	Εκάλη	2,48	0,19
Δάφνη	1,25	0,10	Νέα Πεντέλη	2,45	0,65
Βύρωνας	1,31	0,24	Ψυχικό	2,36	0,53
Υμηττός	1,44	0,15	Λυκόβρυση	1,27	0,45
Καλλιθέα	1,33	0,16	Νέα Ερυθραία	1,32	0,38
Καισαριανή	1,61	0,30	Φιλοθέη	2,60	0,23
Ζωγράφου	1,80	0,19	Μαρούσι	2,85	0,35
Ανθούσα	0,73	0,18	Κηφισιά	1,39	0,27
Πειραιάς	2,11	0,18	Άγιος Στέφανος	0,95	0,18
Άγιος Δημήτριος	1,27	0,19	Κοινότητα Άνοιξης	1,62	0,58
			Κοινότητα Διονύσου	1,29	0,25
			Κοινότητα Ροδόπολης	1,35	0,19
			Κοινότητα Θρακομακεδόνων	1,73	0,22
Δήμος Αθηναίων	ΔΤ	ΔΦ	Κοινότητα Δροσιάς	1,86	0,00
Δήμος Αθηναίων	1,65	0,33	Κοινότητα Σταμάτας	1,12	0,00
			Κοινότητα Κρυονερίου	0,87	0,17

Ορίζουμε τη μεταβλητή «Συνολικές Δημοτικές Επιβαρύνσεις», η οποία είναι το άθροισμα των ΔΤ και ΔΦ.

Πίνακας 31: Τύπος Συνολικών Δημοτικών Επιβαρύνσεων

$$\text{Συνολικές Δημοτικές Επιβαρύνσεις} = \text{Δημοτικά Τέλη} + \text{Δημοτικοί Φόροι}$$

4.4.2.1 Ενιαία επεξεργασία όλων των περιοχών

Σε αυτή την ενότητα θα επεξεργάζονται ενιαία όλες οι περιοχές της έρευνας, καταλήγοντας σε έναν συνολικό δείκτη και για τους 73 Δήμους και Κοινότητες.

Πίνακας 32: Σταθμισμένος Δημοτικός Φόρος και Δημοτικά Τέλη για το σύνολο των Δήμων

	Πληθυσμός	ΔΤ €/τ.μ.	ΔΦ €/τ.μ.	Συνολικές δημοτικές επιβαρύνσεις
Σύνολο Περιοχών	3.419.520	1,53	0,24	1,77

Σημασία έχει να σταθεί κανείς πιο συγκεκριμένα στο κόστος για κάθε περίπτωση νοικοκυριού και αυτό δίνεται στον επόμενο πίνακα.

Πίνακας 33: Ετήσιο και μηνιαίο κόστος δημοτικών επιβαρύνσεων, σε ευρώ, ανά μέγεθος νοικοκυριού στο σύνολο των περιοχών

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5	6	7	8
μ.ο. (τ.μ.)	30,00	47,00	66,00	84,00	103,00	123,00	143,00	164,00
Ετήσιο κόστος (€)	53,12	83,23	116,87	148,74	182,39	217,80	253,22	290,41
Μηνιαίο Κόστος (€)	4,43	6,94	9,74	12,40	15,20	18,15	21,10	24,20

4.4.2.2 Επεξεργασία ανά περιοχή

Σε αυτή την ενότητα εξετάζονται με την ίδια λογική τα Δημοτικά Τέλη και οι Δημοτικοί Φόροι ανά διαμέρισμα. Τα αποτελέσματα φαίνονται στους παρακάτω πίνακες.

Πίνακας 34: Σταθμισμένοι Δημοτικοί Φόροι και Δημοτικά Τέλη ανά διαμέρισμα

	Πληθυσμός	ΔΤ €/τ.μ.	ΔΦ €/τ.μ.	Συνολικές δημοτικές επιβαρύνσεις
Χαμηλά	1.627.859	1,43	0,17	1,59
Μεσαία & Υψηλά	1.035.009	1,59	0,30	1,90
Αθήνα	756.652	1,65	0,33	1,98
Σύνολο Περιοχών	3.419.520	1,53	0,24	1,77

Εδώ παρατηρείται ότι η Αθήνα έχει αισθητά πιο αυξημένους ΔΦ/ΔΤ σε σχέση με το Π1, ενώ την ακολουθεί το Π2. Σχεδόν στο μισό είναι οι ΔΦ που καλούνται να πληρώσουν τα νοικοκυριά του Π1 σε σχέση με την υπόλοιπα. Επίσης, παρότι ο Πειραιάς θεωρείται κατά βάση λαϊκός Δήμος, είναι 10ος πιο ακριβός σε ΔΤ/ΔΦ από το σύνολο των 73 Δήμων και Κοινοτήτων. Το γεγονός όμως ότι είναι ενταγμένος σε μια περιφέρεια με Δήμους με κατά βάση οικονομικότερα ΔΤ/ΔΦ έχει ως αποτέλεσμα να μην οδηγεί σε τάση αύξησης του συνόλου της περιφέρειας που ανήκει. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει την ορθότητα της στάθμισης και της κατηγοριοποίησης που ακολουθήθηκε.

Πίνακας 35: Ετήσιο κόστος (σε €) δημοτικών επιβαρύνσεων ανά αναγκαία τ.μ. κατοικίας, κατηγοριών νοικοκυριών και περιφέρεια

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5	6	7	8
Αθήνα								
μ.ο. τ.μ.	30,00	47,00	66,00	82,00	104,00	122,00	143,00	160,00
Κόστος (σε €)	59,40	93,06	130,68	162,36	205,92	241,56	283,14	316,80
Χαμηλά								
μ.ο. τ.μ.	30,00	47,00	66,00	84,00	102,00	123,00	142,00	165,00
Κόστος (σε €)	48,00	75,20	105,60	134,40	163,20	196,80	227,20	264,00
Μεσαία & Υψηλά								
μ.ο. τ.μ.	29,00	48,00	66,00	85,00	105,00	122,00	143,00	164,00
Κόστος (σε €)	54,81	90,72	124,74	160,65	198,45	230,58	270,27	309,96

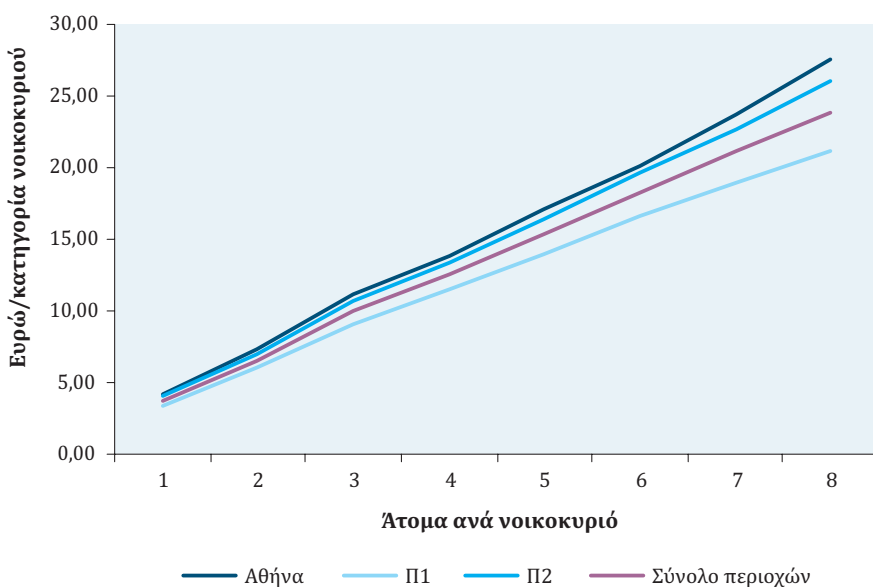
Παρακάτω, στον Πίνακα 36, πέρα από την αναγωγή που γίνεται σε μηνιαία βάση, κρίνεται σκόπιμο να δοθούν και συγκεντρωτικά τα αποτελέσματα από όλες τις περιοχές, ώστε να μπορεί κανείς με μια πρώτη ματιά να οδηγηθεί σε κάποια συμπεράσματα.

Επιπρόσθετα παρουσιάζεται το Διάγραμμα 12 το οποίο απεικονίζει για κάθε διαμέρισμα χωριστά, καθώς και για όλες τις περιοχές μαζί, όλες τις περιπτώσεις κόστους από τα ΔΤ και τους ΔΦ ανά μέγεθος νοικοκυριού.

Πίνακας 36: Μηνιαίο κόστος δημοτικών επιβαρύνσεων ανά μέγεθος νοικοκυριού και περιφέρεια

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5	6	7	8
Αθήνα								
μ.ο. τ.μ.	30,00	47,00	66,00	82,00	104,00	122,00	143,00	160,00
Κόστος (σε €)	4,95	7,76	10,89	13,53	17,16	20,13	23,60	26,40
Χαμηλά								
μ.ο. τ.μ.	30,00	47,00	66,00	84,00	102,00	123,00	142,00	165,00
Κόστος (σε €)	4,00	6,27	8,80	11,20	13,60	16,40	18,93	22,00
Μεσαία & Υψηλά								
μ.ο. τ.μ.	29,00	48,00	66,00	85,00	105,00	122,00	143,00	164,00
Κόστος (σε €)	4,57	7,56	10,40	13,39	16,54	19,22	22,52	25,83
Σύνολο Περιοχών								
μ.ο. τ.μ.	30,00	47,00	66,00	84,00	103,00	123,00	143,00	164,00
Κόστος (σε €)	4,43	6,94	9,74	12,40	15,20	18,15	21,10	24,20

Διάγραμμα 12: Κόστος μηνιαίων δημοτικών επιβαρύνσεων ανά μέγεθος νοικοκυριού

4.4.3 Τέλος Ακίνητης Περιουσίας

Μια ακόμη επιβάρυνση που ισχύει για όλα τα νοικοκυριά, η οποία περιέχεται στο λογαριασμό της ΔΕΗ και συνδέεται με την κατοικία, είναι και το Τέλος Ακίνητης Περιουσίας (ΤΑΠ). Υπενθυμίζουμε ότι ο γενικός μαθηματικός τύπος είναι ο εξής:

Πίνακας 37: Τύπος υπολογισμού ΤΑΠ

$$\text{ΤΑΠ} = (\text{τ.μ. κατοικίας}) \cdot (\text{τιμή ζώνης}) \cdot (\text{παλαιότητα κατοικίας}) \cdot (\text{συντελεστή ΤΑΠ})$$

Το αντιπροσωπευτικότερο μέτρο ΤΑΠ είναι τα €20 για 45 τ.μ. κατοικίας ετησίως, όπως είχε προκύψει από το Λαμπρινίδης κ.ά. (2009).

Άρα, βάσει των παραπάνω, καταλήγουμε στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 38: Μηνιαίο κόστος ΤΑΠ ανά αναγκαία τετραγωνικά ανά νοικοκυριό

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5	6	7	8
Αθήνα								
μ.ο. τ.μ.	30,00	47,00	66,00	82,00	104,00	122,00	143,00	160,00
Κόστος (σε €)	1,11	1,74	2,44	3,03	3,85	4,51	5,29	5,92
Π1								
μ.ο. τ.μ.	30,00	47,00	66,00	84,00	102,00	123,00	142,00	165,00
Κόστος (σε €)	1,11	1,74	2,44	3,11	3,77	4,55	5,25	6,11
Π2								
μ.ο. τ.μ.	29,00	48,00	66,00	85,00	105,00	122,00	143,00	164,00
Κόστος (σε €)	1,07	1,78	2,44	3,15	3,89	4,51	5,29	6,07
Σύνολο Περιοχών								
μ.ο. τ.μ.	30,00	47,00	66,00	84,00	103,00	123,00	143,00	164,00
Κόστος (σε €)	1,11	1,74	2,44	3,11	3,81	4,55	5,29	6,07

Φτάνοντας στο τέλος της ανάλυσης για το κόστος που καλείται να πληρώσει ένα νοικοκυριό μέσω του λογαριασμού της ΔΕΗ σε τρίτους φορείς, παρατίθεται ο παρακάτω συνοπτικός πίνακας με τα συνολικά κόστη, στο σύνολο των περιοχών του λεκανοπεδίου Αττικής, αλλά και ανά περιοχή.

Πίνακας 39: Πάγιες δαπάνες ανά περιοχή και συνολικά

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5	6	7	8
Αθήνα								
τ.μ.	30,00	47,00	66,00	82,00	104,00	122,00	143,00	160,00
ΕΡΤ	4,24	4,24	4,24	4,24	4,24	4,24	4,24	4,24
ΔΤ/ΔΦ	4,95	7,76	10,89	13,53	17,16	20,13	23,60	26,40
ΤΑΠ	1,11	1,74	2,44	3,03	3,85	4,51	5,29	5,92
Σύνολο	10,30	13,73	17,57	20,80	25,25	28,88	33,13	36,56
Π1								
τ.μ.	30,00	47,00	66,00	84,00	102,00	123,00	142,00	165,00
ΕΡΤ	4,24	4,24	4,24	4,24	4,24	4,24	4,24	4,24
ΔΤ/ΔΦ	4,00	6,27	8,80	11,20	13,60	16,40	18,93	22,00
ΤΑΠ	1,11	1,74	2,44	3,11	3,77	4,55	5,25	6,11
Σύνολο	9,35	12,25	15,48	18,55	21,61	25,19	28,43	32,35
Π2								
τ.μ.	29,00	48,00	66,00	85,00	105,00	122,00	143,00	164,00
ΕΡΤ	4,24	4,24	4,24	4,24	4,24	4,24	4,24	4,24
ΔΤ/ΔΦ	4,57	7,56	10,40	13,39	16,54	19,22	22,52	25,83
ΤΑΠ	1,07	1,78	2,44	3,15	3,89	4,51	5,29	6,07
Σύνολο	9,88	13,58	17,08	20,77	24,66	27,97	32,05	36,14
Σύνολο								
τ.μ.	30,00	47,00	66,00	84,00	103,00	123,00	143,00	164,00
ΕΡΤ	4,24	4,24	4,24	4,24	4,24	4,24	4,24	4,24
ΔΤ/ΔΦ	4,43	6,94	9,74	12,40	15,20	18,15	21,10	24,20
ΤΑΠ	1,11	1,74	2,44	3,11	3,81	4,55	5,29	6,07
Σύνολο	9,78	13,91	18,42	22,74	27,25	31,94	36,63	41,51

5. Διατροφή

Μέσω της τροφής τα άτομα εξασφαλίζουν την απαραίτητη ενέργεια προκειμένου να αντεπεξέλθουν στις απαιτήσεις της καθημερινότητας, είτε αυτές είναι η εργασία είτε είναι το διάβασμα είτε οποιαδήποτε άλλη φυσική ή πνευματική δραστηριότητα. Οι διατροφικές ανάγκες, ωστόσο, δεν είναι όμοιες. Αντίθετα, ποικίλλουν ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε ατόμου και, φυσικά, με την κοινωνία στην οποία αυτό είναι ενταγμένο. Η ηλικία, το φύλο, το βάρος, τα επίπεδα φυσικής άσκησης από τη μια, και ο πολιτισμός, το κλίμα, η διαθεσιμότητα του κάθε τόπου σε τροφή από την άλλη, είναι παράγοντες που επηρεάζουν τις διατροφικές ανάγκες και συνήθειες ενός λαού.

Ακριβώς επειδή η διατροφή, και ιδιαίτερα η ισορροπημένη διατροφή, έχει αποδειχθεί ότι παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στη διατήρηση της καλής υγείας και κατ' επέκταση στην ύπαρξη μιας ζωντανής κοινωνίας, τα μέλη της οποίας μπορούν να εργάζονται και να παράγουν πλούτο, τα περισσότερα κράτη έχουν θεσπίσει συγκεκριμένες διατροφικές οδηγίες που απευθύνονται στους πολίτες τους. Οι αρμόδιοι φορείς ανά κράτος, έχοντας λάβει υπόψη τις ιδιαιτερότητες της εκάστοτε κοινωνίας, στοχεύουν με τον τρόπο αυτό να ενημερώσουν τον πληθυσμό σχετικά με την ποσότητα και την ποιότητα της τροφής που πρέπει να προσλαμβάνει σε καθημερινή βάση προκειμένου να διατηρείται υγιής. Με τι πρέπει δηλαδή να τρέφεται κάποιος, ώστε να απομακρύνει τον κίνδυνο θνησιμότητας ή την πιθανότητα να προσβληθεί από νοσήματα όπως είναι ο καρκίνος, τα καρδιαγγειακά νοσήματα, το Alzheimer κ.ο.κ.

Έτσι, η διατροφή, ως μια καθημερινή ανάγκη που συμβάλλει στην καλή υγεία, ακολουθεί τα άτομα σε όλη την πορεία της ζωής τους επιβαρύνοντας το νοικοκυριό με ένα πάγιο έξοδο που μεταβάλλεται ανάλογα με τα άτομα που το απαρτίζουν. Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, στόχος είναι, αφού προσδιοριστεί το τι πρέπει να περιλαμβάνει σε ατομικό επίπεδο το ενδεικτικό διαιτολόγιο ενός ενήλικα, ενός εφήβου ή ενός παιδιού σε μηνιαία βάση, να γίνει η αναγωγή σε

μονομελές, διμελές, τριμελές και τετραμελές νοικοκυριό και να οριστεί ποιο είναι το αντίστοιχο καλάθι και το χρηματικό του κόστος.

Στην Ελλάδα, αντίστοιχη έκθεση συντάχθηκε μετά από απόφαση του Ανώτατου Ειδικού Επιστημονικού Συμβουλίου Υγείας (ΑΕΕΣΥ) από το Εργαστήριο Υγιεινής και Επιδημιολογίας της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, με σκοπό την αναφορά στις ανάγκες των κατά τεκμήριο υγιών ενηλίκων. Στην έκθεση αυτή συνοψίζονται οι διατροφικές οδηγίες σε επίπεδο τροφίμων για τους Έλληνες, έχοντας λάβει υπόψη τις ενδείξεις που έχουν προκύψει από σχετικές μελέτες στον πληθυσμό αυτό.

Οι διατροφικές οδηγίες συνηθίζεται να απεικονίζονται υπό τη μορφή πυραμίδας. Στη βάση της πυραμίδας αναφέρονται τα τρόφιμα που θα πρέπει να καταναλώνονται πολύ συχνά, ενώ φτάνοντας προς την κορυφή βρίσκουμε τα τρόφιμα που θα πρέπει να καταναλώνονται λιγότερο συχνά ή και σπάνια. Στη διατροφική πυραμίδα δίνονται συχνότητες κατανάλωσης όπου η καθεμιά ισοδυναμεί με μια πρότυπη μικρομερίδα κατανάλωσης³², κατά το αγγλοσαξονικό “serving”. Έχει λοιπόν καθοριστεί ότι θα πρέπει να καταναλώνονται ημερησίως 22-23 μικρομερίδες ενταγμένες σε τρία ή τέσσερα γεύματα.

Οι ειδικοί υποστηρίζουν ότι ο υπολογισμός της ενέργειας που προσλαμβάνει ένα άτομο δεν είναι απαραίτητο να υπολογίζεται σε θερμίδες, τη στιγμή μάλιστα που κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό να γίνει με ασφάλεια από τους ίδιους τους καταναλωτές. Γι’ αυτό, στη σχετική έκθεση, έχουν οριστεί τα γραμμάρια που αντιστοιχούν σε μία μικρομερίδα ανά τύπο τροφής και τα οποία αποτυπώνονται αναλυτικά στον παρακάτω πίνακα. Στην τελευταία στήλη έχει υπολογιστεί η ποσότητα της κάθε τροφής προτού μαγειρευτεί. Πληροφορίες σχετικά με την απώλεια ή την αύξηση βάρους, ανά τύπο τροφής, συλλέχθηκαν μέσα από συνεντεύξεις με διατροφολόγους και επαγγελματίες στο χώρο της εστίασης.

Στη διατροφική πυραμίδα, που έχει συνταχθεί για τον ελληνικό πληθυσμό, αποδίδονται σχηματικά οι τροφές που συμβουλεύουν ο ειδικός να λαμβάνουν οι Έλληνες, ώστε να παραμένουν υγιείς. Σε αυτή υπάρχει ποικιλία τροφών, έτσι ώστε να ελαχιστοποιείται η πιθανότητα έλλειψης κάποιου σημαντικού θρεπτι-

32. Μια μικρομερίδα είναι περίπου το μισό της μερίδας, όπως αυτή καθορίζεται από τις ελληνικές αγορανομικές διατάξεις. Πρόκειται δηλαδή για το μισό περίπου της μερίδας εστιατορίου.

κού συστατικού, γεγονός το οποίο μπορεί να βλάψει τον οργανισμό. Έτσι, δεν αρκεί κάποιος να έχει πρόσβαση σε τροφή γενικά. Μπορεί γενικά η λήψη τροφής να εξασφαλίσει πρόσκαιρα την επιβίωση, όμως μόνο η ισορροπημένη και σωστή διατροφή μπορεί να συμβάλει στη μακροζωία. Μια ισορροπημένη, βέβαια, διατροφή, δεν είναι ο μόνος παράγοντας διατήρησης της υγείας, επισημαίνουν οι ειδικοί. Παραμένει ωστόσο ένας από τους πλέον καθοριστικούς παράγοντες ιδιαίτερα όταν συνοδεύεται από σωματική άσκηση διάρκειας 30 περίπου λεπτών την ημέρα.

Πίνακας 40: Αντιστοιχίες ανά μικρομερίδα διαφορετικών τύπων τροφής

Τύπος τροφής σε μικρομερίδα	Ποσότητα μικρομερίδας σε γραμμάρια	Ποσότητα μικρομερίδας σε μονάδες	Ποσότητα μικρομερίδας σε φλιτζάνια τσαγιού	Ποσότητα μικρομερίδας σε γραμμάρια, ωμή
Ψωμί	25 g			
Πατάτες	100 g		½ φλιτζάνι τσαγιού	135 g
Ρύζι ή ζυμαρικά	50-60 g			30-40g
Ωμά φυλλώδη λαχανικά ή τα υπόλοιπα λαχανικά είτε μαγειρεμένα είτε ψιλοκομμένα	100 g		1 φλιτζάνι τσαγιού	
Μήλο	80 g	1		
Πορτοκάλι	100 g	1		
Μπανάνα	60 g	1		
Πεπόνι ή καρπούζι	200 g			350 g (ακαθάριστα)
Σταφύλια	30 g			
Γάλα ή γιαούρτι	225 g		1 φλιτζάνι τσαγιού	
Τυρί	30 g			
Αυγό		1		
Άπαχο κρέας ή ψάρι μαγειρεμένο	60 g			90 g κόκκινο κρέας / 110 g κοτόπουλο ή ψάρι
Ξηρά φασόλια μαγειρεμένα	100 g		1 φλιτζάνι τσαγιού	50 g

Πηγή: Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας, *Διατροφικές Οδηγίες για Ενήλικες στην Ελλάδα*, 1999, σελ. 620-621

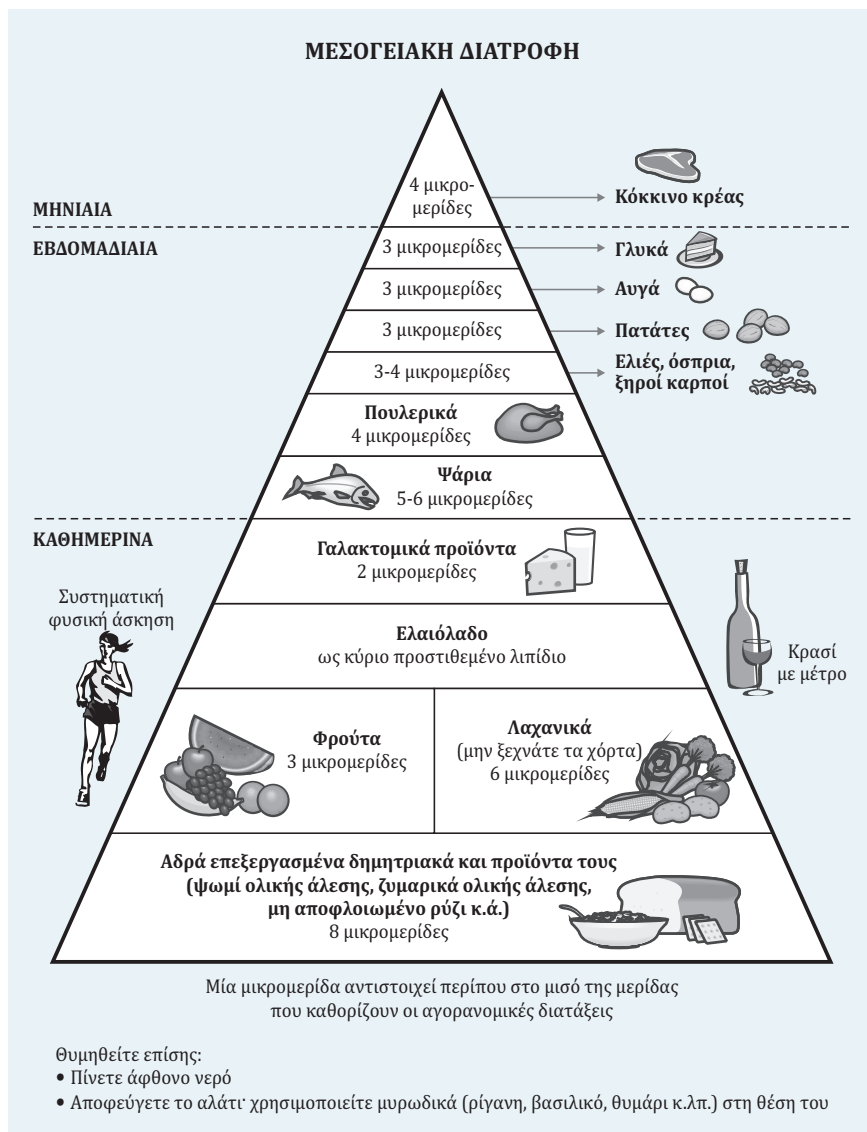
Οι οδηγίες που απεικονίζονται στην προτεινόμενη πυραμίδα, όπως παρουσιάζεται στο επόμενο διάγραμμα, στηρίζονται στο μεσογειακό διατροφικό πρότυπο, το οποίο αποδεδειγμένα συμβάλλει στην αύξηση του προσδόκιμου επιβίωσης, ενώ παράλληλα περιέχουν τροφές οι οποίες είναι οικονομικά προσιτές. «Το γεγονός ότι η παραδοσιακή ελληνική διατροφή προσεγγίζει σημαντικά την πρότυπη διατροφή επιτρέπει τη λύση της διαμάχης που υφίσταται μεταξύ δύο αντιπαρατιθέμενων σχολών: αυτής που υποστηρίζει ότι οι διατροφικές οδηγίες θα πρέπει να επικεντρώνεται στην ιδανική διατροφή και αυτής που υποστηρίζει ότι θα πρέπει να στοχεύουν σε εφικτές διατροφικές αλλαγές».³³

Στην παρακάτω πυραμίδα απεικονίζονται οι διατροφικές συστάσεις προς τον ελληνικό πληθυσμό. Αυτές απευθύνονται σε άτομα ηλικίας 15 ετών και πάνω, αλλά και σε έγκυες. Τα παιδιά (θεωρώντας ως μια μέση ηλικία τα 8 έτη), μπορούν να συμπεριληφθούν και αυτά στο συγκεκριμένο σχήμα, με μια μείωση στην προσλαμβανόμενη ποσότητα της τάξεως του 20-30% (Διάγραμμα 13).

Λαμβάνοντας υπόψη τις ελληνικές συνήθειες και ιδιαίτερα το ποιες τροφές εμφανίζονται να έχουν τη μεγαλύτερη κατανάλωση από τον ελληνικό πληθυσμό και πάντοτε με τη σύμφωνη γνώμη των ειδικών, επιλέξαμε ανά κατηγορία τις πιο οικονομικές τροφές οι οποίες, παράλληλα, είναι και αντιπροσωπευτικές. Στη βάση της πυραμίδας όπου βρίσκονται τα δημητριακά και τα προϊόντα τους, βρίσκουμε το ψωμί ολικής άλεσης, τις φρυγανιές, τα μακαρόνια, το ρύζι, και τις νιφάδες καλαμποκιού (δημητριακά έτοιμα προς κατανάλωση τύπου corn flakes). Στα φρούτα περιλαμβάνονται πορτοκάλια και μήλα το χειμώνα, και ροδάκινα το καλοκαίρι. Στα λαχανικά: ντομάτες, αγγούρια, μαρούλι, κουνουπίδι, χόρτα (π.χ. ραδίκια) και κολοκύθια. Όσον αφορά το ελαιόλαδο, υπολογίστηκαν 15 γραμμάρια στο μαγείρεμα (που ισοδυναμούν με 1 κουταλιά της σούπας) και 15 γραμμάρια σκέτο στο μεσημεριανό και την ίδια ποσότητα στο βραδινό. Συνολικά δηλαδή κάθε άτομο θα καταναλώνει 60 γραμμάρια λάδι την ημέρα. Οι δύο μικρομερίδες γάλακτος αποτελούνται από γάλα και γιαούρτι. Στα ψάρια περιλαμβάνονται η γόπα, η σαρδέλα και ο γαύρος. Στα πουλερικά: κοτόπουλο, αγορασμένο ολόκληρο, χωρίς δηλαδή να γίνεται επιλογή σε μπούτι ή στήθος και χωρίς να αγοράζεται τεμαχισμένο. Στα όσπρια: φακές και φασόλια. Στα γλυκά: κέικ. Και τέλος, στο κόκκινο κρέας περιλαμβάνεται το χοιρινό και το μοσχάρι.

33. Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας (1999, σελ. 620).

Διάγραμμα 13: Πυραμίδα μεσογειακής διατροφής

Πηγή: Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας (1999), *Διατροφικές Οδηγίες για Ενήλικες στην Ελλάδα*

Στη βάση της παραπάνω επιλογής, μπορεί κανείς να προχωρήσει στη σύνθεση ενός ενδεικτικού εβδομαδιαίου διαιτολογίου. Οι μερίδες είναι υπολογισμένες σε γραμμάρια είτε μαγειρεμένης είτε έτοιμης προς κατανάλωση τροφής.

Πίνακας 41: Ατομικό ενδεικτικό εβδομαδιαίο διαιτολόγιο

ΔΕΥΤΕΡΑ	ΤΡΙΤΗ	ΤΕΤΑΡΤΗ	ΠΕΜΠΤΗ
Πρωί: 1 φλιτζάνι του τσαγιού γάλα, 60 γρ. νιφάδες καλαμποκιού, 2 πορτοκάλια (200 γρ.)	Πρωί: 1 φλιτζάνι του τσαγιού γάλα, 60 γρ. νιφάδες καλαμποκιού, 2 πορτοκάλια (200 γρ.)	Πρωί: 1 φλιτζάνι του τσαγιού γάλα, 60 γρ. νιφάδες καλαμποκιού, 2 πορτοκάλια (200 γρ.)	Πρωί: 1 φλιτζάνι του τσαγιού γάλα, 60 γρ. νιφάδες καλαμποκιού, 2 πορτοκάλια (200 γρ.)
Δεκατιανό: 1 κομμάτι κέικ (30 γρ)	Δεκατιανό: 2 φρυγανιές ολικής άλεσης, 1 ντομάτα (100 γρ.)	Δεκατιανό: 2 φρυγανιές ολικής άλεσης, 1 ντομάτα (100 γρ.)	Δεκατιανό: 1 κομμάτι κέικ (30 γρ)
Μεσημέρι: 1 φέτα ψωμί ολικής άλεσης (25 γρ.), 100 γρ. μακαρόνια, σάλτσα (χυμός από ντομάτα 100 γρ. & 15 γρ. λάδι), σαλάτα (100 γρ. ντομάτα, 100 γρ. αγγούρι)	Μεσημέρι: 2 φέτες ψωμί ολικής άλεσης (25 γρ. / φέτα), 120 γρ. κοτόπουλο, 100 γρ. πατάτες, σαλάτα (100 γρ. ντομάτα, 100 γρ. αγγούρι)	Μεσημέρι: 2 φέτες ψωμί ολικής άλεσης (25 γρ. / φέτα), 120 γρ. σαρδέλες / γόπα, 100 γρ. πατάτες, 200 γρ. χόρτα (ραδίκια)	Μεσημέρι: 2 φέτες ψωμί ολικής άλεσης (25 γρ. / φέτα), 2 αυγά, 100 γρ. πατάτες, σαλάτα (100 γρ. ντομάτα, 100 γρ. αγγούρι, 100 γρ. μαρούλι)
Απόγευμα: 1 μήλο / ροδάκινο (80 γρ.), 1 φλιτζάνι του τσαγιού γιαούρτι	Απόγευμα: 1 μήλο / ροδάκινο (80 γρ.), 1 φλιτζάνι του τσαγιού γιαούρτι, 1 φρυγανιά ολικής άλεσης	Απόγευμα: 1 μήλο / ροδάκινο (80 γρ.), 1 φλιτζάνι του τσαγιού γιαούρτι, 1 φρυγανιά ολικής άλεσης	Απόγευμα: 1 μήλο (80 γρ.), 1 φλιτζάνι του τσαγιού γιαούρτι, 2 φρυγανιές ολικής άλεσης
Βραδινό: 1 φέτα ψωμί ολικής άλεσης (25 γρ.), 100 γρ. μακαρόνια, σάλτσα (χυμός από ντομάτα 100 γρ.), σαλάτα (100 γρ. ντομάτα, 100 γρ. αγγούρι)	Βραδινό: 1 φέτα ψωμί ολικής άλεσης (25 γρ.), σαλάτα (100 γρ. ντομάτα, 100 γρ. αγγούρι)	Βραδινό: 1 φέτα ψωμί ολικής άλεσης (25 γρ. / φέτα), 120 γρ. σαρδέλες / γόπα, 200 γρ. χόρτα (ραδίκια), 100 γρ. κολοκύθια	Βραδινό: 2 φέτες ψωμί ολικής άλεσης (25 γρ. / φέτα), 120 γρ. γαύρος, σαλάτα (100 γρ. ντομάτα, 100 γρ. αγγούρι, 100 γρ. μαρούλι)
ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ	ΣΑΒΒΑΤΟ	ΚΥΡΙΑΚΗ	Πρόσθετες συστάσεις
Πρωί: 1 φλιτζάνι του τσαγιού γάλα, 60 γρ. νιφάδες καλαμποκιού, 2 πορτοκάλια (200 γρ.)	Πρωί: 1 φλιτζάνι του τσαγιού γάλα, 60 γρ. νιφάδες καλαμποκιού, 2 πορτοκάλια (200 γρ.)	Πρωί: 1 φλιτζάνι του τσαγιού γάλα, 60 γρ. νιφάδες καλαμποκιού, 2 πορτοκάλια (200 γρ.)	ΛΑΔΙ: καθημερινά 30 γρ. λάδι στο μαγείρεμα και 30 γρ. λάδι ωμό στη σαλάτα
Δεκατιανό: 1 κομμάτι κέικ (30 γρ.)	Δεκατιανό: 2 φρυγανιές ολικής άλεσης, 1 ντομάτα (100 γρ.)	Δεκατιανό: 2 φρυγανιές ολικής άλεσης, 1 ντομάτα (100 γρ.)	
Μεσημέρι: 1 φέτα ψωμί ολικής άλεσης (25 γρ.), 60 γρ. χοιρινό ή μοσχάρι, 100 γρ. ρύζι, σαλάτα (100 γρ. ντομάτα, 100 γρ. αγγούρι, 100 γρ. μαρούλι)	Μεσημέρι: 2 φέτες ψωμί ολικής άλεσης (25 γρ. / φέτα), 200 γρ. φακές, σαλάτα (100 γρ. ντομάτα, 100 γρ. αγγούρι)	Μεσημέρι: 2 φέτες ψωμί ολικής άλεσης (25 γρ. / φέτα), 200 γρ. φασόλια ξηρά, 200 γρ. μαρούλι	
Απόγευμα: 1 μήλο / ροδάκινο (80 γρ.), 1 φλιτζάνι του τσαγιού γιαούρτι	Απόγευμα: 1 μήλο / ροδάκινο (80 γρ.), 1 φλιτζάνι του τσαγιού γιαούρτι	Απόγευμα: 1 μήλο / ροδάκινο (80 γρ.), 1 φλιτζάνι του τσαγιού γιαούρτι	
Βραδινό: 1 φέτα ψωμί ολικής άλεσης (25 γρ.), 100 γρ. ρύζι, σαλάτα (100 γρ. ντομάτα, 100 γρ. αγγούρι, 100 γρ. μαρούλι)	Βραδινό: 2 φέτες ψωμί ολικής άλεσης (25 γρ.), 1 αυγό, σαλάτα (200 γρ. κουνουπίδι, 100 γρ. κολοκύθια)	Βραδινό: 2 φέτες ψωμί ολικής άλεσης (25 γρ. / φέτα), 200 γρ. χόρτα (ραδίκια), 100 γρ. κολοκύθια	

Πίνακας 42: Παράδειγμα υπολογισμού συνολικής ποσότητας σε μηνιαία βάση

Συχνότητα	Μικρομερίδες	Συνολική ποσότητα σε μικρομερίδες ανά μήνα	Συνολική ποσότητα σε γραμμάρια ανά μήνα
Μηνιαία βάση 30,4 ημέρες	3 μερίδες φρούτα (π.χ. 2 πορτοκάλια & 1 μήλο)	30,4· 2=60,8 μικρομερίδες πορτοκάλια & 30,4· 1=30,4 μερίδες μήλα 30,4· 3=91,2 μικρομερίδες φρούτα	60,8· 100g=6080g πορτοκάλια 30,4· 80g=2432g μήλα

Πίνακας 43: Σύνολο γραμμάρια που χρειάζεται ένα άτομο ανά τύπο τροφής σε έναν μήνα

Τύπος τροφής	Γραμ.	Μικρομερίδες / εβδομάδα [Βάσει πίνακα 42]	Συχνότητα σε μηνιαία βάση	Σύνολο σε γρ. / μήνα (έτοιμο προς κατ/ση)	Σύνολο σε γρ. / μήνα (ωμό / ακαθάριστο)
Γάλα	125		30,4	3.800	3.800
Γιαούρτι	125		30,4	3.800	3.800
Νιφάδες καλαμποκιού	60		30,4	1.824	1.824
Κέικ	30	3	4,3	387	387
Ψωμί	25	22	4,3	2.365	2365
Φρυγανιές ολικής άλεσης	8.3	12	4,3	428,28	428,28
Ντομάτα	100	14	4,3	6.020	6.020
Αγγούρι	100	9	4,3	3.870	3.870
Μαρούλι	100	6	4,3	2.580	2.580
Μακαρόνια	50	4	4,3	860	516
Πατάτες	100	3	4,3	1.290	1.741,5
Κοτόπουλο	60	4	4,3	1.032	1.892
Σαρδέλα / γόπα	60	4	4,3	1.032	1.892
Γαύρος	60	2	4,3	516	946
Χοιρινό / μοσχάρι	60	4	1	240	360
Ρύζι	50	4	4,3	860	516
Μήλα (μόνο χειμώνα)	80		30,4	2.432	2.432
Πορτοκάλια	100	14	4,3	6.020	6.020
Ροδάκινα (μόνο καλοκαίρι)	80		30,4	2.432	2.432
Ελιές		1	4,3		
Κολοκύθια	100	3	4,3	1.290	838,5
Ραδίκια	100	3	4,3	1.290	645
Φασόλια ξηρά	100	2	4,3	860	430
Κουνουπίδι	100	1	4,3	430	279,5
Φακές	100	2	4,3	860	430
Ελαιόλαδο	60		30,4	1.824	1.824
Αυγά		3	4,3		

Στον Πίνακα 41 αποτυπώνονται αναλυτικά τα τρόφιμα που χρειάζεται να αγοράζει ένα άτομο σε εβδομαδιαία βάση, προκειμένου να τηρεί το παραπάνω ενδεικτικό διαιτολόγιο. Παράλληλα έχει γίνει η αναγωγή των γραμμαρίων των τροφών που είναι έτοιμα για κατανάλωση στα γραμμάρια που αντιστοιχούν όταν η τροφή είναι ωμή (δηλαδή όχι μαγειρεμένη) ή ακαθάριστη, καθώς σε αυτή τη μορφή πωλούνται και επομένως σε αυτή την ποσότητα υπολογίζεται η τιμή τους. Έτσι, βάσει των πληροφοριών που μας έδωσαν οι ειδικοί στο χώρο της σίτισης, έχει υπολογιστεί ότι –κατά προσέγγιση– το κόκκινο κρέας όταν μαγειρεύεται χάνει το 35-45% του βάρους του, το ψάρι και το κοτόπουλο χάνει το 50%, η πατάτα και τα λαχανικά χάνουν το 35%, ενώ τα ζυμαρικά και το ρύζι διπλασιάζουν σχεδόν το βάρος τους.

Στον Πίνακα 44 έχουν καταγραφεί οι ενδεικτικές τιμές ανά τύπο τροφής. Οι τιμές έχουν ληφθεί από το σουπερμάρκετ Carrefour-Μαρινόπουλος και αντιστοιχούν στην πιο οικονομική επώνυμη μάρκα που υπήρχε ανά τύπο τροφής. Η συγκεκριμένη αλυσίδα σουπερμάρκετ επιλέχτηκε επειδή θεωρείται ευρείας χρήσης λόγω: α) των πολλών καταστημάτων που διαθέτει με αποτέλεσμα να διευκολύνει την πρόσβαση των καταναλωτών σε αυτά, β) της ποικιλίας τόσο σε φρέσκα και τυποποιημένα τρόφιμα, όσο και σε μάρκες, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί σταθερά να εντοπίζει τα προϊόντα της επιλογής του χωρίς να αναγκάζεται να κάνει αλλαγές που μεταβάλλουν το μηνιαίο κονδύλι που έχει ορίσει για τη διατροφή του (π.χ. επειδή δεν βρήκε κάποια μάρκα). Όπως ειπώθηκε και παραπάνω, για κάθε τύπο τροφής επιλέχτηκε η πιο οικονομική επώνυμη μάρκα, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι πρόκειται για μια μάρκα κοινής αποδοχής κυρίως σε επίπεδο αντιληπτής ποιότητας, αλλά και σε επίπεδο τιμής (δεν είναι ούτε η πιο οικονομική που κυκλοφορεί στο ράφι, ούτε η πιο ακριβή).

Μολονότι παρατηρείται μια ανοδική τάση στην προτίμηση μαρκών ιδιωτικής ετικέτας, επειδή αυτές είναι πιο οικονομικές, δεν επιλέχθηκαν στο δείγμα μας, καθώς πρόκειται για μάρκες που δεν θεωρούνται αντιπροσωπευτικές της κάθε κατηγορίας τροφίμων. Αυτό οφείλεται αφενός στο ότι δεν υπάρχουν μάρκες ιδιωτικής ετικέτας σε όλους τους τύπους τροφίμων, καθώς στερούνται ποικιλίας και συχνά και ποσότητας και, επομένως, ο καταναλωτής δεν τις βρίσκει στο ράφι με την ίδια ευκολία που βρίσκει τις επώνυμες μάρκες· αφετέρου λόγω της καχυποψίας με την οποία συνεχίζουν να αντιμετωπίζονται ακόμη από τους καταναλωτές σε επίπεδο ποιότητας.

Πίνακας 44: Μηνιαίο κόστος τροφίμων για ένα άτομο

Τύπος τροφής	Σύνολο / μήνα (ωμό / ακαθάριστο, σε γραμ)	Κόστος τροφής / μήνα (σε €)
Γάλα	3.800	3,80
Γιαούρτι	3.800	11,08
Νιφάδες καλαμποκιού	1.824	9,27
Κέικ	387	2,13
Ψωμί	2.365	5,90
Φρυγανιές ολικής άλεσης	428,28	1,46
Ντομάτα	6.020	3,01
Αγγούρι	3.870	1,16
Μαρούλι	2.580	0,77
Μακαρόνια	516	8,36
Πατάτες	1.741,5	0,87
Κοτόπουλο	1.892	6,62
Σαρδέλα / γόπα	1.892	5,68
Γάυρος	946	2,84
Χοιρινό / μοσχάρι	360	2,80
Ρύζι	516	1,75
Μήλα (μόνο χειμώνα)	2.432	1,21
Πορτοκάλια	6.020	2,41
Ροδάκινα (μόνο καλοκαίρι)	2.432	1,46
Ελιές	4,3	0,02
Κολοκύθια	838,5	0,42
Ραδίκια	645	0,32
Φασόλια ξηρά	430	1,38
Κουνουπίδι	279,5	0,14
Φακές	430	1,22
Ελαιόλαδο	1.824	6,38
Αυγά	4,3	0,43
Συνολικό μηνιαίο κόστος		82,89

Αφού υπολογίστηκε η τροφή σε γραμμάρια που αντιστοιχούν μηνιαία ανά άτομο, θα πρέπει να γίνει η αναγωγή σε διμελές νοικοκυριό ενηλίκων, σε τριμελές νοικοκυριό (2 ενήλικες και ένα ανήλικο παιδί) και σε τετραμελές νοικοκυριό (2 ενήλικες και 2 ανήλικα παιδιά). Τα γραμμάρια που αντιστοιχούν σε ένα παιδί κάτω των 15 ετών είναι σύμφωνα με τους διατροφολόγους κατά 75% μειωμένα,

αλλά στο τετραμελές νοικοκυριό που υποτίθεται εδώ, μόνο το ένα παιδί είναι κάτω των 15 ετών. Στον Πίνακα 45 λοιπόν έχει υπολογιστεί το μηνιαίο κόστος που αντιστοιχεί στο κάθε νοικοκυριό.

Πίνακας 45: Μηνιαίο κόστος διατροφής ανά μέγεθος νοικοκυριού

Νοικοκυριό	1	2	3	4
Κόστος διατροφής	€82,89	€165,78	€227,95	€310,84

Επειδή, ωστόσο, το παραπάνω κόστος είναι υπολογισμένο υπό την προϋπόθεση ότι το εβδομαδιαίο διαιτολόγιο του Πίνακα 41 θα τηρηθεί κατά γράμμα από τον καταναλωτή, δίχως δηλαδή να συνυπολογίζονται περιπτώσεις όπως είναι η λήξη ενός τροφίμου, προτού αυτό καταναλωθεί, ή το ενδεχόμενο αδυναμίας του ατόμου να μεταφέρει φαγητό από το σπίτι του, με αποτέλεσμα να αναγκαστεί να αγοράσει κάτι «έτοιμο» (π.χ. όταν είναι στη δουλειά), κρίνεται σκόπιμο να υπολογιστεί και ένα επιπρόσθετο έξοδο για δαπάνες που επιβάλλονται λόγω των σύγχρονων ρυθμών ζωής. Στη βάση αυτή υπολογίζεται ένα επιπλέον κόστος της τάξεως των 0,60 λεπτών την ημέρα, ανά άτομο, για ένα «γρήγορο φαγητό» («σνακ») το οποίο καταναλώνεται εκτός σπιτιού. Το συγκεκριμένο σνακ είναι το «κουλούρι Θεσσαλονίκης» και επιλέγεται λόγω της ευκολίας εύρεσής του, της ευρείας του αποδοχής τόσο από τους καταναλωτές όσο και από τους διατροφολόγους, καθώς και της οικονομικής του τιμής. Το επιπλέον αυτό κόστος ανεβάζει το δείκτη μας κατά €18 το μήνα ανά άτομο.

Πίνακας 46: Μηνιαίο κόστος διατροφής, σε ευρώ, ανά μέγεθος νοικοκυριού με έκτακτα έξοδα (αυξημένο κατά $0,60 \cdot 30,4 = €18,24$ ανά άτομο)

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5
Τελικό κόστος διατροφής	€101,13	€202,26	€282,67	€383,80	€484,93

6. Υπόδοση και ένδυση

6.1 Υπόδοση

6.1.1 Ποιοτικός προσδιορισμός της ανάγκης

Η έρευνα για την υπόδοση βασίστηκε σε συνεντεύξεις που λήφθηκαν το διάστημα από τον Φεβρουάριο έως τον Μάρτιο του 2010, από 10 άτομα που σχετίζονται με την αγορά υποδημάτων από τη θέση του σχεδιαστή, του άμεσου παραγωγού, του πωλητή χονδρικής και λιανικής, του παραγωγού πρώτων υλών και του εισαγωγέα.

Η ερευνητική μεθοδολογία που επιλέχθηκε για τη συλλογή των στοιχείων ήταν αυτή των προσωπικών ποιοτικών συνεντεύξεων με έμπειρους επαγγελματίες που δραστηριοποιούνται στο χώρο της ένδυσης-υπόδησης. Η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε με τη χρήση ενός οδηγού συζήτησης αποτελούμενου από ανοιχτές ερωτήσεις που κάλυπταν τις θεματικές ενδιαφέροντος. Η συγκεκριμένη μεθοδολογία επιλέχθηκε λόγω της ευελιξίας που προσφέρει αφενός στον ερευνητή να διερευνήσει σε βάθος και σε διαφορετικά επίπεδα τα προς μελέτη ερωτήματα, αφετέρου στον ερωτώμενο να αναπτύξει ελεύθερα την επιχειρηματολογία του. Ωστόσο, ενώ δημιουργείται ένα φιλικό περιβάλλον για τον ερωτώμενο, δίνεται παράλληλα στον ερευνητή η δυνατότητα να ελέγχει και να αξιολογεί κάθε φορά τα όρια της γνώσης του ερωτώμενου. Επιπλέον, σε μελέτες όπως η παρούσα, όπου υπάρχει έλλειψη στοιχείων και ανοίγονται νέες περιοχές διερεύνησης, απαιτείται άμεση επικοινωνία και αλληλεπίδραση μεταξύ ερευνητή και υποκειμένων, η οποία επιτυγχάνεται σε μεγάλο βαθμό μέσω των προσωπικών συνεντεύξεων. Αντίθετα, οι ποσοτικές ή δομημένες συνεντεύξεις δεν μπορούν να ταιριάξουν εύκολα σε μελέτες ευέλικτου σχεδίου, ενώ συμβάλλουν κυρίως σε ένα προκαθορισμένο σχέδιο.³⁴

34. Για μια συζήτηση σχετικά με την ερευνητική μεθοδολογία, βλέπε ενδεικτικά Παπαγεωργίου (1998), Κυριαζή (1999), Λυδάκη (2001).

Η ανάγκη για υπόδηση, όπως και αυτή για ένδυση, έχει τη διάσταση της (σωματικής) προφύλαξης από τις καιρικές συνθήκες, διάφορους κινδύνους από την έκθεση του ποδιού κατά τις εργασιακές υποχρεώσεις και λοιπές άλλες δραστηριότητες του ατόμου, καθώς και τη διάσταση της κάλυψης της γύμνιας. Η τελευταία, συνδεδεμένη με το προπατορικό αμάρτημα, αντανακλά ουσιαστικά την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και την ανάπτυξη των αντίστοιχων παραγωγικών σχέσεων: η φορεσιά, είτε αναφέρεται σε υπόδημα είτε σε ένδυμα, έχει έναν συμβολισμό και συνδέεται με τη θέση στην παραγωγή.³⁵ Το ζήτημα αυτό χρήζει περαιτέρω ανάλυσης, σχετικά δηλαδή με την επίδραση των κοινωνικών απαιτήσεων και συμβολισμών στην ένδυση και υπόδηση και πώς αυτή επηρεάζει τη διαμόρφωση της ανάγκης.

Το αναγκαίο υπόδημα θα πρέπει να είναι τέτοιας ποιότητας, ώστε να προστατεύει το πόδι και να μην προκαλεί ζημιά τόσο σε αυτό όσο και στο υπόλοιπο σώμα. Αυτό σημαίνει ότι το υπόδημα θα πρέπει να είναι ανατομικό, κατασκευασμένο από υλικά φιλικά προς το δέρμα και ανθεκτικό για όλη την περίοδο που υποτίθεται ότι υπηρετεί το σκοπό του. Από την άλλη, θα πρέπει να αντανακλά τη διαμορφωμένη κάθε φορά κοινωνική αισθητική, τη λεγόμενη «μόδα».

Τα σύγχρονα υποδήματα που παράγονται στην Ελλάδα δεν έχουν καμιά σχέση με αυτά που παράγονταν πριν από 40 χρόνια. Κυριαρχούν δύο τάσεις: πρώτα, το υπόδημα δεν φθείρεται πλέον με τον ίδιο τρόπο, δεν σχίζεται, δεν ξεκολλάει. Τα σύγχρονα μηχανήματα μονταρίσματος του υποδήματος, καθώς και η βελτίωση των κολλητικών μέσων έχουν συντελέσει σε αυτή την εξέλιξη. Τα καλαπόδια (καλούπια για την κατασκευή του υποδήματος) είναι πολύ καλύτερα και αυτό είναι υπέρ της ανατομικότητας του υποδήματος.

Από την άλλη, τα υλικά που χρησιμοποιούνται πλέον είναι χειρότερα απ' ό,τι στο παρελθόν. Το υπόδημα ήταν δερμάτινο εσωτερικά και εξωτερικά, έγινε πλαστικό εξωτερικά και δερμάτινο εσωτερικά και τώρα είναι πλαστικό τόσο εξωτερικά όσο και εσωτερικά. Βέβαια τα σημερινά πλαστικά υλικά είναι κατά πολύ αναβαθμισμένα, σε τέτοιο βαθμό μάλιστα που δύσκολα να ξεχωρίζουν από το δέρμα διά γυμνού -και άπειρου- οφθαλμού. Όμως, το αποτέλεσμα είναι το υπόδημα να χάνει τη φόρμα του πολύ πιο γρήγορα. Τα εξολοκλήρου δερμάτινα

35. Μια ενδιαφέρουσα έκφανση αυτής της διαδικασίας είναι η επιβεβλημένη σε γυναίκες ανδρική ενδυμασία σε κάποιους χώρους εργασίας.

υποδήματα εξακολουθούν να κατασκευάζονται, αλλά είναι πολύ ακριβά και σε κάποιες κατηγορίες θεωρούνται είδος πολυτελείας.

Ο λόγος που υιοθετείται η χρήση φθηνότερων υλικών είναι η προσπάθεια ανταγωνισμού με τα κατά πολύ φθηνότερα εισαγόμενα υποδήματα, τα οποία έρχονται από διάφορες χώρες, με προεξάρχουσα την Κίνα. Τα κινέζικα υποδήματα είναι γενικά χαμηλής ποιότητας, κατασκευασμένα από ανθυγιεινά συνθετικά υλικά, χωρίς ανατομικότητα. Είναι όμως τόσο φθηνά ώστε να κατακτούν εύκολα την αγορά, ειδικά όταν το αγοραστικό κοινό, που απαρτίζεται κατά μεγάλο ποσοστό από εργαζομένους, βρίσκεται σε δεινή οικονομική θέση. Η χειροτέρευση αυτής της θέσης σε συνθήκες εκτεταμένης επίθεσης στο εισόδημα των εργαζομένων θα οξύνει αυτή την τάση, στρέφοντας τους εργαζομένους στην όλο και ελλιπέστερη κάλυψη των αναγκών τους γενικά, στη συμπίεση δηλαδή της παραγωγής της εργατικής τους δύναμης και συνεπώς και στη μείωση της αξίας της. Να σημειωθεί ότι στον ανταγωνισμό αυτό, ο οποίος ήδη οξύνεται ιδιαίτερα, εμπλέκεται και το κεφάλαιο που δραστηριοποιείται στην κατασκευή υποδημάτων στην Ελλάδα.³⁶

Στο βαθμό που πιστεύεται ότι αυτή η διαδικασία δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμη, στην παρούσα έρευνα θεωρείται ότι το υπόδημα είναι αναγκαίο και μάλιστα με τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που αναφέρθηκαν στην εισαγωγή αυτής της ενότητας. Η υπόθεση θα πρέπει να επανεξεταστεί στην περίπτωση που η εγχώρια βιομηχανία καταρρεύσει και η παραγωγή υποδημάτων που αντανακλούν τις σύγχρονες δυνατότητες απευθύνεται σχεδόν αποκλειστικά στα πλέον εύπορα στρώματα, ενώ ταυτόχρονα γενικευτεί η χρήση εισαγόμενων υποδημάτων χαμηλής ποιότητας για την εργατική τάξη. Από την άλλη, δεν πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι τα εισαγόμενα υποδήματα (αναφερόμαστε εδώ κυρίως στα κινεζικής προέλευσης) αναβαθμίζονται συνεχώς, ενσωματώνοντας εμπειρία, στην προσπάθεια των αντίστοιχων βιομηχανιών να κερδίσουν ολόένα και μεγαλύτερο μερίδιο αγοράς.

Η κατανάλωση του υποδήματος χωρίζεται σε δύο τουλάχιστον εποχές (σεζόν): τη χειμερινή και την καλοκαιρινή. Σε κάποια είδη υπάρχουν περισσότερες εποχές και σε κάποια άλλα μόνο μία. Στα πρώτα ανήκουν γυναικεία κυρίως υποδήματα, ενώ στα δεύτερα μπορεί να θεωρηθεί ότι ανήκει το αθλητικό υπόδημα.

36. Το πρόσφατο παράδειγμα της πτώχευσης της Elite είναι χαρακτηριστικό.

Η μόδα στο υπόδημα φαίνεται να αλλάζει γρήγορα. Τα σχέδια και τα χρώματα μπορεί να αλλάζουν και δύο φορές σε μια σεζόν, αν και μπορεί να θεωρηθεί με ασφάλεια ότι η μόδα με αυτήν τη στενή έννοια μένει σταθερή καθ' όλη τη σεζόν. Οι τύποι σόλας, που ορίζουν «οικογένειες» υποδημάτων και διαφοροποιούν ουσιαστικά τα υποδήματα, αλλάζουν πιο αργά. Μικρές αλλαγές γίνονται κάθε δεύτερη σεζόν, ενώ καθολικές αλλαγές μπορεί να πάρουν και 7 έως 10 χρόνια για να συντελεστούν. Τέλος, τα καλαπόδια αλλάζουν πολύ πιο αργά και είτε αντανakλούν μια επανάσταση στην παραγωγή των ίδιων των καλαποδιών, είτε ανταποκρίνονται σε κοινωνική αλλαγή που αφορά τη διαμόρφωση του σώματος και του ποδιού κατ' επέκταση.

Το κάθε υπόδημα ικανοποιεί μια συγκεκριμένη έκφραση της ανάγκης για υπόδηση, με άλλα λόγια αντιχτοιχεί σε μια συγκεκριμένη χρήση. Γενικά, μπορεί να υποτεθεί ότι υπάρχουν τέσσερις χρήσεις που σχετίζονται με αντίστοιχες δραστηριότητες και οι οποίες υπαγορεύουν την κατανάλωση διαφορετικών υποδημάτων. Η πρώτη αφορά τη χρήση υποδήματος για καθημερινές δραστηριότητες έξω από την κατοικία. Εδώ συμπεριλαμβάνεται η μετακίνηση από και προς την εργασία, το σχολείο, δημόσιες υπηρεσίες, καθώς και για κάθε άλλη καθημερινή δραστηριότητα. Δεν περιλαμβάνεται η συμμετοχή σε αθλητικές δραστηριότητες, επειδή το υπόδημα που απαιτείται γι' αυτές πρέπει να έχει ιδιαίτερες προδιαγραφές. Επίσης, υποτίθεται ότι η εργασία δεν είναι τέτοια, ώστε να απαιτεί εξειδικευμένο υπόδημα που να προστατεύει τον εργαζόμενο από κινδύνους που μπορεί να προκύψουν, όπως ο κίνδυνος για ηλεκτροπληξία ή για τραυματισμό από αιχμηρά αντικείμενα.

Η δεύτερη, αφορά τη χρήση υποδήματος –ή την ανάγκη υπόδησης– μέσα στην κατοικία. Υποτίθεται ότι τόσο η υγιεινή όσο και η άνεση, υπαγορεύει τη χρήση ελαφρών υποδημάτων και διαφορετικών από αυτά που χρησιμοποιούνται για καθημερινή χρήση.

Η τρίτη χρήση αφορά υποδήματα που απαιτούνται για κοινωνικές υποχρεώσεις, κοινωνική έκθεση στους χώρους αναψυχής και ψυχαγωγίας. Το υπόδημα αυτό καλείται αμπιγέ. Η ενσωμάτωση αυτής της χρήσης είναι ενδεικτική της προσέγγισης που υιοθετείται σε αυτή την έρευνα, καθώς θεωρείται ότι είναι κοινωνικά επιβεβλημένο να συμμετέχει κανείς σε τέτοιες δραστηριότητες και να εμφανίζεται εκεί με διαφορετική αμφίεση από αυτήν που χρησιμοποιεί καθημερινά. Φαίνεται σαν ένας φόρος τιμής των συμμετεχόντων.

Η τέταρτη χρήση, όπως υπονοήθηκε και παραπάνω, είναι η χρήση αθλητικού υποδήματος. Η συμπερίληψη τέτοιου υποδήματος σχετίζεται με την υιοθέτηση του αθλητισμού ως ανάγκης, καθώς είναι αυταπόδεικτο ότι για αθλητικές δραστηριότητες απαιτείται ειδικό υπόδημα. Και σε αυτό το σημείο, η προσέγγιση της φτώχειας σε αυτή την έρευνα, είναι ενδεικτική.

Τα υποδήματα διακρίνονται επίσης σε γυναικεία, ανδρικά και παιδικά. Η διάκριση αφορά τις διαφοροποιημένες ανάγκες που έχουν οι τρεις αυτές ομάδες του πληθυσμού. Οι διαφοροποιήσεις αυτές είναι σε χαμηλότερο επίπεδο αφάρησης, πράγμα που σημαίνει πρακτικά ότι και οι τρεις αυτές ομάδες έχουν τις ίδιες ανάγκες για υπόδηση γενικά και κάνουν τις ίδιες χρήσεις. Η εξειδίκευση των χρήσεων όμως διαφοροποιείται για διάφορους λόγους που θα παρουσιαστούν παρακάτω.

Συνοψίζοντας μέχρι εδώ, έχει διαμορφωθεί το πλαίσιο για τον προσδιορισμό των αναγκαίων υποδημάτων: είναι αυτά τα υποδήματα που καλύπτουν τις τέσσερις χρήσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω, με διάκριση στη σεζόν (διαφορετικά το χειμώνα απ' ό,τι το καλοκαίρι, με εξαίρεση το αθλητικό υπόδημα) και τέτοιας ποιότητας, ώστε να αντέχει μια σεζόν συνεχούς χρήσης. Η ποσότητα και η ποιότητα υποδήματος για κάθε χρήση, θα διαφέρει ανάλογα με το φύλο και την ηλικία.

Με βάση την προσέγγιση που έχει υιοθετηθεί στην παρούσα μελέτη σχετικά με τη βασική μονάδα αναφοράς, γίνεται διάκριση μεταξύ ενήλικα, άρρενος ή θήλυος, από 30 χρονών μέχρι την ηλικία συνταξιοδότησης και όχι πάνω από 65 χρονών, εργαζομένου (γονείς) και ανήλικου παιδιού, ανεξαρτήτως ηλικίας ή φύλου, καθώς οι διαφοροποιήσεις θεωρούνται ασήμαντες. Ο τελικός μας δείκτης θα αποτελείται από το καλάθι των εμπορευμάτων (υποδήματα) συγκεκριμένης ποιότητας και σε ορισμένη ποσότητα ανά χρήση και ανά άτομο.

Η σύνθεση του δείκτη για την ανάδειξη του κόστους ικανοποίησης της ανάγκης υπόδησης για συγκεκριμένα νοικοκυριά περιλαμβάνει την αποτίμηση των συγκεκριμένων υποδημάτων και την άθροιση των ατόμων που περιλαμβάνουν το τυπικό νοικοκυριό. Όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 2.4 παραπάνω, μπορούν να εξαχθούν εύκολα οι δείκτες για τα υπόλοιπα νοικοκυριά: το μονομελές, είτε αναφέρεται σε άνδρα είτε σε γυναίκα, το διμελές, το τριμελές με ένα παιδί κ.λπ.

Το μόνο που μένει ουσιαστικά έξω από την έρευνα είναι η προσέγγιση της ανάγκης για υποδήματα σε ανθρώπους πάνω από 65 χρονών, όπου ομολογουμένως παρουσιάζονται κάποιες ιδιαιτερότητες. Αλλάζουν τόσο οι χρήσεις όσο και τα υποδήματα που απαιτούνται για να τις καλύψουν. Ο λόγος που δεν επεκτάθηκε η έρευνα σε αυτή την ηλικία ήταν η υποτιθέμενη δομή και ηλικιακή διάρθρωσης των νοικοκυριών, όπως παρουσιάστηκε στο εν λόγω κεφάλαιο.

6.1.2 Ποσοτικός προσδιορισμός και αποτίμηση

Το καλάθι των αναγκαίων ζευγαριών υποδημάτων για ενήλικο άνδρα, με μέση ηλικία 40 χρόνια, ανά χρήση υποδήματος και σεζόν, δίνεται από τον Πίνακα 47. Θεωρείται ότι ένας άνδρας μπορεί να καλύψει τις ανάγκες του με ένα ζευγάρι παντόφλες, ένα καθημερινό υπόδημα και ένα αμπιγέ για κάθε σεζόν, ενώ θα του αρκούσε ένα αθλητικό υπόδημα για όλο το χρόνο. Σε απάντηση του ζητήματος των χρωμάτων ή των διαφορετικών σχεδίων που ενδεχομένως να απαιτήσει η δραστηριότητα αυτού του ατόμου, μπορεί να υποτεθεί ότι αυτό προμηθεύεται τη διπλάσια ποσότητα υποδημάτων (δύο χρώματα), αλλά τα διατηρεί για δύο χρόνια, εφόσον η ποιότητα υποδημάτων που λαμβάνεται υπόψη εδώ για να γίνει η αποτίμηση είναι τέτοια ώστε να αντέχουν τα υποδήματα σε συνεχή χρήση για μια σεζόν. Αν κανείς αγοράσει δύο ζευγάρια, αντί για ένα, τότε υποτίθεται ότι το κάθε υπόδημα θα φορευθεί για μισή σεζόν, και συνεπώς η αξία χρήσης του δεν θα έχει καταναλωθεί ολόκληρη, αλλά μισή, επιτρέποντας τη χρήση και τον επόμενο χρόνο.

Για την αποτίμηση των παραπάνω υποδημάτων, ακολουθήθηκαν οι υποθέσεις που διατυπώθηκαν για την ποιότητα και αντοχή των υποδημάτων. Επιπλέον, αποφεύχθηκαν οι προσφορές και οι περιπτώσεις πολύ χαμηλών τιμών που είναι δύσκολο να βρεθούν. Υποτέθηκε ότι η αγορά υποδήματος θα γίνει από περιφερειακή αγορά, από κατάστημα υποδημάτων και όχι από υπεραγορά ή από το κέντρο της Αθήνας.

Οι τιμές στις οποίες κατέληξε η έρευνα δίνονται επίσης στον Πίνακα 47.

Από τον Πίνακα 47 προκύπτει ότι για υποδήματα μέσα στο σπίτι, ένας ενήλικος άνδρας θα πρέπει να δαπανήσει τουλάχιστον €26 το χρόνο, για υποδήματα καθημερινής χρήσης €50, για αμπιγέ υποδήματα €140, ενώ για αθλητικό υπόδημα θα ξοδέψει τουλάχιστον €50. Το σύνολο της ετήσιας αναγκαίας δαπάνης ανέρχεται έτσι στα €266 ή €22 μηνιαίως.

Πίνακας 47: Αναγκαίες ποσότητες υποδημάτων για άνδρα, 40 ετών, ανά χρήση και σεζόν και αποτίμηση

Σεζόν	Παντόφλες		Αμπιγέ		Καθημερινό		Αθλητικό		Σύνολα
	Z	Τιμή	Z	Τιμή	Z	Τιμή	Z	Τιμή	
Χειμώνας	0,66	€20,00	1	€70,00	0,5	€50,00	1	€50,00	
Καλοκαίρι	0,66	€20,00	1	€70,00	0,5	€50,00			
Σύνολα		€26,40		€140,00		€50,00		€50,00	€266,40

Πηγή: Προφορικές συνεντεύξεις, ίδιοι υπολογισμοί

Οι ανάγκες ενός ανηλίκου, ανεξαρτήτως φύλου και μέσης ηλικίας 10 ετών είναι οι ακόλουθες:

Πίνακας 48: Αναγκαίες ποσότητες υποδημάτων για ανήλικο, 10 ετών, ανά χρήση και σεζόν και αποτίμηση

Σεζόν	Παντόφλες		Αμπιγέ		Καθημερινό		Αθλητικό		Σύνολα
	Z	Τιμή	Z	Τιμή	Z	Τιμή	Z	Τιμή	
Χειμώνας	1	€15,00	1	€60,00	1	€70,00	1,5	€75,00	
Καλοκαίρι	1	€15,00	1	€60,00	1	€30,00			
Σύνολα		€30,00		€120,00		€100,00		€75,00	€325,00

Πηγή: Προφορικές συνεντεύξεις, ίδιοι υπολογισμοί

Παρατηρεί κανείς ότι οι ανάγκες του παιδιού εμφανίζονται ίδιες για όλες τις χρήσεις με του ενήλικα πλην αυτής που σχετίζεται με τον αθλητισμό. Δύο λόγοι είναι αυτοί που κάνουν επιτακτική τη χρήση περισσότερων υποδημάτων: πρώτον, τα παιδιά φθείρουν περισσότερο τα αθλητικά υποδήματα, καθώς συνηθίζεται να έχουν πιο έντονη αθλητική δραστηριότητα από τους ενήλικες. Δεύτερον, είναι τέτοια η ανάπτυξη των παιδιών που είναι πιθανό να πρέπει να αλλάξουν υποδήματα μέσα στην ίδια χρονιά επειδή πλέον δεν τους κάνουν. Θεωρείται εδώ ότι κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει μέσα στην ίδια σεζόν, οπότε ένα υπόδημα ανά σεζόν, ανά χρήση είναι αρκετό.

Οι τιμές των παιδικών υποδημάτων δίνονται από τον Πίνακα 48. Από αυτόν εξάγεται το συμπέρασμα ότι για τις ανάγκες υπόδησης ενός παιδιού πρέπει να δαπανηθούν €325 ετησίως ή €27 μηνιαίως.

Η γυναικεία υπόδηση παρουσιάζει κάποιες ιδιαιτερότητες οι οποίες εξετάζονται σε αυτό το σημείο. Τα αναγκαία υποδήματα για χρήση μέσα στην κατοικία

είναι τρία, καθώς απαιτείται ένα επιπλέον ζευγάρι για κάποιες δουλειές μέσα στο σπίτι, στην βεράντα ή την άνοιξη. Όσον αφορά τα υποδήματα για καθημερινή χρήση, εδώ απαιτούνται πολύ περισσότερα. Ξεκινώντας από τη χειμερινή σεζόν, μια γυναίκα που εργάζεται, έστω και υποαπασχολούμενη, χρειάζεται μια μπότα κι ένα χαμηλό υπόδημα (μπαλαρίνα ή μοκασίνι ή γόβα). Η μπότα δεν μπορεί να φοριέται κάθε μέρα, για μια ολόκληρη σεζόν γιατί, πέραν του ότι δεν θα αντέξει, θα δημιουργήσει προβλήματα υγείας. Για την καλοκαιρινή σεζόν, μια γυναίκα χρειάζεται τουλάχιστον τέσσερα υποδήματα: ένα κλειστό υπόδημα (ροκάκι), μια δερμάτινη σαγιονάρα (σανδάλι), ένα πέδιλο (με μικρό τακούνι) και ένα υπόδημα θαλάσσης (τσόκαρο).

Ο Πίνακας 49 συνοψίζει τα παραπάνω, παρέχοντας και τιμές ανά είδος. Αθροίζοντας τα επιμέρους σύνολα της τελευταίας γραμμής του πίνακα βλέπουμε ότι η συνολική δαπάνη για τις ανάγκες υπόδησης μιας γυναίκας ετησίως δεν μπορεί να είναι μικρότερη από €337,85 ή €28 μηνιαίως.

Πίνακας 49: Αναγκαίες ποσότητες υποδημάτων για γυναίκα, 40 ετών, ανά χρήση και σεζόν και αποτίμηση

Σεζόν	Παντόφλες		Αμπιγέ		Καθημερινό		Αθλητικό		Σύνολα
	Z	Τιμή	Z	Τιμή	Z	Τιμή	Z	Τιμή	
Χειμώνας	0,66	€10,00	0,5	€55,00	1,32	€50,00	1	€50,00	
Καλοκαίρι	1,32	€25,00	1	€55,00	2,66	€37,50			
Σύνολα		€39,60		€82,50		€165,75		€50,00	€337,85

Πηγή: Προφορικές συνεντεύξεις, ίδιοι υπολογισμοί

6.2 Ένδυση

6.2.1 Διαφοροποιήσεις στον ποιοτικό προσδιορισμό

Η έρευνα ακολουθεί την ίδια αιτιολόγηση, όπως και στην ανάλυση της ανάγκης για υπόδηση. Ό,τι ίσχυε γενικά για το υπόδημα, την ποιότητα και τη μορφή του, ισχύει και για τα ρούχα που καλούνται να ικανοποιήσουν την ανάγκη της ένδυσης, με τη διττή έννοια που παρουσιάστηκε παραπάνω. Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν κάποιες ιδιαιτερότητες στην ένδυση, οι οποίες εξετάζονται στη συνέχεια, ως προς την επίδρασή τους στις βασικές υποθέσεις.

Κατ' αρχάς, η κατανάλωση ρουχισμού γνωρίζει τρεις (τουλάχιστον) εποχές, και όχι δύο. Εφόσον η πόλη αναφοράς είναι η Αθήνα, μπορεί κανείς να ισχυριστεί με ασφάλεια ότι ο ρουχισμός της άνοιξης μπορεί να χρησιμοποιηθεί και το φθινόπωρο και ανάποδα, ώστε τελικά οι σεζόν εδώ να είναι: χειμώνας, καλοκαίρι και μία ενδιάμεση.

Επιπλέον, γίνεται διάκριση ανάμεσα στις χρήσεις του ρουχισμού ανάλογα με τις δραστηριότητες του ατόμου και διακρίνονται οι ίδιες τέσσερις (ένδυση εντός κατοικίας, καθημερινή χρήση-ενδυμασία στην εργασία, ένδυση για κοινωνικές συνευρέσεις και για αθλητικές δραστηριότητες), καθώς και μια πέμπτη, που αφορά τα εσώρουχα. Επίσης, γίνεται η ίδια διάκριση ανάμεσα στις ανάγκες ανδρών, γυναικών και παιδιών για ρουχισμό.

Η αναγκαία ποσότητα ρουχισμού θα πρέπει να επαρκεί, ώστε κάποια ρούχα να είναι μονίμως εκτός χρήσης (άπλυτα). Εδώ έγινε η υπόθεση, για τις απαιτήσεις της έρευνας, ότι το κάθε άτομο με φυσιολογική δραστηριότητα πρέπει να διαθέτει σε ετήσια βάση, τουλάχιστον οκτώ σετ εσωρούχων (τέσσερα για το καλοκαίρι και άλλα τόσα για το χειμώνα), έξι σετ καθημερινών ρούχων (από δύο για κάθε εποχή), τρία σετ αμπιγέ ρουχισμού (από ένα για την κάθε περίοδο), δύο σετ αθλητικών ρούχων (φόρμες) (από ένα για χειμώνα και καλοκαίρι – η ενδιάμεση περίοδος δεν λαμβάνεται υπόψη εδώ), και δύο σετ ρούχων για μέσα στην κατοικία (ομοίως όπως και για τις φόρμες). Επιπλέον, θα πρέπει το κάθε άτομο να διαθέτει τουλάχιστον δύο πανωφόρια, ένα για καθημερινή χρήση και ένα αμπιγέ.

Μπορεί να γίνει η υπόθεση ότι ένα άτομο επιλέγει να αγοράσει την τριπλάσια ποσότητα ρούχων, αλλά να τα κρατήσει για τρία χρόνια. Στην πραγματικότητα, κανείς δεν ανανεώνει το ρουχισμό του εξολοκλήρου κάθε χρόνο γιατί τα ρούχα, όπως και τα υποδήματα, φθείρονται με εντελώς διαφορετικούς ρυθμούς. Η προσέγγιση που υιοθετείται εδώ έχει νόημα μόνο ως αφαίρεση, προκειμένου να προσεγγιστεί η ανάγκη για ένδυση σε ετήσια βάση, μετρημένη σε αξίες χρήσης που να ικανοποιούν αυτή την ανάγκη.

6.2.2 Ποσοτικός προσδιορισμός και αποτίμηση

Το επόμενο βήμα είναι να προσδιοριστεί με μεγαλύτερη ακρίβεια το είδος του ρουχισμού ανά χρήση, ανά φύλο και ηλικία, καθώς και η ποιότητά του, ώστε να μπορέσει να στοιχειοθετηθεί η αποτίμησή του. Με άλλα λόγια θα πρέπει να προσδιοριστούν τα σύνολα ρούχων που χρησιμοποιήθηκαν πιο πάνω ως μονάδα

αναφοράς. Ξεκινώντας από τον ενήλικο άνδρα, οι ανάγκες του σε ρουχισμό εξειδικεύονται ως εξής:

Το σετ εσωρούχων περιλαμβάνει εσώρουχο, κάλτσα και φανέλα. Θα πρέπει να είναι όλα εξολοκλήρου βαμβακερά για λόγους υγιεινής. Τα εσώρουχα μπορεί να είναι ίδια για όλες τις εποχές, οι κάλτσες όμως και οι φανέλες θα πρέπει να διαφοροποιούνται (ζεστά για το χειμώνα και πολύ ελαφριά για το καλοκαίρι). Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι οι φανέλες δεν είναι καθόλου αναγκαίες το καλοκαίρι. Επίσης, στο σετ περιλαμβάνεται και ένα μαγιό.

Το σετ καθημερινών ρούχων περιλαμβάνει παντελόνι, μπλούζα και πουκάμισο. Το παντελόνι μπορεί να είναι διαφόρων τύπων: τζιν, καμπαρντίνα, υφασμάτινο, σαλβάρι ή σορτς κ.ά. Υποτίθεται ένα μείγμα από όλα τα παραπάνω, ανάλογα βέβαια και με την εποχή. Έτσι, το σετ απαρτίζεται από 1 τζιν χειμερινό, ένα χοντρό υφασμάτινο παντελόνι, 1 τζιν ελαφρύ και ένα αντίστοιχο υφασμάτινο, για την ενδιάμεση περίοδο και 2 σορτς για την καλοκαιρινή περίοδο. Οι μπλούζες και τα πουκάμισα το καλοκαίρι είναι κοντομάνικα, την άνοιξη-φθινόπωρο ελαφριά αλλά μακρυμάνικα και το χειμώνα ζεστά και χοντρά (πλεκτές μπλούζες και πουλόβερ, χοντρά πουκάμισα κ.λπ.). Οι γραβάτες, επειδή δεν συνηθίζονται από όλο τον ανδρικό πληθυσμό, μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν περιλαμβάνονται καθόλου στο σετ. Επιπλέον, το σετ περιλαμβάνει ένα πανωφόρι (μπουφάν).

Το σετ αμπιγέ ρουχισμού περιλαμβάνει τρία κοστούμια –παντελόνι, σακάκι και πουκάμισο. Φυσικά, μπορεί να περιλαμβάνει εναλλακτικά ό,τι και το προηγούμενο σετ, αλλά σε ποιότητα και μορφή τέτοια ώστε να αρμόζει σε γιορτές, κοινωνικές συνενυρέσεις, εξόδους ψυχαγωγίας και γενικά σε κάθε περίπτωση την οποία το άτομο θα πρέπει να τιμήσει και με την αμφίεσή του, εκτός από την εμφάνισή του και όπου ενίοτε, η τελευταία εξαρτάται από την πρώτη. Με το ίδιο σκεπτικό που αναφέρθηκε και παραπάνω, δεν περιλαμβάνονται γραβάτες. Αυτό το σετ δεν περιλαμβάνει πανωφόρι, με την υπόθεση ότι τα πανωφόρια είναι ρούχα που αντέχουν πάνω από ένα χρόνο, οπότε θεωρείται ότι αν αγοράζονται ένα αμπιγέ πανωφόρι και ένα καθημερινό κάθε τρία χρόνια, αυτό θα ισοδυναμούσε με αγορά ενός καθημερινού πανωφοριού κάθε χρόνο.³⁷

37. Υπονοείται μια σχέση τιμής μεταξύ καθημερινού και αμπιγέ πανωφοριού 1:2, η οποία επιβεβαιώνεται σε γενικές γραμμές στην αγορά.

Πίνακας 50: Αναγκαία ενδύματα για άνδρα, ανά χρήση, ποσότητες και τιμές

	Είδος ανά χρήση	Ποσότητα	Τιμή	Σύνολο
Μέσα στο σπίτι	Σετ πιτζάμας χειμερινής	0,5	€ 23,80	€ 11,90
	Σετ πιτζάμας καλοκαιρινής	0,5	€ 12,90	€ 6,45
	Πετσέτες προσώπου	1	€ 8,33	€ 8,33
	Πετσέτες μπάνιου	1	€ 7,50	€ 7,50
	Μερικό σύνολο	3		€ 34,18
Εσώρουχα	Εσώρουχα	6	€ 5,00	€ 30,00
	Φανέλες χειμερινές	2	€ 4,30	€ 8,60
	Φανέλες καλοκαιρινές	2	€ 4,30	€ 8,60
	Κάλτσες χειμερινές	4	€ 2,00	€ 8,00
	Κάλτσες καλοκαιρινές	4	€ 2,00	€ 8,00
	Μαγιό	0,5	€ 10,60	€ 5,30
	Μερικό σύνολο	18,5	€ 28,20	€ 68,50
Καθημερινό	Τζιν χειμερινό	1	€ 29,90	€ 29,90
	Υφασμάτινο χειμερινό	1	€ 19,90	€ 19,90
	Τζιν ελαφρύ	1	€ 19,90	€ 19,90
	Υφασμάτινο ελαφρύ	1	€ 18,20	€ 18,20
	Σορτς	2	€ 15,00	€ 30,00
	Μπλούζες χειμερινές	2	€ 20,50	€ 41,00
	Μπλούζες μακρυμάνικες άνοιξη	1	€ 19,00	€ 19,00
	Μπλούζες κοντομάνικες	3	€ 15,40	€ 46,20
	Πουκάμισο χειμερινό	1	€ 17,90	€ 17,90
	Πουκάμισο ανοιξιιάτικο	1	€ 17,90	€ 17,90
	Πουκάμισο καλοκαιρινό	2	€ 16,00	€ 32,00
	Μπουφάν	1	€ 46,30	€ 46,30
	Μερικό σύνολο	17		€ 338,20
	Αμπιγιέ	Κοστούμι χειμερινό	0,33	€ 142,40
Κοστούμι ανοιξιιάτικο		0,33	€ 59,00	€ 19,47
Κοστούμι καλοκαιρινό		0,33	€ 59,00	€ 19,47
Πουκάμισο χειμερινό		1	€ 36,00	€ 36,00
Πουκάμισο ανοιξιιάτικο		1	€ 16,00	€ 16,00
Πουκάμισο καλοκαιρινό		1	€ 16,00	€ 16,00
Μερικό σύνολο		3,99		€ 153,93
Αθλητικά ρούχα	Σετ φόρμας χειμερινής	0,5	€ 28,00	€ 14,00
	Σετ φόρμας καλοκαιρινής	0,5	€ 15,33	€ 7,67
	Μερικό σύνολο	1		€ 21,67
Σύνολο ετησίως		43,49		€ 616,48
Σύνολο μηνιαία		4		€ 51,37

Πηγή: Προφορικές συνεντεύξεις, ίδιοι υπολογισμοί

Τέλος, τα σετ αθλητικών ρούχων και ρούχων για μέσα στην κατοικία, περιλαμβάνουν σετ φόρμας και πιτζάμες αντίστοιχα. Διακρίνονται μόνο σε χειμερινά και καλοκαιρινά. Στο ρουχισμό μέσα στην κατοικία περιλαμβάνονται επιπλέον πετσέτες ή μπουρνούζι.

Κάποια είδη ρουχισμού θεωρείται ότι αντέχουν περισσότερο από έναν χρόνο και γι' αυτό έχουν υιοθετηθεί οι αντίστοιχοι συντελεστές στην ποσότητα (Πίνακας 50).

Οι τιμές που λήφθηκαν εδώ υπόψη είναι ενδεικτικές και χρήζουν περαιτέρω στατιστικής έρευνας.³⁸ Έγινε προσπάθεια να συμπιεστούν όσο γίνεται προς τα κάτω, χωρίς όμως να αναφέρονται σε ρουχισμό χαμηλής ποιότητας, από συνθετικά υλικά και κακής εφαρμογής. Η παρατήρηση αυτή ισχύει και για τους υπόλοιπους πίνακες.

Φαίνεται λοιπόν ότι για ενήλικο άνδρα, η δαπάνη μπορεί να προσεγγιστεί στα €616,48 το χρόνο ή €51,37 το μήνα.

Τα παιδικά ρούχα παρουσιάζουν κάποιες διαφοροποιήσεις. Τα παιδιά λερώνονται πολύ πιο εύκολα, αλλά και φθείρουν τα ρούχα τους πιο συχνά λόγω των δραστηριοτήτων τους. Επίσης, όντας στην ανάπτυξη, ανανεώνουν το ρουχισμό τους συνεχώς και υποχρεωτικά. Για την κατασκευή του αντίστοιχου πίνακα, υποτέθηκε ότι το παιδί είναι από 12 έως 18 χρονών. Εφόσον τα αναγκαία ρούχα αγοριού είναι διαφορετικά από αυτά κοριτσιού, έγινε διάκριση ως προς το φύλο.

Οι διαφορές στα αναγκαία παιδικά ρούχα εντοπίζονται κυρίως στα καθημερινά ρούχα και στα αμπιγέ και, δευτερευόντως, στα εσώρουχα. Για τις χρήσεις των αθλητικών ρούχων και των ρούχων μέσα στο σπίτι, ισχύει ό,τι και για τον ενήλικο άνδρα. Όσον αφορά τα εσώρουχα, η διαφοροποίηση αφορά κυρίως τα κορίτσια. Εδώ αφαιρέθηκαν οι φανέλες και προστέθηκαν καλσόν ή κολάν και στηθόδεσμοι.

Όσον αφορά τα καθημερινά ρούχα, αυτά αποτελούνται από παντελόνι, μπλούζα και πουκάμισο για τα αγόρια, ενώ για τα κορίτσια είναι παντελόνι ή φούστα και μπλούζα ή φουστάνι. Οι αναλογίες αλλάζουν όπως φαίνεται στους

38. Οι τιμές ελήφθησαν το διάστημα 15-20 Απριλίου, από τα ηλεκτρονικά καταστήματα Z.Mall (<http://www.z-mall.gr/homepage/?lang=el>), LaRedoute (<http://www.laredoute.gr/home/index.aspx>), ant1online (<http://ant1online.bestprice.gr/>) και BonPrix (<http://www.bonprix.gr/bg/home.htm>).

Πίνακες 51α και 51β. Τέλος, το σετ ρούχων αμπιγέ διαμορφώνεται ανάλογα με το φύλο και την εποχή και δίνεται στον ίδιο πίνακα.

Συνεπώς, το κόστος ρουχισμού για αγόρι ανέρχεται ετησίως στα €502,81, ενώ για κορίτσι στα €532,09. Το μηνιαίο κόστος είναι περίπου €42 για αγόρι και λίγο περισσότερο (€44,34) για κορίτσι.

Τα αναγκαία γυναικεία ρούχα θεωρούνται περίπου ίδια σε είδος και ποσότητα με αυτά του κοριτσιού. Διαφοροποιούνται βέβαια ως προς τις τιμές. Οι τελευταίες έχουν ληφθεί στις 17 Απριλίου 2010, από μια πληθώρα καταστημάτων στο κέντρο της Αθήνας.³⁹ Θα πρέπει να σημειωθεί και εδώ ότι οι τιμές μπορούν να ληφθούν ως ενδεικτικές και ότι θα απαιτούνταν πιο εκτεταμένη δειγματοληψία. Κρίθηκε όμως επαρκής γι' αυτό το επίπεδο της έρευνας.

Επιπλέον, θεωρήθηκε ότι ένα πανωφόρι αντέχει πολύ περισσότερο από έναν χρόνο. Έτσι λοιπόν, για να αντισταθμιστεί αυτή η μεροληψία στο δείκτη μας, θεωρήθηκε ότι θα δεν θα αγοραστεί πανωφόρι αμπιγέ. Η υπόθεση είναι ότι αν το καθημερινό πανωφόρι αντέξει, έστω, τρία χρόνια, αυτό σημαίνει ότι αποδεσμεύεται μια δαπάνη €110 για δύο χρόνια που μπορεί να δοθεί για ένα αμπιγέ πανωφόρι.

Επαναλαμβάνεται εδώ η παρατήρηση που έγινε και παραπάνω: η προσέγγιση του δείκτη της ένδυσης έχει νόημα μόνο ως αφαίρεση και όχι ως μια εξαντλητική λίστα στην οποία πρέπει να περιοριστεί κάποιος. Για παράδειγμα, γυναίκες που δεν συνηθίζουν να φορούν φούστες, μπορεί να τις αντικαταστήσουν με τζιν ή άλλο ένδυμα. Είναι αναμενόμενο τέτοιες αυξομειώσεις να αλλοιώσουν τον τελικό δείκτη όμως, για τις ανάγκες κατάρτισης του δείκτη μας, τέτοιες αλλοιώσεις είναι αμελητέες.

Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι ο δείκτης δεν μπορεί να εξειδικευτεί παραπέρα, να τελειοποιηθεί ελαχιστοποιώντας διαφορές. Διάφορα σενάρια έχουν γίνει αντικείμενο επεξεργασίας, τα οποία θα βρουν την έκφρασή τους σε επόμενη έρευνα και μελέτη του Παρατηρητηρίου.

Φαίνεται λοιπόν ότι το κόστος αναγκαίου γυναικείου ρουχισμού ανέρχεται στα €718,33 ετησίως ή €60 μηνιαίως (Πίνακας 52).

39. Ενδεικτικά αναφέρονται οι φίρμες Zara, Oysho, Natura Home, Muzuri, Bic, Intimissimi, Laredoute, Bershka, Pull & Bear και Ysatis. Στοιχεία για τα συγκεκριμένα καταστήματα (διευθύνσεις κ.λπ.) δεν κρίθηκε σκόπιμο να παρατεθούν εδώ, βρίσκονται όμως στη διάθεση κάθε ενδιαφερόμενου.

Πίνακας 51α: Αναγκαία ενδύματα για ανήλικο αγόρι, ανά χρήση, ποσότητες και τιμές

Αγόρι	Είδος ανά χρήση	Τμχ	Τιμή	Σύνολο	
Μέσα στο σπίτι	Σετ πιτζάμας χειμερινής	0,66	€ 19,70	€ 13,00	
	Σετ πιτζάμας καλοκαιρινής	0,66	€ 17,60	€ 11,62	
	Πετσέτες προσώπου	1	€ 7,00	€ 7,00	
	Πετσέτες μπάνιου	1	€ 7,50	€ 7,50	
	Μερικό σύνολο	3,32		€ 39,12	
Εσώρουχα	Εσώρουχα	6	€ 4,13	€ 24,80	
	Φανέλες χειμερινές	2	€ 4,00	€ 8,00	
	Φανέλες καλοκαιρινές	2	€ 4,95	€ 9,90	
	Κάλτσες χειμερινές	4	€ 2,00	€ 8,00	
	Κάλτσες καλοκαιρινές	4	€ 2,00	€ 8,00	
	Μαγιό	0,66	€ 24,00	€ 15,84	
	Μερικό σύνολο	18,66		€ 74,54	
Καθημερινό	Τζιν χειμερινό	0,66	€ 20,70	€ 13,66	
	Υφασμάτινο χειμερινό	0,66	€ 20,70	€ 13,66	
	Τζιν ελαφρύ	0,66	€ 20,70	€ 13,66	
	Υφασμάτινο ελαφρύ	0,66	€ 20,70	€ 13,66	
	Σορτς	2	€ 18,70	€ 37,40	
	Μπλούζες χειμερινές	1	€ 20,70	€ 20,70	
	Μπλούζες μακρυμάνικες άνοιξη	1	€ 20,70	€ 20,70	
	Μπλούζες κοντομάνικες	3	€ 10,00	€ 30,00	
	Πουκάμισο χειμερινό	1	€ 17,60	€ 17,60	
	Πουκάμισο ανοιξιάτικο	1	€ 17,60	€ 17,60	
	Μπουφάν	0,5	€ 36,40	€ 18,20	
		Μερικό σύνολο	12,14		€ 216,85
	Αμπιγέ	Υφασμάτινο χειμερινό	0,5	€ 21,80	€ 10,90
Υφασμάτινο ανοιξιάτικο		0,5	€ 20,70	€ 10,35	
Υφασμάτινο καλοκαιρινό		0,5	€ 20,70	€ 10,35	
Μπλούζες χειμερινές		1	€ 26,99	€ 26,99	
Μπλούζες μακρυμάνικες άνοιξη		1	€ 15,50	€ 15,50	
Μπλούζες κοντομάνικες		2	€ 13,40	€ 26,80	
Πουκάμισο χειμερινό		0,5	€ 18,70	€ 9,35	
Πουκάμισο ανοιξιάτικο		0,5	€ 18,70	€ 9,35	
Πουκάμισο καλοκαιρινό		0,5	€ 18,70	€ 9,35	
	Μπουφάν	0,5	€ 36,40	€ 18,20	
	Μερικό σύνολο	7,5		€ 147,14	
Αθλητικά ρούχα	Σετ φόρμας χειμερινής	0,66	€ 20,23	€ 13,35	
	Σετ φόρμας καλοκαιρινής	0,66	€ 17,90	€ 11,81	
	Μερικό σύνολο	1,32		€ 25,17	
Σύνολο ετησίως		42,94		€ 502,81	
Σύνολο μηνιαία		4		€ 41,90	

Πηγή: Προφορικές συνεντεύξεις, ίδιοι υπολογισμοί

Πίνακας 51β: Αναγκαία ενδύματα για ανήλικο κορίτσι, ανά χρήση, ποσότητες και τιμές

Κορίτσι	Είδος ανά χρήση	Τμχ	Τιμή	Σύνολο
Μέσα στο σπίτι	Σετ πιτζάμας χειμερινής	0,66	€ 19,70	€ 13,00
	Σετ πιτζάμας καλοκαιρινής	0,66	€ 17,90	€ 11,81
	Πετσέτες προσώπου	1	€ 7,00	€ 7,00
	Πετσέτες μπάνιου	1	€ 7,50	€ 7,50
	Μερικό σύνολο	3,32		€ 39,32
Εσώρουχα	Εσώρουχα	8	€ 1,98	€ 15,84
	Φανελάκια	3	€ 3,18	€ 9,54
	Καλσόν	2	€ 7,45	€ 14,90
	Κολάν	2	€ 6,00	€ 12,00
	Στηθόδεσμοι	3	€ 3,30	€ 9,90
	Κάλτσες χειμερινές	4	€ 2,00	€ 8,00
	Κάλτσες καλοκαιρινές	4	€ 2,00	€ 8,00
	Μαγιό	0,66	€ 15,50	€ 10,23
	Μερικό σύνολο	26,66		€ 88,41
Καθημερινό	Τζιν χειμερινό	0,66	€ 20,70	€ 13,66
	Φούστα χειμερινή	0,66	€ 17,30	€ 11,42
	Τζιν ελαφρύ	0,66	€ 17,90	€ 11,81
	Φουστάνια	1	€ 17,90	€ 17,90
	Σορτς	2	€ 14,90	€ 29,80
	Φούστα καλοκαιρινή	1	€ 14,90	€ 14,90
	Μπλούζες χειμερινές	2	€ 17,90	€ 35,80
	Μπλούζες μακρυμάνικες άνοιξη	2	€ 9,90	€ 19,80
	Μπλούζες κοντομάνικες	3	€ 9,90	€ 29,70
	Μπουφάν	0,5	€ 29,90	€ 14,95
	Μερικό σύνολο	13,48		€ 199,74
	Αμπιγέ	Παντελόνι χειμερινό	0,5	€ 30,00
Φούστα χειμερινή		0,5	€ 17,30	€ 8,65
Φουστάνι ανοιξιάτικο		0,5	€ 23,40	€ 11,70
Φουστάνι καλοκαιρινό		1	€ 25,90	€ 25,90
Μπλούζες χειμερινές		1	€ 25,00	€ 25,00
Μπλούζες μακρυμάνικες άνοιξη		1	€ 25,00	€ 25,00
Μπλούζες κοντομάνικες		2	€ 25,00	€ 50,00
Μπουφάν		0,5	€ 36,40	€ 18,20
Μερικό σύνολο	7		€ 179,45	
Αθλητικά ρούχα	Σετ φόρμας χειμερινής	0,66	€ 20,23	€ 13,35
	Σετ φόρμας καλοκαιρινής	0,66	€ 17,90	€ 11,81
	Μερικό σύνολο	1,32		€ 25,17
Σύνολο ετησίως		52		€ 532,09
Σύνολο μηνιαία		4		€ 44,34

Πηγή: Προφορικές συνεντεύξεις, ίδιοι υπολογισμοί

Πίνακας 52: Αναγκαία ενδύματα για γυναίκα, ανά χρήση, ποσότητες και τιμές

	Είδος ανά χρήση	Ποσότητα	Τιμή	Σύνολο
Μέσα στο σπίτι	Σετ πιτζάμας χειμερινής	0,5	€ 23,00	€ 11,50
	Σετ πιτζάμας καλοκαιρινής	0,5	€ 23,00	€ 11,50
	Πετσέτες προσώπου	1	€ 8,33	€ 8,33
	Πετσέτες μπάνιου	1	€ 7,50	€ 7,50
	Μερικό σύνολο	3		€ 38,83
Εσώρουχα	Εσώρουχα	8	€ 4,95	€ 39,60
	Κολάν	2	€ 12,00	€ 24,00
	Καλσόν	2	€ 5,50	€ 11,00
	Στηθόδεσμοι	2	€ 25,00	€ 50,00
	Κάλτσες χειμερινές	4	€ 2,00	€ 8,00
	Κάλτσες καλοκαιρινές	4	€ 2,00	€ 8,00
	Μαγιό	0,5	€ 23,40	€ 11,70
	Μερικό σύνολο	22,5		€ 152,30
Καθημερινά ρούχα	Τζιν χειμερινό	0,5	€ 36,00	€ 18,00
	Φούστα χειμερινή	0,5	€ 35,00	€ 17,50
	Τζιν ελαφρύ	0,5	€ 36,00	€ 18,00
	Φουστάνια	0,5	€ 35,00	€ 17,50
	Σορτς	1	€ 17,95	€ 17,95
	Φούστα καλοκαιρινή	1	€ 25,00	€ 25,00
	Μπλούζες χειμερινές	2	€ 25,00	€ 50,00
	Μπλούζες μακρύ μανίκι άνοιξη	2	€ 14,95	€ 29,90
	Μπλούζες κοντομάνικες	3	€ 14,95	€ 44,85
	Μπουφάν	1	€ 55,00	€ 55,00
	Μερικό σύνολο	12		€ 293,70
Αμπιγέ	Παντελόνι χειμερινό	0,5	€ 30,00	€ 15,00
	Φούστα χειμερινή	0,5	€ 35,00	€ 17,50
	Φουστάνι ανοιξιάτικο	1	€ 48,00	€ 48,00
	Φουστάνι καλοκαιρινό	1	€ 48,00	€ 48,00
	Μπλούζες χειμερινές	1	€ 25,00	€ 25,00
	Μπλούζες μακρύ μανίκι άνοιξη	1	€ 25,00	€ 25,00
	Μπλούζες κοντομάνικες	1	€ 25,00	€ 25,00
	Μερικό σύνολο	6		€ 203,50
Αθλητικά ρούχα	Σετ φόρμας χειμερινής	0,5	€ 30,00	€ 15,00
	Σετ φόρμας καλοκαιρινής	0,5	€ 30,00	€ 15,00
	Μερικό σύνολο	1		€ 30,00
Σύνολο ετησίως		45		€ 718,33
Σύνολο μηνιαία		4		€ 59,86

Πηγή: Προφορικές συνεντεύξεις, ίδιοι υπολογισμοί

6.3 Σύνοψη της δαπάνης για ένδυση και υπόδηση

Η βασική μονάδα αναφοράς, το τετραμελές νοικοκυριό με δύο παιδιά διαφορετικού φύλου, θα χρειάζεται ετησίως €1.254,25 για υποδήματα και €2.369,71 για ρουχισμό. Συνολικά, η δαπάνη για την κάλυψη της ανάγκης για ένδυση και υπόδηση, υπολογίζεται περίπου στα €300 μηνιαίως.

Για το μονομελές νοικοκυριό, ο αντίστοιχος δείκτης θα είναι €883 - €1.056, αναλόγως αν αναφέρεται σε άνδρα ή γυναίκα (περίπου €73 - €88 μηνιαίως). Το διμελές νοικοκυριό που αποτελείται από νεαρό ζευγάρι, θα χρειάζεται €1.939 το χρόνο ή €161,50 το μήνα.

Τέλος, το τριμελές νοικοκυριό (γονείς με ένα παιδί⁴⁰) θα χρειάζεται για ένδυση και υπόδηση περίπου €2.781 το χρόνο ή €232 το μήνα. Ο αντίστοιχος δείκτης για πενταμελές νοικοκυριό (με ένα αγόρι και δύο κορίτσια) είναι €4.481 το χρόνο, ή €373 το μήνα.⁴¹

Τα παραπάνω αποτελέσματα συνοψίζονται στον Πίνακα 53.

Πίνακας 53: Συνολική δαπάνη για ένδυση και υπόδηση, ανά μέγεθος νοικοκυριού, ετήσια και μηνιαία (σε €)

Νοικοκυριό	1		2	3	4	5
	Άνδρας	Γυναίκα				
Υπόδηση	266,40	337,85	604,25	929,25	1.254,25	1.579,25
Ένδυση	616,48	718,33	1.334,81	1.852,26	2.369,71	2.901,80
Σύνολο	882,88	1.056,18	1.939,06	2.781,51	3.623,96	4.481,05
Μηνιαία	73,57	88,02	161,59	231,79	302,00	373,42

Πηγή: Προφορικές συνεντεύξεις, ίδιοι υπολογισμοί

40. Για την ένδυση, υπολογίστηκε ο μέσος όρος αγοριού και κοριτσιού. Ούτως ή άλλως, η απόκλιση μεταξύ των δύο είναι μικρή.

41. Ο δείκτης ένδυσης του 5μελούς νοικοκυριού ίσως είναι υπερτιμημένος στο βαθμό που μπορεί να υπάρχει εξυπηρέτηση της ανάγκης των παιδιών από τον ίδιο ρουχισμό, ότι δηλαδή το ίδιο ρούχο μπορεί να φορεθεί από δύο αδέρφια του ίδιου φύλου. Το ζήτημα θα πρέπει να εξεταστεί παραπέρα, καθώς μπορεί να αναφέρεται σε έναν βαθμό και στη βασική μονάδα αναφοράς μας, το 4μελές νοικοκυριό.

7. Μεταφορές

7.1 Ποιοτικός προσδιορισμός της ανάγκης

Η προσέγγιση που υιοθετείται εδώ για τη μεταφορά βασίζεται κυρίως στη Μελέτη Προέλευσης Προορισμού Μετακινήσεων που διεξήχθη από τον ΟΑΣΑ το 2006, καθώς και σε συνεντεύξεις. Πληροφορίες σχετικά με την τιμολογιακή πολιτική και τις τιμές των ΜΜΜ αντλήθηκαν από την ιστοσελίδα του ΟΑΣΑ.⁴²

Η Μελέτη Προέλευσης Προορισμού Μετακινήσεων του ΟΑΣΑ (ΟΑΣΑ 2006)⁴³ στόχευε στον προσδιορισμό του μεγέθους, της έντασης και των χαρακτηριστικών της ζήτησης μετακινήσεων στην Αττική, ώστε να είναι δυνατός ο αναλυτικός προσδιορισμός των συγκοινωνιακών αναγκών. Πιο συγκεκριμένα, πρωτεύων στόχος της μελέτης ήταν να προσδιοριστούν ο αριθμός και το προφίλ των ατόμων που επιθυμούν να μετακινηθούν εντός της Αττικής, πότε μετακινούνται, με ποιο μέσο, για ποιο σκοπό, πόσος είναι ο εκτιμώμενος χρόνος των μετακινήσεων κ.ο.κ. Δευτερευόντως, επιδιώχθηκε η ποιοτική αξιολόγηση της ζήτησης των μετακινήσεων.

Η περιοχή διεξαγωγής είναι ο Νομός Αττικής και διακρίνεται, για τις ανάγκες της Μελέτης, στη σημερινή Περιοχή Εξυπηρέτησης των Αστικών Συγκοινωνιών (ΠΕΑΣ) και στην Υπόλοιπη Αττική (ΥΑ). Η περιοχή αυτή περιλαμβάνει 117 Δήμους και Κοινότητες (83 από την περιφέρεια πρωτευούσης). Το δείγμα των νοικοκυριών από τα οποία ελήφθησαν συνεντεύξεις από άτομα ηλικίας 5-85 ετών ήταν 30.239 νοικοκυριά. Φαίνεται λοιπόν ότι η μελέτη του ΟΑΣΑ (υπερ)καλύπτει την περιοχή διεξαγωγής της παρούσας έρευνας.

42. <http://www.oasa.gr/index.asp?lang=gr>

43. Από εδώ και στο εξής θα αναφέρεται ως «Μελέτη».

Η ανάγκη για μεταφορά ορίζεται από το σκοπό της μετακίνησης. Ο σκοπός αυτός δεν μπορεί να νοηθεί μονοδιάστατα, αλλά μόνο μέσα στο πλαίσιο της ανθρώπινης δραστηριότητας, όπως αυτό διαμορφώνεται ιστορικά και κοινωνικά. Είναι δε διαλεκτική συνάρτηση των παραγωγικών δυνατοτήτων σε μέσα μεταφοράς, εφόσον η ανάπτυξη των τελευταίων ανοίγει διαρκώς νέους ορίζοντες και καθιστά δυνατή την αύξηση τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά των σκοπών μετακίνησης.

Με τον όρο «μετακίνηση» στη Μελέτη, εννοείται η μετάβαση ενός ατόμου από ένα σημείο σε ένα άλλο για έναν συγκεκριμένο σκοπό, με ένα μεταφορικό μέσο. Κάθε φορά που ένα άτομο, στην πορεία του αλλάζει σκοπό ή αλλάζει μέσο, αρχίζει νέα μετακίνηση. Επίσης θεωρείται μετακίνηση και το περπάτημα διάρκειας 15 λεπτών και άνω. Κάθε φορά που κάποιος μετεπιβιβάζεται σε άλλο μέσο, τελειώνει την προηγούμενη μετακίνησή του και αρχίζει νέα. Η Μελέτη διακρίνει 11 σκοπούς μετακίνησης. Η σχετική κατανομή των μετακινήσεων ανά σκοπό παρατίθεται στον πίνακα που ακολουθεί.

Πίνακας 54: Κατανομή των μετακινήσεων ανά σκοπό στο σύνολο

Σκοπός μετακίνησης	Όλοι οι σκοποί μετακίνησης (%)	Σκοποί μετακίνησης εκτός από «αλλαγή μέσου» (%)	Σκοποί μετακίνησης εκτός από «αλλαγή μέσου» και «επιστροφή στο σπίτι» (%)
Αλλαγή μέσου	17,7		
Επιστροφή στο σπίτι	37,7	45,78	
Μετακίνηση στην εργασία	17,5	21,22	39,13
Άλλες επαγγελματικές μετακινήσεις	3,0	3,70	6,82
Σχολείο/εκπαίδευση	2,9	3,54	6,52
Ψώνια	5,2	6,30	11,62
Κοινωνικές δραστηριότητες	3,1	3,75	6,91
Ψυχαγωγία, άθληση	3,8	4,67	8,62
Συνοδεία προσώπου	2,3	2,82	5,21
Ατομικές υποθέσεις	6,5	7,89	14,55
Μεταφορές	0,3	0,33	0,61

Πηγή: ΟΑΣΑ (2006) και ίδιοι υπολογισμοί

Προφανώς, η αλλαγή μέσου δεν μπορεί να θεωρηθεί αυτοσκοπός, αλλά υποτάσσεται στους άλλους σκοπούς μετακίνησης. Αν αφαιρεθεί λοιπόν αυτός ο σκοπός από τον πίνακα, τότε τα σχετικά μερίδια των μετακινήσεων στο σύνολο διαμορφώνονται όπως φαίνεται στην προτελευταία στήλη.

Παρατηρεί κανείς ότι οι μισές περίπου μετακινήσεις γίνονται με σκοπό την επιστροφή στο σπίτι, κάτι άλλωστε αναμενόμενο, εφόσον η κατοικία είναι η βάση κάθε ατόμου, από την οποία ξεκινάει και στην οποία επιστρέφει. Αν αφαιρεθεί και αυτός ο σκοπός μετακίνησης, ώστε να γίνουν σαφή τα σχετικά μερίδια των σκοπών μετακίνησης από και προς την κατοικία, θεωρώντας δηλαδή δεδομένη την επιστροφή στην κατοικία, τότε παράγεται η τελευταία στήλη του πίνακα.

Από αυτήν γίνεται σαφές ότι ο κυρίαρχος σκοπός μετακίνησης είναι προς και από την εργασία, όπου συμπεριλαμβάνονται και οι άλλες επαγγελματικές μετακινήσεις, σε ποσοστό 45,95%, σχεδόν οι μισές μετακινήσεις γίνονται από εργαζομένους, ακριβώς επειδή είναι εργαζόμενοι. Η παρατήρηση αυτή από μόνη της, θεμελιώνει τη μετακίνηση ως μια λαϊκή ανάγκη.

Όσον αφορά τους υπόλοιπους σκοπούς μετακίνησης, αμέσως επόμενος έρχεται αυτός που σχετίζεται με ατομικές υποθέσεις (14,5%), ενώ στη συνέχεια είναι η μετακίνηση για ψώνια (11,6%). Για ψυχαγωγία και αθλητικές δραστηριότητες γίνεται το 8,6% των μετακινήσεων, ενώ για την προσέλευση προς και την επιστροφή από το σχολείο ή άλλο εκπαιδευτικό ίδρυμα γίνεται το 6,5% των μετακινήσεων. Τέλος, για κοινωνικές δραστηριότητες και για τη συνοδεία προσώπου γίνεται το 7% και 5% των μετακινήσεων αντίστοιχα.

Για την ικανοποίηση της ανάγκης για μετακίνηση χρησιμοποιούνται διάφορα μέσα μεταφοράς. Η επάρκεια των μέσων μεταφοράς θα πρέπει να ελέγχεται ως προς τους παραπάνω σκοπούς μετακίνησης και τις ιδιαίτερες ανάγκες που προκύπτουν από τη διάρθρωση του νοικοκυριού. Η βασική μονάδα αναφοράς είναι το τετραμελές νοικοκυριό με δύο προστατευόμενα μέλη.

Γενικά, τα μέσα μεταφοράς διακρίνονται σε ιδιωτικής χρήσης και μαζικά μέσα μεταφοράς. Σύμφωνα με τη Μελέτη, τα μέσα μεταφοράς διακρίνονται παραπέρα σε:

- πεζή: με τα πόδια
- ιδιωτικό μέσο: ποδήλατο, μοτοποδήλατο, δίκυκλες μηχανές, ΙΧ επιβάτης, ΙΧ οδηγός, ταξί, ημιφορτηγό, φορτηγό

- λεωφορείο: αστικό, τρόλεϊ, υπεραστικό, ειδικό
- σταθερής τροχιάς: ηλεκτρικός, μετρό, τραμ, προαστιακός,

με τις δύο τελευταίες κατηγορίες να αποτελούν τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς (MMM).

Η κατανομή της χρήσης των διαφόρων μέσων δίνεται σύμφωνα με τον Πίνακα 55.

Πίνακας 55: Κατανομή χρήσης ανά μέσο μεταφοράς

Μέσο μεταφοράς	Ποσοστό χρήσης
Πεζή	9,47%
Ιδιωτικό μέσο	47,72%
Λεωφορείο	26,86%
Σταθερής Τροχιάς	15,95%
Σύνολο MMM	42,81%

Πηγή: ΟΑΣΑ (2006) και ίδιοι υπολογισμοί

Όπως φαίνεται από τον πίνακα, οι μισές μετακινήσεις διεξάγονται με ιδιωτικό μέσο, ένα 10% με τα πόδια και λίγο πάνω από 40% με τα MMM. Οι λόγοι γι' αυτή την επιλογή θα πρέπει να εξεταστούν, ώστε να διερευνηθεί αν και κατά πόσο είναι αναγκαία η χρήση ιδιωτικού μέσου και αν τα MMM επαρκούν για τη μετακίνηση των ατόμων για όλους τους σκοπούς μετακίνησης.

Μια πρώτη παρατήρηση αναφέρεται στο πολύ μεγάλο ποσοστό χρήσης ιδιωτικού μέσου. Προφανώς, σε αυτό έχει συμβάλει η εμπορική προώθηση των ιδιωτικών μέσων από τις αυτοκινητοβιομηχανίες που τα παράγουν, η οποία διεξάγεται με πολλούς και ποικίλους τρόπους, όμως, δεν μπορεί να αποδοθεί αποκλειστικά σε αυτό. Το μεγάλο ποσοστό χρήσης είναι ενδεικτικό του γεγονότος ότι τα MMM δεν επαρκούν σε κάποιο βαθμό στην εκπλήρωση του σκοπού τους.

Το δίκτυο μαζικών μεταφορών στο λεκανοπέδιο Αττικής είναι αρκετά πυκνό. Μπορεί με ασφάλεια να υποθεθεί ότι όλα τα σημεία του λεκανοπεδίου συνδέονται μεταξύ τους με κάποιο συνδυασμό MMM. Παρ' όλα αυτά, η συχνότητα των δρομολογίων, το κυκλοφοριακό πρόβλημα της Αθήνας και, τελικά, ο απαιτούμενος χρόνος για την πραγματοποίηση της μετακίνησης συνθέτουν το λόγο για τον οποίο η χρήση ιδιωτικού μέσου καθίσταται αναγκαία.

Η μέση διάρκεια μετακίνησης ανά μέσο, δίνεται από τον Πίνακα 56.

Πίνακας 56: Μέση διάρκεια μετακίνησης ανά μέσο

Μέσο	Μεση διαρκεια (σε λεπτα)
Με τα πόδια	26,30
Ποδήλατο/μοτοποδήλατο	20,72
Δίκυκλες μηχανές	23,08
ΙΧ επιβάτης	27,53
ΙΧ οδηγός	28,97
Υπεραστικό μέσο μεταφοράς	55,92
Λεωφορείο ειδικό	45,44
Ταξί (επιβάτης)	27,24
Ημιφορτηγό	32,08
Φορτηγό	46,90
Αστικό λεωφορείο	35,27
Τρόλεϊ	31,45
Ηλεκτρικός	29,78
Μετρό	20,65
Τραμ	34,33
Προαστιακός	28,73
Δημοτική συγκοινωνία	25,92

Πηγή: ΟΑΣΑ 2006 και ίδιοι υπολογισμοί

Η μέση διάρκεια μετακίνησης με ΙΧ είναι περίπου 29 λεπτά, ενώ για τα ΜΜΜ είναι 31,44 λεπτά. Όμως ο δείκτης κινητικότητας για τα τελευταία είναι 2,94, πράγμα που σημαίνει ότι χρειάζεται κανείς 3 μετεπιβιβάσεις για να φτάσει στον τελικό προορισμό του, κατά μέσο όρο, δηλαδή 92 λεπτά, περίπου τον τριπλάσιο χρόνο. Αυτός είναι ο βασικός λόγος για τον οποίο το ΙΧ είναι αναγκαίο.

Υπάρχουν βέβαια και άλλα προβλήματα σχετικά με τα ΜΜΜ. Δεν είναι διαθέσιμα 24 ώρες το 24ωρο, δημιουργώντας περιορισμούς σε νυχτερινά επαγγέλματα αλλά και στην ψυχαγωγία. Επιπλέον, δεν είναι πάντα ασφαλή για μικρά παιδιά αλλά και για ενήλικες. Τέλος, οι υπηρεσίες μεταφοράς εκτός Αττικής δεν είναι τόσο καλές.

Από την άλλη, δεν μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι το ιδιωτικό μέσο μπορεί να καλύψει εξολοκλήρου την ανάγκη για μετακίνηση. Ο λόγος είναι ότι το ιδιωτικό μέσο είναι πολύ πιο ακριβό, σε σχέση με τη χρήση ΜΜΜ και ενίοτε μπορεί να είναι πολύ πιο δύσχροστο σε σχέση με τα ΜΜΜ. Το κυκλοφοριακό πρόβλημα, η δυσκολία ανεύρεσης χώρων στάθμευσης και οι νομοθετικοί περιορισμοί στην κυκλοφορία των ιδιωτικών μέσων (Δακτύλιος, λεωφορειολωρίδες) είναι οι βασικότεροι λόγοι που καθιστούν τη χρήση ιδιωτικού μέσου υποδεέστερη αυτής των ΜΜΜ, σε ορισμένες περιπτώσεις. Η παρούσα έρευνα λοιπόν υιοθετεί ως αναγκαία τη χρήση και των δύο κατηγοριών μέσων μεταφοράς.

7.2. Ποσοτικός προσδιορισμός της ανάγκης

7.2.1. Μέσα Μαζικής Μεταφοράς

Οι χρήστες αστικής συγκοινωνίας το 2006 ανέρχονται σε καθημερινή βάση σε 1.262.300, πραγματοποιώντας 3.050.500 επιβιβάσεις στα μέσα μαζικής μεταφοράς. Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από την Έρευνα της χρήσης των Τύπων του Κομίστρου και της Επιβατικής Κίνησης στα ΜΜΜ που διεξήχθη από τον ΟΑΣΑ. Περίπου ένας στους τέσσερις Αθηναίους χρησιμοποιεί καθημερινά τα ΜΜΜ. Οι Ημερήσιες Επιβιβάσεις του 2006 ανά φορέα είναι:

Πίνακας 57: Ημερήσιες επιβιβάσεις ανά φορέα ΜΜΜ

Φορέας ΜΜΜ	Ημερήσιες επιβιβάσεις
ΕΘΕΛ	1.536.500
ΗΛΠΑΠ	317.000
ΗΣΑΠ	427.500
ΑΜΕΛ	694.000
Τραμ	59.500
Προαστιακός	16.000
Σύνολο	3.050.500

Πηγή: ΟΑΣΑ (2006) και ίδιοι υπολογισμοί

Αναφορικά με το κόστος εισιτηρίου, πλέον (από τον Μάιο του 2008) γίνεται ενιαία τιμολόγηση (ενιαίο εισιτήριο 1,5 ώρας, κάρτα δικτύου, κάρτα λεωφορείου - τρόλεϊ - τραμ), επομένως δεν κοστολογείται το κάθε μέσο χωριστά. Επίσης υπάρχουν μηνιαίες και ετήσιες κάρτες απεριορίστων διαδρομών για τη χρήση

MMM όλων των φορέων. Το κόστος αυτών των καρτών είναι €35 και €350 αντίστοιχα.

Επειδή, απ' ό,τι φαίνεται από τον πίνακα, υπάρχει αυξημένη χρήση όλων των μέσων, μπορεί να θεωρηθεί ότι το κόστος χρήσης των MMM ανέρχεται σε €35 μηνιαίως, όσο στοιχίζει η μηνιαία κάρτα απεριορίστων διαδρομών για όλα τα μέσα. Δεν υιοθετείται η ετήσια κάρτα, η οποία είναι φθηνότερη, διότι θεωρείται απαγορευτική δαπάνη για τα χαμηλά εισοδήματα.

7.2.2 Ιδιωτικό μέσο μεταφοράς

Ως ιδιωτικό μέσο θεωρείται στην παρούσα Μελέτη το αυτοκίνητο ΙΧ, αφήνοντας κατά μέρος τα δίκυκλα ή άλλα αυτοκινούμενα μέσα. Όπως φαίνεται από τον πίνακα κατανομής μέσου μετακινήσεων, το ΙΧ αποτελεί το 83% των ιδιωτικών μέσων (68% με το άτομο ως οδηγό και 15% ως επιβάτη).

Πίνακας 58: Κατανομή μέσων μεταφοράς

Μέσο μετακίνησης	Όλα τα μέσα	Ιδιωτικά μέσα
Με τα πόδια	9,47%	
Ποδήλατο/μοτοποδήλατο	0,89%	1,87%
Δίκυκλες μηχανές	4,04%	8,46%
ΙΧ επιβάτης	7,15%	14,97%
ΙΧ οδηγός	32,45%	67,99%
Υπεραστικό μέσο μεταφοράς	1,30%	
Λεωφορείο ειδικό	1,32%	
Ταξί (επιβάτης)	2,33%	4,89%
Ημιφορτηγό	0,56%	1,17%
Φορτηγό	0,31%	0,65%
Αστικό λεωφορείο	20,53%	
Τρόλεϊ	3,26%	
Ηλεκτρικός	5,69%	
Μετρό	9,28%	
Τραμ	0,76%	
Προαστιακός	0,22%	
Δημοτική συγκοινωνία	0,44%	

Πηγή: ΟΑΣΑ (2006) και ίδιοι υπολογισμοί

Η προσέγγιση του κόστους κατοχής και χρήσης ΙΧ παρουσιάζει μια σειρά δυσκολιών και απαιτεί την υιοθέτηση σειράς υποθέσεων. Το πρώτο ερώτημα που ανακύπτει σχετίζεται με τη μονάδα αναφοράς του ιδιοκτήτη, αν δηλαδή θα θεωρηθεί ιδιοκτήτης το άτομο ή το νοικοκυριό. Σχετικό με το προηγούμενο θέμα είναι το είδος του αυτοκινήτου.

Θεωρείται αναγκαίο ένα οικογενειακό ΙΧ για τη βασική μονάδα αναφοράς, το τετραμελές νοικοκυριό με δύο προστατευόμενα μέλη. Είναι προφανές ότι η ίδια υπόθεση θα πρέπει να ισχύει και για τα δύο «γειτονικά» νοικοκυριά, το τριμελές με ένα παιδί και το πενταμελές με τρία παιδιά. Μπορεί να υποτεθεί ότι για το μονομελές και διμελές νοικοκυριό θα μπορούσε να καλύψει την ανάγκη ένα μικρότερο ΙΧ. Υποτίθεται εδώ ότι ένα πεντάπορτο ΙΧ 1.400 κ.εκ., με μέγιστη ηλικία τα 10 χρόνια μπορεί να καλύψει τις ανάγκες μιας οικογένειας.

Οι κατηγορίες δαπανών που συνεπάγονται η κατοχή και η χρήση ΙΧ είναι οι ακόλουθες:

- πάγια έξοδα: τέλη κυκλοφορίας, ΚΤΕΟ, κάρτα καυσαερίων και ασφάλεια,
- κατανάλωση καυσίμου,
- συντήρηση,
- κόστος αναπλήρωσης,
- στάθμευση.

Τα τέλη κυκλοφορίας για το 2010, για ένα ΙΧ μέχρι 1.357 κ.εκ., 9 φορολογήσιμων ίππων, με πρώτη άδεια κυκλοφορίας μετά την 1/1/2000 και μέχρι 31/12/2004 (ηλικίας 5-10 χρονών) ήταν €137. Το παράβολο για το ΚΤΕΟ στοιχίζει €40, ενώ η έκδοση κάρτας καυσαερίων €10 και πληρώνονται κάθε δύο χρόνια, για ΙΧ της παλαιότητας που υποτέθηκε εδώ. Για το ίδιο όχημα, μια φθηνή ασφάλεια με τις βασικές καλύψεις αστικής ευθύνης, υλικών ζημιών και σωματικής βλάβης και με πρόσθετη κάλυψη την οδική βοήθεια και τη θραύση κρυστάλλων στοιχίζει όχι λιγότερα από €400 το χρόνο.⁴⁴ Το σύνολο των πάγιων δαπανών είναι λοιπόν €562.

44. Τιμές αντλούνται από τις ιστοσελίδες διαφόρων εταιρειών, όπως οι παρακάτω: <http://www.autoasfalisi.gr/index.html>, http://www.anytimeonline.gr/index.asp?a_id=46, <http://www.asfalistra.gr/main.asp>. Έγινε σύγκριση και λήφθηκε η φθηνότερη προσφορά με κάποιες υποθέσεις σχετικά με το πλήθος ζημιών, την ηλικία και την εμπειρία του οδηγού.

Για τον υπολογισμό κατανάλωσης καυσίμου πρέπει να γίνουν υποθέσεις σχετικά με τη μέση απόσταση που διανύεται, την κατανάλωση του οχήματος σε λίτρα και το κόστος του καυσίμου ανά λίτρο. Το δυσκολότερο είναι το πρώτο, καθώς τα άλλα δύο μπορούν να υπολογιστούν σχετικά εύκολα, με μικρές αποκλίσεις. Ειδικότερα, η κατανάλωση του οχήματος σε λίτρα ανά 100 χλμ ποικίλλει ανάλογα με το όχημα, αλλά για ένα ΙΧ με τα παραπάνω χαρακτηριστικά θα είναι όχι λιγότερα από 6, με πιθανότερα τα 7 lt/100 km. Ο μέσος όρος της τιμής για την απλή αμόλυβδη βενζίνη, στο νομό Αττικής, στις 19/3/2010, ήταν €1,417.⁴⁵ Αυτό σημαίνει ότι το κόστος καυσίμου είναι €9,92/100 χλμ. Αν τώρα υποτεθεί ότι η διανυόμενη απόσταση είναι από 500 μέχρι 1.000 χλμ το μήνα, τότε το κόστος καυσίμου που αναλογεί στον απλό μέσο όρο 6 παρατηρήσεων (500, 600, 700, 800, 900, 1.000 χλμ), ανέρχεται στα €74,4 το μήνα ή €892,71 το χρόνο.

Διαβάζουμε στον ηλεκτρονικό τύπο, από τις 25/9/08⁴⁶: «Στη συνάντηση του υπουργού Οικονομίας [Γ. Αλογοσκούφης], με τους εκπροσώπους των εισαγωγέων αυτοκινήτων, δόθηκαν διευκρινίσεις για το πώς θα εφαρμοστούν τα τεκμήρια για τους κατόχους ΙΧ. Σύμφωνα με τον πρόεδρο του Συνδέσμου Εισαγωγέων, κ. Ανδρέα Ανδρικόπουλο, ο υπουργός Οικονομίας τούς ενημέρωσε ότι θα καθιερωθεί ένα ελάχιστο κόστος χρήσης και συντήρησης των επιβατικών αυτοκινήτων. Τι σημαίνει αυτό; Ότι κριτήριο για να προσδιοριστεί το ελάχιστο κόστος χρήσης θα είναι ένα ποσό που θα προκύπτει από τα ασφάλιστρα, τα τέλη κυκλοφορίας, τη μέση κατανάλωση καυσίμων και τη μέση απόσταση που διανύει το αυτοκίνητο κάθε χρόνο. Το κόστος αυτό θα μεταβάλλεται ανάλογα με τον κυβισμό του αυτοκινήτου. Σύμφωνα με τα στοιχεία που έχει στα χέρια του το Υπουργείο Οικονομίας από τους εισαγωγείς για κυβισμό, το κόστος χρήσης το χρόνο για ΙΧ [...] από 1.201 έως 1.400 κ.εκ., είναι €2.202» (υπογράμμιση δική μας).

Επίσης, το τεκμήριο για τη χρήση ΙΧ που συζητιέται από το Υπουργείο Οικονομικών, για όχημα μέχρι 1.400 κ.εκ., είναι €3.400.⁴⁷ «Στα αυτοκίνητα η ετήσια τεκμαρτή δαπάνη θα υπολογίζεται με βάση το κόστος των τελών κυκλοφορίας, των ασφαλιστρών, των καυσίμων κ.λπ.». «Για τα αυτοκίνητα, το τεκμήριο θα ξε-

45. Πηγή: Υπουργείο Ανάπτυξης, http://www.ypan.gr/flash_fuel/

46. <http://blogthea.gr/NextStep/aeaethoaeo/24315-ta-oeithnea-aea-e-aessicoa.html> και http://archive.enet.gr/online/online_text/c=114,dt=23.09.2008,id=9787496

47. <http://www.taxheaven.gr/news/news/view/id/5721> και αλλού

κινάει από τις €3.000 για ΙΧ μέχρι 1.200 κε και θα αυξάνεται €200 ανά εκατό κε μέχρι και τα 2.000 κε».⁴⁸

Μέχρι εδώ, παρ' όλα αυτά, το κόστος υπολογίστηκε στα €1.455 ετησίως. Αυτό εγείρει έναν προβληματισμό σχετικά με τον υπολογισμό του τεκμηρίου, καθώς είναι πολύ δύσκολο να ισχυριστεί κανείς ότι η κατανάλωση βενζίνης μπορεί να φτάσει τα €1.900 ετησίως. Αυτό θα αντιστοιχούσε σε διανυόμενη απόσταση 1.600 χλμ κατά μέσο όρο κάθε μήνα, ή 19.200 χλμ το χρόνο, πράγμα πρακτικά αδύνατο, αν κανείς δεν εργάζεται σε επάγγελμα που απαιτεί από τη φύση του να διανύει ο εργαζόμενος αποστάσεις με το ιδιόκτητο μέσο.

Το επόμενο βήμα αναφέρεται στον υπολογισμό της συντήρησης του ΙΧ. Σε αυτό το κονδύλι εντοπίζεται η μεγαλύτερη δυσκολία καθώς, πέρα από το κόστος της φυσιολογικής συντήρησης (αλλαγή λαδιών, αντικατάσταση αναλώσιμων, όπως τακάκια στα φρένα, λάστιχα, λάμπες κ.λπ.), περιλαμβάνεται και η μη φυσιολογική φθορά που είναι τυχαία. Αν υποθεθεί αλλαγή ελαστικών κάθε δύο χρόνια, αλλαγή λαδιών τρεις φορές το χρόνο και αφήσουμε ένα μικρό περιθώριο για άλλες φθορές, τότε το κόστος συντήρησης δεν μπορεί να είναι κάτω από €350.

Η εκτίναξη της τιμής των καυσίμων με την αύξηση του ειδικού φόρου κατανάλωσης έχει οδηγήσει αρκετούς στον υπολογισμό των εξόδων για τη χρήση ΙΧ. Λόγου χάρη: «Για οχήματα με κινητήρες 1,4 [...] λίτρων ανάλογα αυξάνεται και το ετήσιο κόστος χρήσης. Οι κάτοχοι των συγκεκριμένων αυτοκινήτων θα πρέπει να καταβάλουν €1.350 [...] για καύσιμα, €400 για ασφάλεια, €182 για Τέλη Κυκλοφορίας και €350 έως €500 για την ετήσια τακτική συντήρηση των αυτοκινήτων. Το ετήσιο κόστος ανέρχεται στα €2.282 για οχήματα έως 1.400 κ.εκ. [...]. Τα ποσά μεταφράζονται σε €190 [...] το μήνα [...] για τη χρήση των συγκεκριμένων αυτοκινήτων.»⁴⁹ Επίσης, σύμφωνα με έρευνα του ραδιοφωνικού σταθμού flash 9.86, το 2008, η συντήρηση μόνο του αυτοκινήτου ανέρχεται στα €45 μηνιαίως, ή €540 ετησίως.⁵⁰

Στην *Ημερησία* στις 13/1/10 αναφέρεται: «Το ετήσιο κόστος χρήσης στα αυτοκίνητα μπορεί να υπολογιστεί απλά προσθέτοντας την αξία των καυσίμων που πρόκειται να καταναλώσει κάποιος (μέσος όρος 15.000 χλμ.), το κόστος των

48. <http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=12336&subid=2&pubid=26397148>

49. <http://heavycharge.blogspot.com/2010/03/1200-1918.html>

50. <http://www.nooz.gr/page.ashx?pid=9&aid=37358&cid=1>

ασφαλιστρών, το κόστος τακτικής συντήρησης και τα χρήματα που θα καταβάλει για τα Τέλη Κυκλοφορίας. [...] Αν ανέβουμε μία κατηγορία και περάσουμε στα οχήματα με κινητήρες 1,4 [...] λίτρων τότε ανάλογα αυξάνεται και το ετήσιο κόστος χρήσης. Ειδικότερα οι κάτοχοι των συγκεκριμένων αυτοκινήτων θα πρέπει να καταβάλουν €1.100 [...] αντίστοιχα για καύσιμα, €400 για ασφάλεια, €182 για Τέλη Κυκλοφορίας και €350 έως €500 για την ετήσια τακτική συντήρηση των αυτοκινήτων. Το ετήσιο κόστος ανέρχεται στα €2.032 για οχήματα έως 1.400 κ.εκ. [...]. Τα παραπάνω ποσά μεταφράζονται σε €170 [...] το μήνα [...] για τη χρήση των συγκεκριμένων αυτοκινήτων».⁵¹

Όσον αφορά το κόστος αναπλήρωσης του ΙΧ, αυτό σχετίζεται με ένα ποσό που θα πρέπει να αποταμιεύεται σε τακτά διαστήματα, ώστε, όταν το ΙΧ δεν μπορεί πια να λειτουργεί ως μέσο μεταφοράς, να είναι δυνατή η αντικατάστασή του. Για τον υπολογισμό του ποσού αυτού υποτίθεται ότι η επαναγορά θα περιλαμβάνει ένα μεταχειρισμένο όχημα, ίδιων χαρακτηριστικών με το προηγούμενο. Για ένα ΙΧ μοντέλο 2006 θα χρειαζόταν να δαπανήσει κανείς όχι λιγότερα από €4,000⁵² και με βάση την υπόθεση ότι ο χρόνος ζωής του είναι περίπου 10 χρόνια, αυτό σημαίνει ότι η αξία του θα αποσβένεται με €400 το χρόνο ή €33,3 το μήνα.

Ανακεφαλαιώνοντας, το κόστος χρήσης ΙΧ, όπως υπολογίστηκε παραπάνω, ανέρχεται στα €2.204,71 ετησίως ή €183,73 μηνιαίως. Η διαφορά σε σχέση με τις έρευνες που αναφέρθηκαν παραπάνω είναι μικρή και προκύπτει από τα τέλη κυκλοφορίας (€45, εδώ υποτέθηκε ότι το όχημα είναι μέχρι 1.357 κ.εκ.) και από τη μέση διανύμενη απόσταση (εδώ υποτέθηκε ανά έτος μέσος όρος 9.000 χλμ, αντί για 15.000 χλμ που υπολογίζεται συνήθως).

Τέλος, αν λάβουμε υπόψη την εκτίμηση της Ημερησίας για το κόστος χρήσης ενός μικρού αυτοκινήτου πόλης, τότε «κάποιος ιδιοκτήτης αυτοκινήτου με κινητήρα 1.100 κ.εκ. θα πρέπει να καταβάλλει περίπου €1.000 για καύσιμα, €320 για ασφαλιστρα (χωρίς προαιρετικές καλύψεις), €98 για Τέλη Κυκλοφορίας και περίπου €300 για την τακτική συντήρηση του οχήματος. Το ετήσιο κόστος επομένως για ένα ΙΧ πόλης υπολογίζεται σε €1.718, το οποίο μεταφράζεται σε €144 το μήνα».⁵³

51. <http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=16295&subid=2&pubid=23733141>

52. Τιμές αντλούνται από την ιστοσελίδα της Χρυσής Ευκαιρίας: <http://xe.gr/>

53. <http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=16295&subid=2&pubid=23733141>

7.3 Σύνοψη της δαπάνης για μεταφορά

Για το τετραμελές νοικοκυριό με ένα ιδιόκτητο μέσο, μέχρι 1.357 κ.εκ., το μηνιαίο κόστος για κατοχή και χρήση ΙΧ ανέρχεται στα €184. Για τα ΜΜΜ, το νοικοκυριό θα πρέπει να προμηθεύεται δύο μηνιαίες κάρτες των €35. Το συνολικό κόστος για τις μετακινήσεις του νοικοκυριού ανέρχεται έτσι στα €253,73. Το ίδιο ποσό μπορεί να ανταποκρίνεται στα δεδομένα του τριμελούς νοικοκυριού.

Για το μονομελές νοικοκυριό, το μηνιαίο κόστος θα είναι €144 για ΙΧ και €35 για ΜΜΜ, ενώ για το διμελές, €214.

8. Σύνοψη των αποτελεσμάτων

8.1 Τα μέχρι τώρα αποτελέσματα και σύγκριση των αποτελεσμάτων

Η έρευνα της παρούσας μελέτης προσπαθεί να διαμορφώσει μια διαφορετική οπτική στην παρατήρηση, καταγραφή και μέτρηση της φτώχειας, όπως εδώ ορίζεται, με βάση τις ανάγκες. Η παρούσα προσπάθεια επιβεβαιώνει σε μεγάλο βαθμό ότι είναι δυνατή η ποιοτική και ποσοτική προσέγγιση των κοινωνικών αναγκών, με τη συνεργασία διάφορων επιστημονικών κλάδων και κοινωνικών φορέων. Χωρίς να ισχυριζόμαστε ότι η έρευνα είναι εξαντλητική, θεωρούμε ότι παρουσιάζεται ως βάση για έναν διάλογο γύρω από το ζήτημα των σύγχρονων ορισμένων κοινωνικών αναγκών, με βάση το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων στη σύγχρονη Ελλάδα.

Μια σύνοψη των μέχρι τώρα ευρημάτων είναι ενδεικτική της απόστασης που έχουμε διανύσει προς την ολοκλήρωση της μελέτης και την κατασκευή του ορίου απόλυτης φτώχειας. Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει τα αποτελέσματα των ενοτήτων 3 έως 7 της παρούσας μελέτης, παίρνοντας υπόψη το δείκτη ενοικίου ανά μέγεθος νοικοκυριού απ' όλες τις περιοχές. Ο πίνακας περιλαμβάνει επίσης την κατανάλωση νερού, ηλεκτρικού ρεύματος, το κόστος θέρμανσης, τα πάγια αναλώσιμα και τις πάγιες δαπάνες που σχετίζονται με την κατοικία (φόροι, Δημοτικά Τέλη / Δημοτικοί Φόροι, χρέωση της ΕΡΤ), καθώς και τους δείκτες για τη διατροφή, την ένδυση-υπόδηση και τις μεταφορές. Σε σχέση με την ολοκληρωμένη, λεπτομερή καταγραφή των αναγκών, δεν περιλαμβάνονται ακόμη οι δαπάνες που σχετίζονται με τις κατηγορίες υγεία, εκπαίδευση, φύλαξη-φροντίδα παιδιών καισχόλη (διαχείριση ελεύθερου χρόνου).

Πίνακας 59: Η προσωρινή διαμόρφωση του δείκτη φτώχειας, σε ευρώ

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5
Κατοικία	416,28	549,16	664,41	784,57	915,57
Ενοίκιο	291,00	383,00	473,00	568,00	672,00
Υδρευση/Αποχέτευση	7,35	12,67	17,63	22,58	28,46
Ηλεκτρικό Ρεύμα	5,56	7,62	9,05	10,58	12,83
Κοινόχρηστα	3,75	6,76	9,76	12,76	15,77
Θέρμανση	15,49	27,84	4,2	52,55	64,91
Πάγια Αναλώσιμα	83,35	98,35	98,35	98,35	98,35
ΕΡΤ	4,24	4,24	4,24	4,24	4,24
ΔΤ/ΔΦ	4,43	6,94	9,74	12,40	15,20
ΤΑΠ	1,11	1,74	2,44	3,11	3,81
Διατροφή	101,13	202,26	282,67	383,80	484,93
Ένδυση/Υπόδηση	80,79	161,59	231,79	302,00	373,42
Μεταφορές	179,00	214,00	253,73	253,73	288,73
Δείκτης 2010	777,20	1.127,01	1.432,60	1.724,10	2.062,65
Δείκτης 2010 χωρίς ενοίκιο	486,20	744,01	959,60	1.156,10	1.390,65

Ο συνολικός δείκτης φτώχειας που προκύπτει ανέρχεται μηνιαία στα €777 για ένα άτομο, στα €1.127 για ένα νέο ζευγάρι και στα €1.724 για τη βασική μονάδα αναφοράς αυτής της έκθεσης, δηλαδή το τετραμελές νοικοκυριό με δύο προστατευόμενα μέλη. Στον πίνακα φαίνεται επίσης το κατώφλι φτώχειας για τριμελές και πενταμελές νοικοκυριό, με ένα και τρία παιδιά αντίστοιχα, το οποίο ανέρχεται στα €1.432,60 και €2.062,65 αντίστοιχα.

Η πρώτη γραμμή του Πίνακα 59 παραθέτει την αναγκαία δαπάνη για την κατοικία, δηλαδή είναι το άθροισμα των γραμμών 2 έως 10. Φαίνεται, λοιπόν, ότι για την κατοικία και τις υπηρεσίες που σχετίζονται με αυτήν και μόνο, το τετραμελές νοικοκυριό χρειάζεται €785 το μήνα, ενώ ένα άτομο, το οποίο είναι υποχρεωμένο να νοικιάζει, χρειάζεται για την κατοικία €416 το μήνα. Υπενθυμίζεται ότι, ειδικά για το μονομελές νοικοκυριό, ο δείκτης της κατοικίας είναι μάλλον υποτιμημένος, εφόσον οι προσφερόμενες κατοικίες 25τ.μ. είναι περιορισμένες, υποχρεώνοντας πολλά μονομελή νοικοκυριά να ενοικιάσουν μεγαλύτερες κατοικίες.

κίες. Το ζήτημα αυτό χρήζει περαιτέρω διερεύνησης σχετικά με την προσφορά και ζήτηση κατοικίας, ανά μέγεθος νοικοκυριού.

Αν αφαιρεθεί το ενοίκιο, λαμβάνοντας υπόψη το σχετικά υψηλό ποσοστό ιδιοκατοίκησης (περίπου 50% στο λεκανοπέδιο, μη συμπεριλαμβανομένων όσων είναι ιδιοκτήτες κατοικίας με στεγαστικό δάνειο), τότε προκύπτει η τελευταία γραμμή του πίνακα. Αυτό το κατώφλι φτώχειας, το οποίο δεν περιλαμβάνει καμιά δαπάνη για ενοίκιο, αλλά όλες τις άλλες δαπάνες για ανάγκες σχετιζόμενες με την κατοικία, καθώς και τους δείκτες διατροφής, ένδυσης-υπόδησης και μεταφορών, φτάνει στο ποσό των €1.156 το μήνα, για τη βασική μονάδα αναφοράς αυτής της έρευνας, το τετραμελές νοικοκυριό. Για το ένα άτομο, ο αντίστοιχος δείκτης είναι €486.

Προχωρώντας σε μια πρώτη σύγκριση του (ελλιπούς ακόμη) γενικού δείκτη φτώχειας της έρευνάς μας με το όριο της φτώχειας, όπως δίνεται από τα στοιχεία της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών EU-SILC 2008 (με περίοδο αναφοράς το οικονομικό έτος 2007) που ανακοίνωσε η ΕΣΥΕ⁵⁴ (όριο EU-SILC 2008), παρατηρείται ότι η διαφορά είναι μεγάλη. Το όριο της φτώχειας EU-SILC 2008 διαμορφώνεται στο ετήσιο ποσό των €13.608 για την τετραμελή οικογένεια με δύο ενήλικες και 2 παιδιά κάτω των 14 ετών. Κάνοντας την αναγωγή στο μήνα, αυτό σημαίνει όριο φτώχειας για το τυπικό νοικοκυριό της έρευνάς μας που ανέρχεται στα €1.134, τη στιγμή που ο αντίστοιχος δείκτης φτώχειας της έρευνάς μας είναι €1.724. Η διαφορά ανέρχεται στα €590 το μήνα. Να σημειωθεί πάλι ότι ο δείκτης που παρουσιάζεται εδώ δεν είναι πλήρης, εφόσον δεν περιλαμβάνεται σε αυτόν η κάλυψη μιας σειράς αναγκών, όπως η υγεία, η παιδεία, ο αθλητισμός, οι τηλεπικοινωνίες, η διασκέδαση κ.λπ.⁵⁵ Σε ετήσια βάση, η διαφορά είναι περίπου €7.080.

Ακόμη και στην περίπτωση ιδιοκατοίκησης, ο δείκτης της ΕΣΥΕ φαίνεται να είναι υποεκτιμημένος. Όπως φαίνεται στον παραπάνω πίνακα, έχοντας αφαιρέσει το ενοίκιο από τον γενικό δείκτη, αυτός ανέρχεται στα €1.156 το μήνα, δηλα-

54. Δελτίο Τύπου ΕΣΥΕ, 09.03.2010, http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0802/PressReleases/A0802_SFA10_DT_AN_00_2008_01_F_GR.pdf

55. Δες αναλυτικότερα το μέρος 2 αυτού του πορίσματος και το αντίστοιχο μέρος του Λαμπρινίδης κ.ά. (2009), αλλά και το επόμενο τμήμα για το ποιες ανάγκες θα περιληφθούν στον τελικό δείκτη αυτής της έρευνας.

δή €22 περισσότερα από το δείκτη της εν λόγω έρευνας (EU-SILK 2008). Άρα για μια τετραμελή οικογένεια με δύο ενήλικες και 2 παιδιά κάτω των 14 ετών, ακόμη και με ιδιοκατοίκηση, θα ήταν αδύνατο να καλυφθούν οι λοιπές ανάγκες που σχετίζονται με την κατοικία, η διατροφή, η ένδυση-υπόδηση και οι μεταφορές, με το ποσό που προβλέπεται από την έρευνα της ΕΣΥΕ.

Για το μονομελές νοικοκυριό, θεωρείται πως το ετήσιο όριο φτώχειας είναι ύψους €6.480 ή €540 το μήνα. Με βάση την έρευνά μας, αυτό το ποσό κρίνεται ανεπαρκές για την κάλυψη των αναγκών ενός μονομελούς νοικοκυριού. Ενδεχομένως να μπορούσε να καλύψει το ενοίκιο και μερικές ανάγκες σχετιζόμενες με την κατοικία. Αν πάλι εξεταστεί η περίπτωση ιδιοκατοίκησης, τότε το όριο φτώχειας που δίνεται με βάση την EU-SILK 2008 για ένα άτομο, αντιστοιχεί οριακά στο δείκτη χωρίς ενοίκιο, με τον ισχυρισμό ότι με ιδιόκτητο σπίτι και €55 μπορεί κανείς να καλύψει όλες τις ανάγκες που δεν περιλαμβάνονται σε αυτή την έρευνα. Σε ετήσια βάση, η διαφορά ανάμεσα στο κατώφλι μας (€777) και στο κατώφλι-εισόδημα με βάση το οποίο πάνω από 2 εκατομμύρια έλληνες διαβιούν κάτω από το όριο της φτώχειας, ανέρχεται στα €2.846.

Οι παραπάνω συγκρίσεις συνοψίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 60: Σύγκριση προσωρινού δείκτη και ορίου φτώχειας EU-SILC (ΕΣΥΕ)

Νοικοκυριό		4μελές	1μελές
EU-SILK	Ετήσια	13.608,00	6.480,00
	Μηνιαία	1.134,00	540,00
Δείκτης 2010	Σύνολο (μηνιαία)	1.724,10	777,20
	Χωρίς ενοίκιο (μηνιαία)	1.156,10	486,20
Διαφορά	Με ενοίκιο	-590,10	-237,20
	Χωρίς ενοίκιο	-22,10	53,80
	Σύνολο (ετήσια)	-7.081,20	-2.846,40

Να σημειωθεί ότι το όριο φτώχειας EU-SILK 2008 είναι υπερτιμημένο στο βαθμό που δεν περιλαμβάνει ομάδες κατά τεκμήριο φτωχές, όπως οι αθίγγανοι και οι άστεγοι, ενώ δεν εκπροσωπείται πλήρως η σημαντική κατηγορία των οικονομικών μεταναστών. Μια επιβεβλημένη διόρθωση του ορίου φτώχειας προς τα κάτω, θα έφερνε αυτόν το δείκτη ακόμη πιο μακριά από το δείκτη που παρουσιάστηκε εδώ.

Μια άλλη ενδιαφέρουσα σύγκριση είναι αυτή του Δείκτη 2010 με τον βασικό μισθό του υπαλλήλου, όπως έχει διαμορφωθεί από 1.9.2008, σύμφωνα με την Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας (ΕΓΣΕΕ) 2008-2009. Για τον άγαμο, χωρίς προϋπηρεσία, ο μισθός καθορίζεται στα €589,55 καθαρά, ενώ για τον έγγαμο στα €648,50. Αυτό σημαίνει ότι για κάποιον που αμείβεται σύμφωνα με την ΕΓΣΕΕ το διαθέσιμο μηνιαίο εισόδημα δεν επαρκεί για την κάλυψη των αναγκών που εξετάσαμε μέχρι τώρα, αν δεν διαθέτει ιδιόκτητη κατοικία. Αλλά και στην περίπτωση ιδιόκτητης κατοικίας, τότε το διαθέσιμο μηνιαίο εισόδημα για την κάλυψη όλων των άλλων αναγκών, πλην των όσων περιλαμβάνονται εδώ είναι €103.

Για μια τετραμελή οικογένεια, με δύο ανήλικα παιδιά, και με τους δύο γονείς να αμείβονται σύμφωνα με την ΕΓΣΕΕ, το εισόδημα των περίπου €1.300 δεν επαρκεί ούτε στην περίπτωση που διαμένουν σε ενοικιασμένη κατοικία, ενώ φτάνουν να καλύψουν οριακά τις ανάγκες που σχετίζονται με τη στέγαση, τη διατροφή και την ένδυση και υπόδηση, αν το νοικοκυριό διαθέτει ιδιόκτητη κατοικία. Να σημειωθεί ότι βασική υπόθεσή μας είναι η προφύλαξη της μητρότητας, πράγμα που σημαίνει ότι είτε η μητέρα θα υποαπασχολείται είτε θα υπάρχει μέριμνα για τη φύλαξη των παιδιών. Αναδεικνύεται καταφανώς, λοιπόν, η αδυναμία της ΕΓΣΕΕ να καλύψει επαρκώς βασικές ανάγκες για την αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης. Η σύγκριση του προσωρινού ορίου φτώχειας της Μελέτης 5 (Δείκτης 2010) με την ΕΓΣΕΕ συνοψίζεται στον επόμενο πίνακα.

Πίνακας 61: Σύγκριση προσωρινού ορίου φτώχειας και ΕΓΣΕΕ

Νοικοκυριό		4μελής	1μελής
ΕΓΣΕΕ	Ετήσια	15.564,00	7.074,60
	Μηνιαία	1.297,00	589,55
Δείκτης 2010	Σύνολο (μηνιαία)	1.724,10	777,20
	Χωρίς ενοίκιο (μηνιαία)	1.156,10	486,20
Διαφορά	Με ενοίκιο	-427,10	-187,65
	Χωρίς ενοίκιο	140,90	103,35
	Σύνολο (ετήσια)	-5.125,20	-2.251,80

Είναι προφανές –από το ύψος του κόστους διαβίωσης που τεκμηριώνεται μέχρι τώρα– ότι, τουλάχιστον για τα νοικοκυριά που δεν έχουν ιδιόκτητη κατοικία και ενοικιάζουν ή εξοφλούν στεγαστικά δάνεια, το κατώφλι της σχετικής

φτώχειας, όπως ορίζεται από την ΕΣΥΕ και τις πολυάριθμες ανάλογες μελέτες⁵⁶ είναι εντελώς ανεπαρκές, εφόσον δεν κάνει καμιά υπόθεση για την ικανοποίηση βασικών αναγκών, όπως και να ορισθούν αυτές. Παρά τις δυσκολίες της, η προσέγγιση της απόλυτης φτώχειας και της εκτίμησης του κόστους κάλυψης των βασικών αναγκών, με τις γενικεύσεις και τις αφαιρέσεις της, πιστεύουμε ότι μπορεί να προσφέρει μια πολύ πιο ολοκληρωμένη και πάνω απ' όλα πειστική προσέγγιση του ορίου της πραγματικής φτώχειας, συμβάλλοντας στην ακριβέστερη μέτρηση της έκτασης του φαινομένου, αλλά και παρέχοντας αξιόπιστους δείκτες αξιολόγησης της επάρκειας της αμοιβής των εργαζομένων.

8.2 Διάφορες αναγωγές

Στο σημείο αυτό μπορούμε εντελώς προκαταρκτικά και ενδεικτικά να παρουσιάσουμε μια πρώτη εκτίμηση για το συνολικό κατώφλι φτώχειας στη βάση δύο διαφορετικών προσεγγίσεων που παρουσιάστηκαν παραπάνω στο κεφάλαιο 2.2 και χρησιμοποιούνται ως ο επίσημος και ο εναλλακτικός συμπληρωματικός δείκτης για τη γραμμή φτώχειας στις ΗΠΑ.

Ο πρώτος είναι ο δείκτης του US Census Bureau κατασκευασμένος από την Orshansky (1965), ο οποίος βασίζεται στο κόστος διατροφής ενός προϋπολογισμού έκτακτης ανάγκης για ένα νοικοκυριό τεσσάρων ατόμων. Όπως αναφέρουμε στο κεφάλαιο 2.2, καθώς τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία εκείνης της περιόδου έδειχναν ότι τα νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος δαπανούσαν το ένα τρίτο του εισοδήματός τους για διατροφή, η γραμμή φτώχειας προέκυψε ως το κόστος διατροφής πολλαπλασιασμένο επί τρία. Αν λοιπόν λάβουμε υπόψη τα τελευταία σχετικά στοιχεία, δηλαδή την Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών του 2004 από την ΕΣΥΕ, όπου το κόστος της διατροφής (συμπεριλαμβανομένων των μη οινοπνευματωδών ποτών) αντιπροσωπεύει το 16,12% της συνολικής δαπάνης για το μέσο νοικοκυριό, και πολλαπλασιάσουμε το κόστος διατροφής, της έρευνάς μας για κάθε τύπο νοικοκυριού με το αντίστροφο του μεριδίου της διατροφής

56. Είναι, αν μη τι άλλο, αξιοπερίεργο το γεγονός ότι, παρά την προφανή υποεκτίμηση του ορίου φτώχειας, το ποσοστό φτώχειας που προκύπτει από αυτό κυμαίνεται ελαφρώς πάνω από το 20% του πληθυσμού, που, όπως αναφέρθηκε στα προηγούμενα, είναι ένα ποσοστό πολύ υψηλό για τα διεθνή δεδομένα και ιδίως για τις χώρες της ΕΕ και του ΟΟΣΑ.

παίρνουμε τη γραμμή φτώχειας (“Orshansky line”) σύμφωνα με τη μεθοδολογία του US Census Bureau.

Πίνακας 62: Δείκτης US Census Bureau με τη χρήση του προσωρινού δείκτη φτώχειας

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5
Διατροφή	101,13	202,26	282,67	383,80	484,93
Διατροφή/σύνολο δαπάνης (z)	0,1612	0,1612	0,1612	0,1612	0,1612
Πολλαπλασιαστής (1/z)	6,205	6,205	6,205	6,205	6,205
“Orshansky line”	627,51	1.255,02	1.753,97	2.381,48	3.008,99
Δείκτης 2010 με «σταθμισμένο ενοίκιο»	631,70	935,51	1.196,10	1.440,10	1.726,65
Δείκτης 2010	777,20	1.127,01	1.432,60	1.724,10	2.062,65
Δείκτης 2010 χωρίς ενοίκιο	486,20	744,01	959,60	1.156,10	1.390,65

Στον Πίνακα 62 έχουμε προσθέσει μια ακόμη εκτίμηση της γραμμής φτώχειας παίρνοντας υπόψη ότι τα νοικοκυριά με ενοίκιο ανέρχονταν στο 29,1% του συνόλου στην περιφέρεια Αττικής (σύμφωνα με την ΕΟΠ του 2004) και υποθέτοντας ότι άλλο ένα 20% περίπου των νοικοκυριών επιβαρυνόταν με δόση στεγαστικού δανείου ισοδύναμη με το ενοίκιο, οπότε ο δείκτης με «σταθμισμένο ενοίκιο» προκύπτει ως ο δείκτης χωρίς ενοίκιο συν το 50% του ενοικίου για κάθε τύπο νοικοκυριού.

Παρατηρούμε ότι η γραμμή φτώχειας που υπολογίζεται με βάση τη μεθοδολογία που χρησιμοποιεί η κυβέρνηση των ΗΠΑ (προσαρμοσμένη στο σύγχρονο μερίδιο της διατροφής στη συνολική δαπάνη) υπερβαίνει κατά πολύ το προσωρινό κατώφλι φτώχειας της έρευνάς μας, ιδίως για τη μονάδα αναφοράς, δηλαδή το τετραμελές νοικοκυριό, και βρίσκεται κοντά μόνο στη γραμμή φτώχειας του μονομελούς νοικοκυριού με «σταθμισμένο ενοίκιο».

Από την άλλη πλευρά, η μεθοδολογία που πρότεινε η επιτροπή της National Academy of Sciences (NAS) των ΗΠΑ υπολογίζει τη γραμμή φτώχειας σύμφωνα με τον παρακάτω τύπο, ο οποίος βασίζεται και χρησιμοποιεί την πραγματική κατανάλωση του διάμεσου νοικοκυριού σε τρεις βασικές κατηγορίες αναγκών:

$$\text{γραμμή φτώχειας} = (80\% \text{ της πραγματικής διάμεσης κατανάλωσης του συνολικού πληθυσμού για διατροφή, ένδυση, στέγαση}) \cdot 1,20 \quad (4)$$

Αν χρησιμοποιήσουμε τα ευρήματα της έρευνάς μας για το κόστος της διατροφής, ένδυσης και στέγασης και τον ίδιο πολλαπλασιαστή (1,20) για τα υπόλοιπα έξοδα του νοικοκυριού με αυτόν της επιτροπής, υπολογίζουμε τη γραμμή φτώχειας για τα διάφορα νοικοκυριά, όπως φαίνεται στον Πίνακα 63 παρακάτω.

Πίνακας 63: NAS γραμμή φτώχειας με τη χρήση του προσωρινού δείκτη φτώχειας

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5
Κατοικία	416,28	549,16	664,41	784,57	915,57
Διατροφή	101,13	202,26	282,67	383,80	484,93
Ένδυση/Υπόδηση	80,79	161,59	231,79	302,00	373,42
Μερικό Σύνολο	598,20	913,01	1.178,87	1.470,37	1.773,92
NAS (100%)	717,84	1.095,61	1.414,64	1.764,44	2.128,70
“Orshansky line”	627,51	1.255,02	1.753,97	2.381,48	3.008,99
Δείκτης 2010 με «σταθμισμένο ενοίκιο»	631,70	935,51	1.196,10	1.440,10	1.726,65
Δείκτης 2010	777,20	1.127,01	1.432,60	1.724,10	2.062,65
Δείκτης 2010 χωρίς ενοίκιο	486,20	744,01	959,60	1.156,10	1.390,65

Καθώς δεν έχουμε τη διάμεση κατανάλωση του συνόλου των νοικοκυριών για το 2009, χρησιμοποιούμε στη θέση της το 100% της κατανάλωσης που αντιστοιχεί στο όριο φτώχειας για στέγαση, διατροφή και ένδυση-υπόδηση του προϋπολογισμού φτώχειας (κατά πάσα πιθανότητα αποδεχόμενοι υποεκτίμηση σε σχέση με τη μέθοδο της NAS) και παίρνουμε μια γραμμή φτώχειας που για τα τριμελή, τετραμελή και πενταμελή νοικοκυριά μάς δίνει το μεγαλύτερο κόστος από τις μέχρι τώρα εναλλακτικές εκτιμήσεις εκτός της «επίσημης γραμμής φτώχειας» των ΗΠΑ. Αυτό μάλλον οφείλεται στο ότι χρησιμοποιούμε την κατανάλωση του προϋπολογισμού φτώχειας και όχι την (κατά πάσα πιθανότητα αρκετά μεγαλύτερη) διάμεση πραγματική κατανάλωση για στέγαση, ένδυση και διατροφή, οπότε ίσως η γραμμή φτώχειας της NAS να υπερέβαινε την Orshansky line. Ο Πίνακας 64 συνοψίζει όλες τις παραπάνω συγκρίσεις.

Πίνακας 64: Σύνοψη των συγκρίσεων όλων των διαθέσιμων δεικτών απόλυτης φτώχειας με τον προσωρινό δείκτη, το επίσημο όριο φτώχειας και την ΕΓΣΣΕ

Νοικοκυριό	1	2	3	4	5
Δείκτης 2010	777,20	1.127,01	1.432,60	1.724,10	2.062,65
“Orshansky line”	627,51	1.255,02	1.753,97	2.381,48	3.008,99
NAS (100%)	933,84	1.354,81	1.722,72	2.073,72	2.481,18
Δείκτης 2010 με «σταθμισμένο ενοίκιο»	631,70	935,51	1.196,10	1.440,10	1.726,65
Δείκτης 2010 χωρίς ενοίκιο	777,20	1.127,01	1.432,60	1.724,10	2.062,65
ΕΓΣΣΕ	590,00			1.297,00	
Όριο φτώχειας ΕΣΥΕ	540,00			1.134,00	

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι έχει ιδιαίτερη σημασία α) ότι ακόμη και εμπειρικές μέθοδοι, οι οποίες έχουν έντονα επικριθεί ότι υποεκτιμούν την πραγματική φτώχεια, δίνουν εκτιμήσεις της γραμμής φτώχειας πολύ μεγαλύτερες από την (προσωρινή) γραμμή φτώχειας της έρευνάς μας, β) η τελευταία, αν και ελλιπής και σαφώς υποεκτιμημένη ακόμη, παρουσιάζεται εμφανώς μεγαλύτερη από άλλα κρίσιμα μεγέθη που αφορούν σημαντικά τμήματα της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας, όπως ο κατώτατος μισθός, η κατώτατη και η μέση σύνταξη, η γραμμή φτώχειας, όπως μετριέται με τον ορισμό της σχετικής φτώχειας κ.λπ. και γ) η ολοκλήρωση του δείκτη φτώχειας και η σύγκριση του με τα διαθέσιμα εισοδήματα μεγάλων μερίδων του πληθυσμού αναμένεται να δείξει τη σημαντική έκταση του φαινομένου της φτώχειας στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία.

Βιβλιογραφία

- Allegretto, S. (2005). "Basic family budgets: Working families' incomes often fail to meet living expenses around the U.S", Briefing Paper 165, Washington, D.C., Economic Policy Institute, <http://www.epi.org/content.cfm/bp165>.
- Bergmann, B. (2000). "Deciding who's poor", *Dollars and Sense*, 228.
- Boushey, H., Brocht, C., Gundersen, B. and Bernstein, J. (2001). *Hardships in America: The Real Story of Working Families*, Washington, D.C.: Economic Policy Institute.
- Bradshaw, J., Mitchell, D. and Morgan, J. (1987). "Evaluating adequacy: The potential of budget standards", *Journal of Social Policy*, 16 (2), pp. 165-181.
- Bradshaw, J. (1993). "Budget standards for the United Kingdom", Unpublished, <http://www.york.ac.uk/res/fbu/>.
- Callan, T. and Nolan, B. (1991). "Concepts of poverty and the poverty line", *Journal of Economic Surveys*, 5 (3), pp. 243-261.
- Chakrabarti, A., Cullenberg, S. and Dhar, A. (2008). "Rethinking poverty: Class and ethical dimensions of poverty eradication", *Rethinking Marxism*, 20 (4).
- Citro, C. and Michael, R. (1995). *Measuring Poverty: A New Approach*, Washington, D.C.: National Academy Press, <http://www.census.gov/hhes/www/povmeas/toc.html>.
- Coccia, G. and Grassi, D. (2000). "A proposal for an absolute poverty line in Italy", Unpublished, Rome: National Institute of Statistics.
- Daly, H. (1971). "A Marxian-Malthusian view of poverty and development", *Population Studies*, 25 (1), pp. 25-37.
- Deleeck, H. and Van den Bosch, K. (1992). "Poverty and adequacy of social security in Europe: A comparative analysis", *Journal of European Social Policy*, 2 (2), pp. 107-120.
- EKKE (2005). "Panorama of census data 1991 - 2001", Athens: National Centre for Social Research.

- EL. STAT. (2004). "Household budget survey 2004", Athens: EL. STAT.
- EL. STAT. (2009). "Population and housing census, 18th March 2001", Athens: EL. STAT.
- Fisher, G. (1995). "Is there such a thing as an absolute poverty line over time? Evidence from the United States, Britain, Canada, and Australia on the income elasticity of the poverty line", unpublished paper, <http://www.census.gov/hhes/www/povmeas/papers/elastap4.html>.
- Fisher, G. (2007). "An overview of recent work on standard budgets in the United States and other Anglophone countries", *Mimeo*, U. S. Department of Health and Human Services.
- Foster, J. E. (1998). "Absolute versus relative poverty", *The American Economic Review*, Papers and Proceedings of the Hundred and Tenth Annual Meeting of the American Economic Association, 88 (2), pp. 335-341.
- Frank, E. (2006). *Dollars and Sense*, January/February, pp. 23-25.
- Goedhart, T., Halberstadt, V., Kapteyn, A. and van Praag, B. (1977). "The poverty line: Concept and measurement", *Journal of Human Resources*, 12 (4), pp. 503-520.
- Gordon, D. (2000). "Measuring absolute and overall poverty", in Gordon, D. and Townsend, P. (eds), *Breadline Europe: The Measurement of Poverty*, London: The Polity Press.
- Gordon, D. (2005). "Indicators of poverty and hunger", *Mimeo*, University of Bristol.
- Gordon, D., Pantazis, C. and Townsend, P. B. (2000). "Absolute and overall poverty: A European history and proposal for measurement", in Gordon, D. and Townsend, P. (eds), *Breadline Europe: The Measurement of Poverty*, London: The Polity Press.
- International Labour Office (2005). *Key Indicators of the Labour Market*, Geneva ILO.
- Maniatis, T. (2010). "Marxist theories of crisis and the current economic crisis", *Forum for Social Economics*, forthcoming.
- Marcus, A. (2005). "The culture of poverty revisited: Bringing back the working class", *Anthropologica*, 47, pp. 35-52.
- Marshall, G. (1998). "Poverty", *A Dictionary of Sociology*, <http://www.encyclopedia.com> [31.03.2010].
- Marx, K. (1967). *Capital*, Vol. 1, New York: International Publishers.

- Miliband, R. (1974). "Politics and poverty", in Wedderburn, D. (ed.), *Poverty, Inequality and Class Structure*, London: Cambridge University Press.
- Nelson, Ch. (2008). *USA Absolute Poverty Lines Practices*, U.S. Bureau of the Census, Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.
- OECD (2009). *Growing Unequal?*, Paris: OECD.
- Orhansky, M. (1965). "Counting the poor: Another look at the poverty profile", *Social Security Bulletin*, 28 (1), pp. 3-29.
- Rainwater, L. (1974). "What money buys: Inequality and the social meanings of income", *Basic Books*: New York.
- Renwick, T. and Bergmann, B. (1993). "A budget-based definition of poverty, with an application to single-parent families", *Journal of Human Resources*, 28 (1), pp. 1-24.
- Santamouris, M., Kapsis, K., Korres, D., Livada, I., Pavlou, C. and Assimakopoulos, M. N. (2007). "On the relation between the energy and social characteristics of the residential sector", *Energy and Buildings*, 39 (8), pp. 893-905.
- Sarlo, C. (1992). *Poverty in Canada*, Vancouver, British Columbia, Canada: The Fraser Institute.
- Sarlo, C. (2001). "Measuring poverty in Canada (Critical Issues Bulletin)", Vancouver, British Columbia, Canada, *The Fraser Institute*, <http://www.fraserinstitute.ca/shared/readmore.asp?sNav=pb&id=216>.
- Shaikh, A. (2010). "The first great depression of the 21st century", *Socialist Register 2010*.
- Smith, A. (1977) [1776]. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Chicago: University Of Chicago Press.
- Townsend, P. (1954). "Measuring poverty", *British Journal of Sociology*, 5 (2), pp. 130-137.
- U.S. Census Bureau (2003). *Poverty in the United States, Current Population Reports*, Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, <http://www.census.gov/prod/2003pubs/p60-222.pdf>.
- World Bank (2000). *World Economic Indicators*, www.worldbank.org.
- Wright, E. O. (1994). *Interrogating Inequality*, London: Verso.
- Δαφέρμος, Γ., Θεοφιλάκου, Α., Μαυροδημητράκης, Χ. και Τσακλόγλου, Π. (2008). *Η Φτώχεια στην Ελλάδα: Ομοιότητες και Διαφορές Χρησιμοποιώντας Εναλλακτι-*

- κές *Μεθοδολογικές Προσεγγίσεις*, Μελέτη 1, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Κυριαζή, Ν. (1999). *Η Κοινωνιολογική Έρευνα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Λαμπρινίδης, Γ., Μανιάτης, Θ., Βруνιώτη, Β. και Παπαδοπούλου, Μ. (2009). *Μια Προσέγγιση της Φτώχειας στην Ελλάδα στη Βάση των Αντικειμενικών Αναγκών*, ΠΑΦ-ΕΑΚ, Πόρισμα 2008, κεφ. 6, διαθέσιμο στο: <http://poverty.gr/el/porisma2008>.
- Λαπαβίτσας, Κ., Καλτενμπρούνερ, Α., Λαμπρινίδης, Γ., Λίντο, Ντ., Μεντγουέι, Τζ., Μίτσελ, Τζ., Παϊνσέιρα, Χ. Π., Πάουελ, Τζ., Πίρες, Ε., Στένφορς, Α. και Τέλες, Ν. (2010). *Η Ευρωζώνη Ανάμεσα στη Λιτότητα και την Αθέτηση Πληρωμών*, Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη.
- Λυδάκη, Α. (2001). *Ποιοτικές Μέθοδοι της Κοινωνικής Έρευνας*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Μανιάτης, Θ. (2009). «Κρίση της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας», στο *Για το Σοσιαλισμό του 21ου αιώνα*, Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος.
- Μαυρουδέας, Σ. (2010α). «Ανάπτυξη και Κρίσεις: Η παραγμένη διαδρομή του ελληνικού καπιταλισμού», στο *Ο Χάρτης της Κρίσης: Το Τέλος της Αυταπάτης*, Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- Μαυρουδέας, Σ. (2010β). «Η Ελλάδα και η Ευρωπαϊκή Ένωση: Καπιταλιστική κρίση και ενδοϊμπεριαλιστικές αντιθέσεις», στο Βλάχου, Α., Θεοχαράκης, Ν. και Μυλωνάκης, Δ. (επιμ.), *Οικονομική Κρίση και Ελλάδα*, Επιστημονική Εταιρεία Πολιτικής Οικονομίας, Αθήνα: Gutenberg (υπό δημοσίευση).
- Παπαγεωργίου, Γ. (1998). *Μέθοδοι στην Κοινωνιολογική Έρευνα*, Αθήνα: Γ. Δαρδανός - Κ. Δαρδανός.
- ΡΑΕ (2006). *Προφίλ και συμπεριφορά των καταναλωτών ηλεκτρικής ενέργειας και βαθμός ικανοποίησης από τη ΔΕΗ*, Αθήνα.
- ΟΑΣΑ (2006). *Μελέτη Προέλευσης - Προορισμού Μετακινήσεων*, Αθήνα.
- Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας (1999). *Διατροφικές Οδηγίες για Ενήλικες στην Ελλάδα*, Αθήνα.

ΕΘΝΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
"ΑΝΑΤΙΤΗΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ"
2007-2013
ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ
ΣΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ

ISBN: 978-960-9571-07-4